

Monografies de la Soledat és una col·lecció que pretén donar a conèixer obres d'investigació sobre la confraria de *Nuestra Señora de la Soledad o de la Preciosísima Sangre de Nuestro Señor Jesucristo*, tant d'història com de cultura popular o patrimoni. Les *Monografies* volen esdevindre un estímul, al costat de les iniciatives d'altres confraries, per fer realitat la recerca sobre la Setmana Santa d'Alzira.

Títols publicats.

Enric Juan Redal
La Soledat, una confraria assistencial i de culte durant la segona meitat del segle XIX (1859-1900)

L'acompanyament caritatiu als presos per part de la confraria de la Soledat ens dona a entendre que a l'Espanya de la segona meitat del segle XIX li faltaven serveis socials eficaços, presons adequades, tractaments civils que no portaren a la humiliació pública dels condemnats a mort i ajudes econòmiques per a les famílies dels reus. En aquest context social la confraria aportava a través de la seua organització la gent necessària per a auxiliar a les persones que ho necessitaven en els darrers moments de la seua vida.

ARCHICOFRADÍA VIRGEN DE LA SOLEDAD Y PRECIOSÍSIMA SANGRE DE NUESTRO SEÑOR JESUCRISTO

Junta de Hermandades y Cofradías de Alzira

Ajuntament d'Alzira

ENRIC JUAN REDAL

LA SOLEDAT, UNA CONFRARIA ASSISTENCIAL I DE CULTE

1

LA SOLEDAT,
una confraria assistencial
i de culte durant
la segona meitat del
segle XIX (1859-1900)

ENRIC JUAN REDAL

ARCHICOFRADÍA VIRGEN DE LA SOLEDAD Y PRECIOSÍSIMA SANGRE DE NUESTRO SEÑOR JESUCRISTO

Col·lecció
Monografies de la Soledat

Enric Juan Redal (Alzira, 1949), professor i editor. Ha estat Catedràtic d'Institut i professor del Màster d'Edició de la Universitat Complutense de Madrid. Director General de Continguts de l'editorial Santillana i Director del setmanari *El País de los Estudiantes*, suplement del diari *El País*. En l'actualitat forma part dels consells assessors de les revistes *Cuadernos de Pedagogía*, *Saó* i *Edu-news*; també fa classes a la Universitat Popular d'Alaquàs. És autor de llibres de text i de més de quaranta estudis d'història social. Publica articles al diari *Levante* i dirigeix les revistes d'investigació *Quaderns d'Investigació d'Alaquàs* i *Memòria Popular i Patrimoni*.

Confrare del Devallament de la Creu, l'any 2022 va fer el Pregó de la Setmana Santa d'Alzira. Recentment ha estat nomenat Fill Adoptiu d'Alaquàs.

LA SOLEDAT,
UNA CONFRARIA ASSISTENCIAL I DE CULTE
DURANT LA SEGONA MEITAT DEL
SEGLE XIX (1859-1900)

ENRIC JUAN REDAL

LA SOLEDAT, UNA CONFRARIA ASSISTENCIAL I DE CULTE
DURANT LA SEGONA MEITAT DEL SEGLE XIX (1859-1900)

PRÒLEG DE DIEGO CARRIÓ BADENES

ARCHICOFRADÍA VIRGEN DE LA SOLEDAD Y
PRECIOSÍSIMA SANGRE DE NUESTRO SEÑOR JESUCRISTO

*Als meus tíos Salvador Pellicer Clari (1900-1974),
Bernardo Carrió España (1910-1991)
i Salvador Carrió España (1913-2006),
confreres de la Soledat*

*A tots els confreres i confreres de la Soledat
al llarg del temps*

COL·LECCIÓ MONOGRAFIES DE LA SOLEDAT

© Del text: Enric Juan Redal, 2023

© De les imatges, 2023: les persones i institucions citades en
cadascuna

© Fotografia de la coberta: Ximo Canet

© D'aquesta edició:

Archicofradía Virgen de la Soledad y de la Preciosísima
Sangre de N.S.J.C.

Plaça Germanies, 11. 46600 Alzira (València)

Email: librosoledad@gmail.com

Disseny de la coberta inspirat en *Monografies de l'Horta-Sud*
(IDECO de l'Horta-Sud)

I.S.S.N.: 2952-3834 (versió impresa)

I.S.S.N.: 2952-3842 (versió en línia)

Dipòsit Legal: V-579- 2023

Primera edició: febrer de 2023

EDICIÓ NO VENAL

Printed in Spain- Imprés a Espanya

Disseny i impressió: SetiSet gràfiques

ÍNDEX

PRÒLEG	11
INTRODUCCIÓ	15
UNA CONFRARIA D'ASSISTÈNCIA SOCIAL ALS CONDEMNATS A MORT	26
LA CONFRARIA DE LA SOLEDAT: L'ESSÈNCIA D'UNA GERMANDAT RENOVADA L'ANY 1859	35
UNA CONFRARIA ANTIGA QUE PATEIX LA PRESSIÓ LEGISLATIVA ENTRE LA IL·LUSTRACIÓ I EL LIBERALISME	40
ELS ANYS PREVIS A LA RENOVACIÓ DE LA CONFRARIA. LA INSEGURETAT CIUTADANA A ALZIRA. ELS PRESOS POBRES I LA DIFICULTAT D'ACONSEGUIR ALIMENTS PER A ELLS. LA NECESSITAT DE LES ASSOCIACIONS BENÈFIQUES LOCALS (1854-1860)	57
LA PRESÓ DE SANT GREGORI I ELS SEUS INTERNS. LES ASSOCIACIONS DE CARITAT	62
LA CONFRARIA DE LA SOLEDAT O DE LA PRECIOSÍSSIMA SANG DE JESUCRIST. ELS ESTATUTS I L'ADMINISTRACIÓ	77
ELS PRIMERS ANYS DESPRÉS DE LA RENOVACIÓ DE LA CONFRARIA. LES DIFICULTATS D'UNA ÈPOCA MENTRE S'ESPERA ATENDRE ALS CONDEMNATS A MORT	88

UNA CONFRARIA DE CULT: LA PROCESSÓ DEL DIVENDRES SANT I ELS OBJECTES PROPIS DE LA RELIGIOSITAT POPULAR DURANT EL DARRER TERÇ DEL SEGLE XIX	92
ELS CONFRARES DE LA SOLETAT QUE RENOVAREN LA CONFRARIA EL 1859	98
LA DARRERA PERSONA AJUSTICIADA A ALZIRA. ELS CANVIS SOCIALS DE FINAL DEL SEGLE	105
CONCLUSIONS	109
ANNEX DOCUMENTAL	116
FONTS MANUSCRITES	121
BIBLIOGRAFIA	122

PRÒLEG

La Soledat, una confraria assistencial i de culte durant la segona meitat del segle XIX (1859-1900) es un trabajo de investigación realizado por el profesor Enrique Juan Redal, pregonero de la Semana Santa de Alzira el año 2022, en el que he tenido el honor de colaborar.

Desde la Archicofradía Virgen de la Soledad y Preciosísima Sangre de Nuestro Señor Jesucristo asumimos un nuevo reto: la edición del primer volumen de la colección *Monografies de la Soledat*, una serie de publicaciones de carácter histórico que profundizarán en la vida de nuestra cofradía a lo largo del tiempo. Las monografías no tendrán una periodicidad anual, pero nuestra intención es seguir publicando volúmenes hasta donde alcance nuestra historia gracias a los documentos que los archivos o hemerotecas nos proporcionen.

El magnífico trabajo de Enrique Juan Redal se centra en los cofrades anónimos que pertenecieron a la cofradía de la Virgen de la Soledad durante la segunda mitad del siglo XIX: la vida de los cofrades, el porqué de la cofradía, las razones que casi llevaron a su desaparición por motivos fiscales, legales o de poder... Y, pese a no ser su primer objetivo, nos resuelve también la incógnita acerca de la recuperación del nombre de la Preciosísima Sangre, demostrándonos la continuidad y el vínculo entre nuestras dos advocaciones.

El proyecto de investigación surgió hace unos meses, después de la colaboración de varios cofrades de la Soledad en el libro que edita el *Devallament de la Creu*, cofradía a la que siempre ha pertenecido la familia Juan Redal. Esta colaboración me hizo admirar el trabajo, la pasión y la cercanía de Enrique y Eduardo Juan por Alzira, por su Se-

mana Santa, por la historia de las personas que han creado y dado continuidad a sus tradiciones.

Y fue durante el Pregón de Semana Santa de 2022, al escuchar a Enrique Juan transmitirnos su devoción hacia nuestra ciudad y a su gente, cuando sentí la necesidad de brindaros a los cofrades, y a los lectores en general, la oportunidad de conocer en profundidad todo lo que recoge nuestro libro de actas, tesoro cultural que ha custodiado cada uno de los presidentes de nuestra archicofradía desde 1859 y que tantas veces he consultado a lo largo de estos últimos años. Fue entonces cuando invité a Enrique Juan a estudiar la información que nos proporcionan las actas escritas con tanto celo por nuestros cofrades.

En los encuentros y reuniones que hemos mantenido durante los seis meses que ha dedicado Enrique a esta investigación he podido comprobar su entusiasmo cuando descubría, con la inestimable ayuda de su hermano Eduardo, la información que ha incorporado a esta primera monografía. Espero, de corazón, que esta sea la primera de una serie de nuevas colaboraciones que nos permita compartir la historia de Alzira, de su Semana Santa en general y de la Virgen de la Soledad en particular.

El entusiasmo que ha mostrado nuestro autor al darme a conocer los avances de su investigación me ha apasionado. Debo reconocer que cada vez que hablábamos me dejaba en vilo hasta el siguiente encuentro en el que me narraba los nuevos documentos analizados que convertían en ciertas y demostrables sus hipótesis y que permitían añadir nuevas interpretaciones a los ricos contenidos de nuestro antiguo libro de actas.

Hasta concluir la redacción de esta primera monografía, Enrique Juan, ha tenido presente y ha ido hilando cada contenido de nuestras actas; ha estudiado los interesantes artículos publicados por nuestros historiadores, colaboradores, expresidentes..., y, además, ha trabajado el rico fondo histórico del Archivo Municipal de Alzira. A mí, particularmente, me ha revelado que tiene nuevas hipótesis sobre nuestra cofradía..., aunque, fiel a su estilo, no publicará contenidos que no sean contrastados por la documentación pertinente.

Siempre agradeceremos a Enrique Juan Redal haberse involucrado en el estudio de nuestra cofradía tras mi invitación a que escribiera un artículo en el libro-programa. Gracias por su dedicación y por la gene-

rosidad de cedernos su tiempo; también por la prudencia en la formulación de sus hipótesis hasta que quedaban documentadas en los ricos fondos municipales de los años cercanos a 1859, momento en el que se reescribe la historia de nuestra cofradía. Gracias por la información obtenida en los padrones municipales, en los catastros, en los fondos de Justicia, en las hemerotecas, en el Archivo del Reino de València o en los archivos nacionales.

Todos le agradecemos el estudio. Por mi parte, al exponerlo, he visto brillo en los ojos de los cofrades que escuchaban y disfrutaban de las explicaciones. Y, personalmente, me siento muy orgulloso de que aquella invitación a escribir un artículo en nuestro libro-programa se haya convertido en el germen de un nuevo proyecto editorial y de investigación.

Como presidente he tenido el privilegio de compartir todo este proceso intelectual; y, como cofrade, el gusto de leer y releer sus resultados. He tenido el libro de actas de nuestra cofradía a mi alcance; lo he leído y estudiado, tanto directamente, en nuestro archivo, como en nuestras publicaciones; y nunca pude imaginar los logros del estudio que ahora presentamos.

Así pues, os invito a leer y profundizar en la investigación. Considero que desvela aspectos poco comentados en la reciente historia de la Semana Santa de Alzira. Además, como valor añadido, creo que nos permitirá comparar lo que significaba ser cofrade en los tiempos de la renovación de la cofradía con lo que representa serlo hoy; también podremos reflexionar sobre cómo podemos actuar desde una cofradía para dar a nuestros actos un sentido de hermandad, concepto que, quizás, con el paso del tiempo, se ha transformado o perdido.

Enrique, espero haberte transmitido mi satisfacción por tu trabajo; al mismo tiempo quiero expresarte mi invitación a publicar en esta nueva colección tus estudios sobre la Semana Santa de Alzira, o de tu querido *Devallament* i, especialmente, de tu nueva devoción por nuestra Virgen de la Soledad y su historia.

Enrique, Eduardo, vuestra labor por el estudio de la cultura religiosa popular es digna de reconocer públicamente. Sabéis que tenéis mi admiración, sensación que compartiré con el resto de los lectores tras su deleite durante la lectura, página a página, de esta investigación.

No me queda más que reiterar, y no me cansaré de repetir, que ha sido un placer veros disfrutar de este trabajo. Me emocionaba al escu-

charos la relación entre los cofrades del *Devallament*, vuestra cofradía, y los de *la Soledad*, hermandad a la que, a partir de ahora, pertenecéis para siempre. Vuestro amor por Alzira y por su Semana Santa va más allá de las cofradías y considero que unir a todas ellas a través de la historia, honra vuestra forma de vivir, sentir y compartir la Semana Santa.

Gracias por todo

Diego Carrió Badenes
PRESIDENTE

INTRODUCCIÓ¹

El dia 13 de juliol de 1882 va ser ajusticiat a Alzira Vicente Blanquer Pérez, *Paterna*. Dos anys abans, el mes de juliol de 1880, Vicente Blanquer, amb els seus còmplices, Feliciano Pla Franco, *Caballo* i Francisco Esteve Bernia, *Forum*, assassinaren, a un camp de la carretera d'Algemés, a Bernardo Luis Lerga, de mal nom *Pelat*. Allí, amagats, havien esperat el pas del seu carro i, després de parar-lo i convèncer-lo amb enganys perquè entrara al camp, li havien donat mort. Era el 19 de juliol de 1880. Segons el diari *La Correspondencia de España* hi havia raons familiars per explicar aquella violència². Uns pocs mesos més tard, el 6 de gener de 1881 el corresponsal del diari *La Unión Católica* informava que s'havia

---

¹Vull expressar el meu agraïment a Diego Carrió per convidar-me a estudiar la confraria de la Soledat i deixar-me gaudir del tresor documental del seu *Llibre d'Actes*. També a Rosa María Garcerán, Aureliano Lairón i Salvador Vercher pels seus consells i facilitats en tot el que es refereix a la consulta de les riques fons documentals de l'Arxiu Municipal d'Alzira. També a Maria Jesús Caballer, Eduardo Juan i Bernat Sanchis per la lectura del text final i les seues observacions.

²*La Correspondencia de España, diario universal de noticias*, 12 de juliol de 1882: «El reo estaba enemistado por rencillas familiares con su cuñado Bernardo Luis Lerga. Sus mujeres eran hermanas y ambos vivían en Alcira. Parece que tanto el uno como el otro habían amenazado a su contrincante con la muerte. Blanquer se adelantó y preparó la de su enemigo de una manera odiosa. [Luis] Lerga era revendedor de frutas, y solía ir a Algemesí para la venta. Blanquer le aguardó en el camino, acompañado de un sobrino suyo, llamado Francisco Esteve, y de un muchacho de Cullera, de 17 años, que se llama Feliciano Pla. Este aguardó en el camino a la víctima, mientras estaban escondidos los otros dos en un campo inmediato. Cuando lo vio venir le propuso si quería comprar unos haces de capas de maíz, y le dijo que entrase en el campo para verlos, pues los tenía amontonados debajo de un nogal. Cayó en la red el infeliz [Luis] Lerga, dando en las manos de Blanquer y sus cómplices, que lo mataron a golpes de faca y machete. Después Blanquer cortó los dos extremos de la faja del muerto, repartiendo nueve duros a sus cómplices...».

iniciat el judici contra els acusats d'aquell homicidi³. Per al principal inculpat, Blanquer, es demanava la pena capital; per a Pla, un xicot menor de 18 anys, se sol·licitava una pena de vint anys i per a Francisco Esteve l'absolució.

Els mesos següents, la premsa donaria informació sobre aquest judici⁴ i l'actuació dels advocats defensors. Finalment, l'Audiència de València va imposar a Vicente Blanquer, com autor d'un delictes de furt i assassinat, la pena de mort en el garrot. Als altres dos detinguts els va condemnar a estar tancats a un presidi durant vint anys⁵. L'execució de Blanquer va ser fixada per al 13 de juliol de 1882. Tres dies abans, davant del gran interès que despertaven les condemnes a mort, la premsa, va donar informació sobre aquells dramàtics fets. Així, *La correspondencia de España*, el dia 11 de juliol, comunicava que «esta mañana a las ocho ha sido puesto en capilla, en Alcira, el reo Vicente Blanquer. Caso de que las gestiones que se practican para su indulto no tengan resultado favorable, a igual hora de mañana se cumplirá la terrible pena de muerte a la que el Blanquer ha sido condenado»⁶.

El diari *El Constitucional* afegia aquell mateix dia la notícia de què «[...] en el tren mixto de ayer salió custodiado por un piquete de la Guardia Civil, con dirección a Alcira en donde va a ejercer su terrible misión, el ejecutor de la justicia». El redactor de la crònica, a més, afegia dramatisme en la seua exposició quan declarava que no s'havia concedit l'indult que algunes persones i institucions havien demanat «[...] hoy será cumplido el fallo de los tribunales que han condenado al desgraciado Blanquer a la última pena, por no haber encontrado el gobierno medios hábiles de complacer a las muchas personas que impulsadas solo por nobles sentimientos

³ *La Unión Católica, diario religioso... político*. Any V., 8 de febrer de 1881.

⁴ *La Unión Católica...*, 7 de juliol de 1881.

⁵ *La Correspondencia de España...*, 12 de juliol de 1882: «[...] Seguidas las diligencias en el juzgado de Alcira, fueron reducidos a prisión los presuntos autores, quienes muy pronto estuvieron convictos y confesos del crimen. El juzgado declaró autores del delito a Blanquer y al muchacho Pla, imponiéndoles al primero la suprema pena de muerte y al segundo veinte años de condena por no haber cumplido aún diez y ocho años. En cuanto a Esteve, se le consideró como cómplice por no considerarse bastante probada su intervención personal en el asesinato, y se le impusieron veinte años de condena. La sala de lo criminal, ahora hace justamente un año, impuso la pena de muerte a Blanquer y Esteve, pero el Tribunal Supremo, al confirmar estas sentencias, ha creído que correspondía otorgar el indulto a este último. El procesado tiene mujer y varios hijos pequeños; estos infelices son los más dignos de lástima...».

⁶ *La Correspondencia de España*, 11 de juliol de 1882.

habían solicitado el indulto»⁷. A més, també feia constar la seua opinió contrària a la pena de mort, encara que acceptava el veredictes de la justícia: «[...] sentimos que tenga que levantarse de nuevo el cadalso, pero ante el fallo de los tribunales, inflexibles cuando de la expiación de un crimen se trata, solo nos resta compadecer al delincuente, a quien deseamos momentos de resignación cristiana en tan duro trance».

Al llarg de la segona meitat del segle XIX els titulars de premsa sobre els reus de mort són freqüents. Un o dos dies abans de produir-se l'execució els periodistes arribaven a la ciutat on s'aixecava el patíbul. A partir d'aquell moment es dedicaven a buscar la informació que els seus lectors pogueren llegir amb avidesa: els fets que havien portat al reu a aquella situació; els moments previs a l'execució; el seu penediment; les reaccions de la gent que escoltava les seues darreres paraules; la tristesa de la seua família, el dolor, les paraules dels capellans... Contaven també com s'aixecava el patíbul o la reunió als seus peus de les autoritats judicials, les forces de l'orde i el botxí. També el comportament del reu. En les ocasions que aconseguien introduir-se a la presó i a la seua cel·la, podien escriure una crònica molt detallada de les darreres hores d'aquella persona desgraciada; i sempre, a les cròniques d'aquells dramàtics moments, entre el conjunt de persones que assistien a aquell acte públic, estan presents els germans d'una confraria, «los hermanos de la Soledad» que atenen al reu, li fan companyia, li donen esperança i l'alimenten..., com és demostrat al llegir la crònica periodística «El reo de Alcira» enviada per aquell llunyà redactor del diari *La correspondencia de Valencia* i que va publicar a *La correspondencia de España, Diario Universal de noticias*:⁸

«EL REO DE ALCIRA»

Un redactor de la *Correspondencia de Valencia* envia a este Periódico los siguientes detalles sobre el ingreso en la capilla y ejecución del reo Blanquer⁹, en Alcira.

Día 11. A las ocho en punto de esta mañana, y en presencia del juez, fiscal actuario, alguaciles, etc., le ha sido leída la sentencia, y

⁷ *El Constitucional, Diario de Valencia...*, 11 de juliol de 1882.

⁸ *La Correspondencia de España*, Madrid, 13 de juliol de 1882.

⁹ Al *Libro de Actas de la Cofradía de Nuestra Señora de la Soledad o sea de la Preciosísima Sangre* que es guarda a l'Arxiu de la Confraria de Nuestra Señora de la Soledad (= ACNSS),

acto continuo ha sido puesto en capilla. La lectura de aquella le ha producido tan profunda impresión que le han sobrevenido desmayos, cayendo después en un estado de postración y abatimiento completo. Ha sido preciso reanimarle con un poco de vino.

Vicente Blanquer es un hombre de temperamento robusto, huesoso, de facciones pronunciadas y duras. Es de estatura regular, más bien alto que bajo, y ha adelgazado mucho desde que está en la cárcel. Sus ojos son azules, pero sombríos, de incierta mirada, y despiden cuando se fijan cierto fulgor siniestro. Tiene la barba larga, lo mismo que el cabello, y esto aumenta la prevención en contra suya que produce su vista. Hasta hoy no ha sabido que el gobierno ha denegado su indulto, en el cual confiaba.

Quizá no se haya extinguido todavía esta esperanza en su corazón. Hace cuatro días manifestó deseos de ver a su hija más pequeña, tierna criatura de tres a cuatro años, con la cual estuvo hablando más de dos horas. Sus sentimientos de padre se revelaron entonces quizás por primera vez.

Al día siguiente fue acometido de un golpe de tos y arrojó sangre por la boca, por lo cual se hizo preciso trasladarle al calabozo que ocupa en la actualidad¹⁰ y mejorar su ración con carne y vino.

No ha habido necesidad de ponerle grilletes, porque ya los llevaba desde hace unos quince días, por causas que no creo prudente revelar. En consecuencia, solo le han puesto esposas.

A las diez ha pedido al sacerdote que le acompañaba que le oyera en confesión, arrojándose a su cuello y llorando como una criatura.

A las doce han entrado en la capilla su esposa y sus cinco hijos, el mayor de los cuales tiene doce años. La escena que entonces ha tenido lugar, no es para ser descrita.

Verle aquellos, y arrojarse sobre él dando un alarido inmenso de

---

després de la redacció de l'acta de l'any 1885 i de l'elecció de la junta de la confraria de l'any 1886, figura una breu nota que indica que el nom del reu és Vicente Balaguer (a) *Paterna*. La transcripció és la següent: «Reo de muerte. En el día 11 de julio de 1882 a las ocho horas de la mañana fue puesto en capilla el reo Vicente Balaguer (alias *Paterna*), y sentenciado el 12 a la misma hora. No se hizo acta por olvido del Secretario anterior».

¹⁰ La *Correspondencia de España* del día 12 de juliol publicava: «según una carta de Alcira, el reo ocupa uno de los calabozos de la cárcel conocido por el Gitano. Es estrecho y se respira una atmósfera sofocante y pesada. El Blanquer se encuentra algo delicado. Anteayer fue reconocido por un facultativo, a consecuencia de haber arrojado sangre por la boca».

dolor, todo ha sido una cosa. Por espacio de un largo rato no se han oído más que gritos, sollozos, rugidos, exclamaciones. Cuantas personas estaban presentes lloraban a lágrima viva como criaturas. ¡Qué escena, amigo mío, qué escena! Por fin, y después de muchos esfuerzos, se ha logrado arrancar a la esposa y a los hijos de allí, oyéndose aun sus sollozos por espacio de un buen rato.

Ya ha transcurrido media hora, y sin embargo todavía no he podido quitarme el nudo que se formó en mi garganta.

La plaza en que está la cárcel se ha visto toda la mañana llena de curiosos, por lo cual ha sido prudente colocar los centinelas alrededor del edificio.

Alcira está consternada. Hace más de veinte años que no ha presenciado un espectáculo semejante, y las personas que pueden se ausentan de la población, marchándose a los huertos y pueblos inmediatos.

Precisamente mañana miércoles, en que tendrá lugar la ejecución es día de mercado. ¡Buen negocio harán los feriantes!

Ayer llegó el verdugo con fuerzas de la guardia civil, las cuales eran precisas, porque no hay en todo el término más que cuatro parejas.

A cada instante aumenta la emigración; nadie quiere presenciar tan imponente espectáculo. Pero en cambio es muy posible que mañana se llene la ciudad de forasteros, ansiosos de asuntos que alimente la conversación.

A las ocho de la mañana tendrá lugar la ejecución. Los carpinteros han empezado ya a levantar el fatal tablado. Hasta mañana, pues.

Día 12. Estimado amigo: Ayer suspendí mi carta terminada que fue la desgarradora entrevista del infeliz Blanquer con su esposa y sus cinco hijos, el mayor de los cuales tiene, como dije, 12 años. Hoy reanudo mi tarea de enterarle de todos los incidentes de este drama terrible, manifestándole que a continuación de dicha entrevista, que le tranquilizó por completo, expresó su deseo de ver a su cuñada, la viuda del infortunado Lerga, al cual había asesinado. No fue sorda esta pobre mujer al llamamiento de su cuñado, y con gran presencia de ánimo se presentó enseguida en la cárcel. La escena que entonces tuvo lugar, señor director, no es para describirla con palabras, que siempre es muda la lengua cuando habla el corazón. Y desde que el desgraciado Blanquer fue puesto en capilla, no ya lengua, ni lágrimas, pues se ahogó pronto su depósito, ni corazón queda ya a cuantas personas han acompañado a aquel durante la tarde y noche de ayer.

La entrada de la viuda fue vacilante y pausada, deteniéndose como unos cinco pasos antes de llegar al lecho fatal en que yacía aquel; ambos se miraron un instante, y algo inmenso habría en aquella mirada suprema, por cuanto acercándose ella algo más al lecho, le preguntó con una dulzura difícil de explicar: ¿cuñado, cómo estás? A lo cual contestó aquel con no menos dulce entonación: «mírame». Y en efecto, ¿qué más podía decir? En esas tres sílabas iba encerrada toda una historia, dolores, rencor, venganza, expiación: «mírame», ¿qué más había de decir, si esa palabra sola constituye todo un poema, pareciendo más que voz un estallido del corazón?

Así lo comprendió la viuda, sin duda, porque acercándose más al lecho, le dijo: «Tú has sido mi protector, me diste tu pan cuando lo necesité y me defendiste contra mi marido cuando se incomodaba conmigo sin razón: te perdono. ¿Me perdonas? Pongo a mi esposo, que está en el cielo, por testigo, de que te perdono de todo corazón».

¡Escena sublime que la pluma no alcanzará a describir! Acto seguido se abrazaron y se besaron, prometiéndole que mandaría a sus hijos para que les diera su último adiós.

Aun no había salido la viuda de la cárcel cuando el Blanquer dijo que quería despedirse de sus compañeros, a lo cual se accedió abriendo las puertas de una ventana que de la Comuna da a la capilla, y frente a la cual le sentaron para que los viera con comodidad.

Como es natural, todos los presos se agolparon a la ventana para dar la despedida a su compañero de infortunio, que en breve había de entregar su alma al Creador. Y entonces fue cuando con voz entera, sentida y reposada, les exhortó a que fueran buenos y creyeran en Dios; que se mirasen en él como en un espejo, y que no se dejasen nunca llevar de los arrebatos de cólera; que más valía perder su derecho que cometer un crimen, y que huyeran siempre, aunque les insultaran o maltrataran, pues no estaría yo en donde estoy, dijo, si hubiese hecho lo que os digo que hagáis.

Se despidió particularmente de su sobrino conocido por *Forum* y del otro que le ayudó a cometer el delito, llamado por mal nombre *Caballos*, a los cuales repitió las mismas exhortaciones que a los demás, concluido lo cual les dio el sacerdote a todos su bendición.

En seguida fue vuelto a la cama por dos hermanos de la Soledad y se le dejó reposar un poco.

Durante su arenga a los confinados que duró dos horas y media próximamente, fue preciso darle caldo en distintas ocasiones, a fin de que no perdiera sus fuerzas.

LA CORRESPONDENCIA DE ESPAÑA

DIARIO UNIVERSAL DE NOTICIAS
ECO IMPARCIAL DE LA OPINION Y DE LA PRENSA
5 CENTIMOS EN TODA ESPAÑA

MAYO 13 DE 1882

EL REO DE ALICRA

El reo de Alcirra, el único de los que quedan en la cárcel, se encuentra en un estado de salud que le permite salir a pasear por el jardín de la prisión, y a veces a pasear por el campo que rodea a la cárcel.

El reo de Alcirra, el único de los que quedan en la cárcel, se encuentra en un estado de salud que le permite salir a pasear por el jardín de la prisión, y a veces a pasear por el campo que rodea a la cárcel.

El reo de Alcirra, el único de los que quedan en la cárcel, se encuentra en un estado de salud que le permite salir a pasear por el jardín de la prisión, y a veces a pasear por el campo que rodea a la cárcel.

El reo de Alcirra, el único de los que quedan en la cárcel, se encuentra en un estado de salud que le permite salir a pasear por el jardín de la prisión, y a veces a pasear por el campo que rodea a la cárcel.

El reo de Alcirra, el único de los que quedan en la cárcel, se encuentra en un estado de salud que le permite salir a pasear por el jardín de la prisión, y a veces a pasear por el campo que rodea a la cárcel.

El reo de Alcirra, el único de los que quedan en la cárcel, se encuentra en un estado de salud que le permite salir a pasear por el jardín de la prisión, y a veces a pasear por el campo que rodea a la cárcel.

El reo de Alcirra, el único de los que quedan en la cárcel, se encuentra en un estado de salud que le permite salir a pasear por el jardín de la prisión, y a veces a pasear por el campo que rodea a la cárcel.

El reo de Alcirra, el único de los que quedan en la cárcel, se encuentra en un estado de salud que le permite salir a pasear por el jardín de la prisión, y a veces a pasear por el campo que rodea a la cárcel.

El reo de Alcirra, el único de los que quedan en la cárcel, se encuentra en un estado de salud que le permite salir a pasear por el jardín de la prisión, y a veces a pasear por el campo que rodea a la cárcel.

El reo de Alcirra, el único de los que quedan en la cárcel, se encuentra en un estado de salud que le permite salir a pasear por el jardín de la prisión, y a veces a pasear por el campo que rodea a la cárcel.

El reo de Alcirra, el único de los que quedan en la cárcel, se encuentra en un estado de salud que le permite salir a pasear por el jardín de la prisión, y a veces a pasear por el campo que rodea a la cárcel.

El reo de Alcirra, el único de los que quedan en la cárcel, se encuentra en un estado de salud que le permite salir a pasear por el jardín de la prisión, y a veces a pasear por el campo que rodea a la cárcel.

El reo de Alcirra, el único de los que quedan en la cárcel, se encuentra en un estado de salud que le permite salir a pasear por el jardín de la prisión, y a veces a pasear por el campo que rodea a la cárcel.

El reo de Alcirra, el único de los que quedan en la cárcel, se encuentra en un estado de salud que le permite salir a pasear por el jardín de la prisión, y a veces a pasear por el campo que rodea a la cárcel.

El reo de Alcirra, el único de los que quedan en la cárcel, se encuentra en un estado de salud que le permite salir a pasear por el jardín de la prisión, y a veces a pasear por el campo que rodea a la cárcel.

El reo de Alcirra, el único de los que quedan en la cárcel, se encuentra en un estado de salud que le permite salir a pasear por el jardín de la prisión, y a veces a pasear por el campo que rodea a la cárcel.

El reo de Alcirra, el único de los que quedan en la cárcel, se encuentra en un estado de salud que le permite salir a pasear por el jardín de la prisión, y a veces a pasear por el campo que rodea a la cárcel.

El reo de Alcirra, el único de los que quedan en la cárcel, se encuentra en un estado de salud que le permite salir a pasear por el jardín de la prisión, y a veces a pasear por el campo que rodea a la cárcel.

El reo de Alcirra, el único de los que quedan en la cárcel, se encuentra en un estado de salud que le permite salir a pasear por el jardín de la prisión, y a veces a pasear por el campo que rodea a la cárcel.

El reo de Alcirra, el único de los que quedan en la cárcel, se encuentra en un estado de salud que le permite salir a pasear por el jardín de la prisión, y a veces a pasear por el campo que rodea a la cárcel.

El reo de Alcirra, el único de los que quedan en la cárcel, se encuentra en un estado de salud que le permite salir a pasear por el jardín de la prisión, y a veces a pasear por el campo que rodea a la cárcel.

El reo de Alcirra, el único de los que quedan en la cárcel, se encuentra en un estado de salud que le permite salir a pasear por el jardín de la prisión, y a veces a pasear por el campo que rodea a la cárcel.

El reo de Alcirra, el único de los que quedan en la cárcel, se encuentra en un estado de salud que le permite salir a pasear por el jardín de la prisión, y a veces a pasear por el campo que rodea a la cárcel.

El reo de Alcirra, el único de los que quedan en la cárcel, se encuentra en un estado de salud que le permite salir a pasear por el jardín de la prisión, y a veces a pasear por el campo que rodea a la cárcel.

El reo de Alcirra, el único de los que quedan en la cárcel, se encuentra en un estado de salud que le permite salir a pasear por el jardín de la prisión, y a veces a pasear por el campo que rodea a la cárcel.

El reo de Alcirra, el único de los que quedan en la cárcel, se encuentra en un estado de salud que le permite salir a pasear por el jardín de la prisión, y a veces a pasear por el campo que rodea a la cárcel.

El reo de Alcirra, el único de los que quedan en la cárcel, se encuentra en un estado de salud que le permite salir a pasear por el jardín de la prisión, y a veces a pasear por el campo que rodea a la cárcel.

El reo de Alcirra, el único de los que quedan en la cárcel, se encuentra en un estado de salud que le permite salir a pasear por el jardín de la prisión, y a veces a pasear por el campo que rodea a la cárcel.

«El Reo de Alcirra», *La Correspondencia de España*, 13 de juliol de 1882

Transcurridos breves instantes volvió a entrar su esposa y sus cinco hijos que no abandonaron la cárcel hasta las once y media de la noche en que lo hicieron por orden del juez.

Y otra vez tengo que detenerme aquí para darle una idea de la escena que presencié y que con dificultad se borrará en mi memoria.

Rodeando la cama las cinco criaturas, la esposa y un dignísimo sacerdote del cual haré mención después, fueron exhortados por aquel para que fueran buenos, creyeran en Dios y obedecieran a su madre; después de lo cual, les atrajo hacia sí, les besó y les abrazó, y haciéndoles arrodillar al pie de la cama, les dio a todos su bendición.

Como usted comprenderá, amigo mío, no era posible prolongar semejante escena sin exponerse a que estallara el corazón del pobre padre que veía a sus hijos por última vez, de su esposa y de las mismas criaturas, por lo que tanto el juez como el promotor fiscal indicaron a los últimos la conveniencia de que se retiraran, a lo cual se opuso aquel alegando que quería antes rezar el rosario con su familia, como en efecto se realizó, siendo la esposa la encargada de pasarlo. Describirle a usted la unción, sentimiento y contrición de Blanquer sería pretender lo imposible, bastando para que usted forme una idea de la transformación completa de este infeliz que le repita su misma frase que en adelante dijo varias veces y a las diferentes personas que con él hablaban.

«Señores, yo ya no pertenezco a este mundo, soy por entero de Dios a cuya presencia tengo deseo de ir. Si me dieran ahora el indulto lo rehusaría para no alejarme de Él otra vez». Concluido el rosario, se le dio a cenar gallina, carne y un poquito de vino, que comió y bebió con apetito y hasta con placer, pues quiere conservar sus fuerzas para que vean los alcireños que no ha menguado en su valor. Su pulso ha oscilado desde las doce del día de ayer entre las 84 y 100 pulsaciones.

A la una de la noche, y a la luz vacilante de las antorchas, han concluido los carpinteros el cadalso; y a las dos ha fijado sobre él, el verdugo, sus fatales instrumentos.

La hora, la soledad y el silencio de la noche, hacían aparecer las inquietas figuras de los personajes que se agitaban sobre el tablado, iluminados por el pálido resplandor de los hachones, como si fueran fantasmas o brujas escapadas de una saturnal.

A las dos de la madrugada y gracias al silencio que reinaba en la capilla, se quedó dormido el Blanquer, después de reconciliarse con la misma naturalidad que si estuviera en su cama, en cuyo estado permaneció hasta cerca de las tres, en que se despertó azorado y con-

vulso y sin conocer a nadie, hasta que llamándole la atención con una luz, y diciéndole palabras de consuelo, se recobró enseguida, manifestando que había tenido una pesadilla en que se figuraba que estaba ya en el cielo. Tenía entonces 80 pulsaciones.

Repuesto completamente, se le acomodó del otro lado, y durmió hasta las tres y media, en que despertó de nuevo azorado y convulso, siendo preciso repetir la operación de la luz para que se recobrara, lo cual efectuó inmediatamente.

Tal es la fuerza de voluntad de este hombre, que domina por completo sus nervios y su corazón.

Según manifestó, soñaba en el cielo, que es mucho mayor que la tierra, y en donde hay mucha gente. Entonces se reconcilió de nuevo, y acto seguido el cura D. León Gadea celebró el santo sacrificio de la misa, que oyó con la mayor devoción, pero al estar a la mitad de la misa notó que tenía una gran opresión en el pecho y respiraba con dificultad. Consultado el pulso, acusó 90 pulsaciones.

Pero pronto se repuso y después de una breve y piadosa exhortación del señor cura, recibió el Señor sentado sobre la cama dando nuevas pruebas de arrepentimiento.

A las cinco menos cuarto tomo chocolate con apetito y se fumó un cigarro de papel con tranquilidad, y reconciliándose luego oyó otra misa con la misma devoción que la anterior.

Concluida la misa habló tranquilamente con las personas que le rodeaban, calculando las horas que le quedaban de vida con mucha frecuencia, y como si tal cosa, hasta las seis y media en que se celebró la tercera y última misa que debía oír el Blanquer.

Terminada esta, oyó las siete del reloj de la ciudad, y dijo naturalmente: «Aun me queda una hora».

Antes de esto pidió que se abriera la ventana de los presos para que oyeran la misa, lo cual efectuaron, y que le permitieran salir por su pie hasta la puerta de la cárcel cuando se lo llevaran al patíbulo, pues quería dirigir a sus compañeros el postrer adiós; a lo cual no hubo inconveniente en acceder.

Como prueba de la entereza de este hombre puedo decir a usted que habiéndole hecho observar uno de los presentes que no podría salir por su pie, le contestó reposadamente y después de mirarlo de arriba abajo: «si me dan tiempo voy al patíbulo a pie». Y esto justificará a usted, señor director, la exactitud de mi observación. Blanquer tiene el orgullo de su valor, el cual se manifiesta con toda su fiereza en cuanto se presenta ocasión.

A las siete y media el señor juez mandó a llamar al verdugo, el cual después de firmar la diligencia haciéndose cargo del reo, vistió a este la hopa con ayuda de los hermanos de la Soledad y de los Desamparados, pues debo advertir a usted que de Valencia vinieron seis hermanos cuyos auxilios no han podido ser más oportunos ni eficaces. Poco antes de las ocho le levantaron y se acercó por su pie a la ventana detrás de cuyos hierros estaban los presos, dirigiéndoles una exhortación por el estilo de la de la tarde anterior, recomendando a su sobrino y al otro que habían sido sus cómplices, que se acordaran de él y que fueran buenos, y a todos en general que le perdonaran, lo cual hicieron con lágrimas en los ojos.

Durante todas estas escenas, inútil creo advertir que conservó su entereza y serenidad, y únicamente se humedecieron sus ojos al decir a su sobrino: «A ti te recomiendo mis hijos y mi mujer; ten cuidado de ellos».

A las ocho en punto se puso en marcha la comitiva. Ocioso creo decir a usted que las calles y plazas del tránsito estaban materialmente cuajadas de gente, en la que el bello sexo tenía una numerosísima representación, y como acontece siempre en estos casos, en cuanto divisaban la comitiva se ponían a llorar, impresionando al reo con sus lamentos.

Por fin llegó éste al patíbulo, y después de reconciliarse, subió por su pie la escalera aceleradamente y haciendo seña al público de que callara y de tocar las cornetas dos notas de silencio, dirigió una ferviente plática recomendando a todos que fueran buenos, que se miraran en él y que lo perdonaran, a lo cual contestaron mil voces que ya estaba perdonado.

Después...

Sobre el tablado quedó un cadáver, cubierta la cabeza con un saco y expuesto directamente a los rayos de un sol canicular.

Eran las ocho y media.

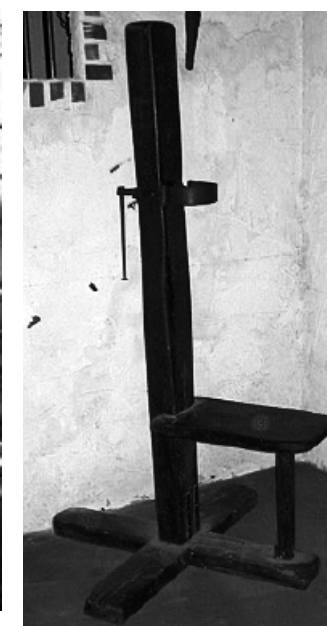
¡Que el Dios de las Misericordias, que el infeliz Blanquer decía que tenía en el corazón, le haya recibido en su santo seno!».

Ramón Casas, *Garrote vil*, 1894, Museo del Prado, Madrid

Execució pública, 1892

Garrot. Instrument de suplici consistent en una anella de ferro amb què s'ofega el condemnat estrenyent-li el coll

UNA CONFRARIA D'ASSISTÈNCIA SOCIAL ALS CONDEMNATS A MORT

Al llarg de la segona meitat del segle XIX la confraria de la Soledat, seguint probablement una antiga tradició, assisteix als condemnats a mort i a les seues famílies¹¹. Des del moment que el reu entra en capella i fins que se li dona enterrament la confraria té cura de les seues necessitats: l'alimentació i l'acompanyament a la capella o a la infermeria de la presó on es tornen els confreres per tal de conversar o resar amb ell. Estaran al seu costat la darrera nit i també l'acompanyaran pel camí del patíbul fins als peus del cadafal. Més tard, després de l'ajusticiament, cobriran el seu cos amb un llenç i sols l'abandonaran una vegada sepultat¹².

Atendre als reus de mort convertia l'activitat de la confraria en una llavor social i religiosa de gran rellevància. Els condemnats a mort solien ser persones pobres i les seues famílies quedaven desemparades després que aquells foren ajusticiats. Aleshores, les almoines i caritats recollides pels membres de la confraria i entregades a la vídua o als fills introduïen una xicoteta esperança en aquella dramàtica situació de la mort pública a garrot¹³.

Els religiosos, la confraria, els poders civils, la gent del poble, assisteixen al ritual de la mort pública del condemnat. L'Església, amb la presència dels capellans de la presó o de la parròquia de Santa Catalina, controla l'espai de la capella on està el reu¹⁴; també les cerimònies de la reconciliació del condemnat a través de la confessió i el perdó dels pecats; de les misses; del prec del rosari, de l'acompanyament fins al cadafal; també de les darreres paraules que es diuen després de la mort del reu

¹¹ La confraria de la Soledat, com altres confraries que exerceixen la mateixa tasca assistencial, anota els noms de les persones ajusticiades públicament en el seu llibre d'actes. Així, al llarg de la segona meitat del segle XIX figuren els noms dels ajusticiats a Alzira: Diego Baeza (1864); Vicente Balaguer, *Paterna* (1882) i Mariano Grau, *Boluda* (1893): ACNSS., *Libro de Actas*, p. 14; p. 54 i p. 66.

¹² La forma d'actuar de les confraries que atenen als reus de mort als diferents partits judicials d'Espanya al llarg del segle XIX és molt semblant. Com a exemple es pot consultar: PUYOL MONTERO, J.M.: *La publicidad en la ejecución de la pena de muerte. Las ejecuciones públicas en España en el siglo XIX*. Universidad Complutense, Madrid, 2001; o PÉREZ PÉREZ, I., «Las cofradías religiosas en la diócesis de Teruel durante la Edad Moderna», *Revista de Historia Jerónimo Zurita*, 83, 2008, p. 161-198.

¹³ *Ibidem*, «Las cofradías religiosas...», p. 189.

¹⁴ La capella de la presó devia ocupar l'antic oratori del convent de les caputxines, un edifici religiós desamortitzat, on havien viscut les monges d'aquesta orde des de l'any 1614.

que pretenen ser un ensenyament per als qui assisteixen al suplici. I sempre, al costat del reu, apareixen els membres de la confraria que l'acompanyen i tenen cura de les seues necessitats. Estan també presents les autoritats civils: el jutge; l'alcaide de la presó, les forces de seguretat, el botxí... Finalment, també acudeix la gent del poble que s'emociona davant del gran espectacle de la mort del reu i queda impressionada per la duresa de la representació.

El treball d'acompanyament de la confraria començava quan s'anunciaven els tres dies que el reu passaria en capella¹⁵. La Junta Directiva de la confraria era avisada per l'autoritat civil; a partir d'aquell moment, el mandatari, avisava a tots els confreres que al llarg dels següents dies treballarien de forma intensa per atendre les necessitats del condemnat. Seran ells els que es preocuparan de proporcionar-li l'aliment necessari i el llit on anava a dormir les darreres hores¹⁶; també tindran cura de la roba que porta el pres perquè no es puga fer mal¹⁷ i també dels objectes: «[...] Tendrán un especial cuidado de que los vasos que se empleen para dar de beber al reo y la taza para el caldo sean de hoja de lata; como así mismo la cuchara para la comida sea de madera, con el fin de evitar al reo toda intención de suicidio»¹⁸. I seran molt cuidadosos «[...] de que en la comida después de guisada no contenga ninguna clase de hueso, pues por pequeño que sea aun cuando fuese como un grano de arroz lo quitarán, como también todo objeto que de ocasión a que el reo se suicide»¹⁹. Serà obligació del clavari i de la Junta Directiva «[...] estar presentes en las horas de comida del reo, con el fin de servirle, cortarle el pan y no permitir bajo ningún concepto que en la mesa haya ningún cuchillo ni instrumento cortante ni punzante, con el objeto de evitar al reo toda intención o tentativa contra su propia existencia»²⁰. I a més, es vigilarà especialment «[...]

¹⁵ A partir de 1870 es reduiran les hores de permanència del reu en capella.

¹⁶ A l'acta 69 corresponent a l'any 1893 figura una relació detallada dels aliments y «lo demás que necesitó [el reo] como en acompañarle al patíbulo y después al cementerio general en donde se le dio honrosa sepultura» (ACNSS., *Libro de Actas...*, any 1893).

¹⁷ La *Gaceta de Madrid*, n. 344 de 1858 inclou la relació de la roba que es deu llevar als presos condemnats per tal d'evitar que es facen mal: mocadors, faixes i tirants.

¹⁸ ACNSS., *Libro de Actas...*, «Reglamento de los derechos que de inmemorial tiene el clavario y junta directiva de la hermandad de Nuestra Señora de la Soledad o sea de la Preciosísima Sangre de N.S.J.C.», art. 4, p. 3. (Vegeu Annex Documental I).

¹⁹ ACNSS., *Ibidem*, art. 3, p. 3.

²⁰ ACNSS., *Ibidem*, art. 5, p. 3.

que la comida se guise en presencia del clavario y junta directiva, él mismo si pudiese ser, o persona de su entera confianza con el fin de evitar en la comida cualquier objeto que este pudiese resultar en el reo una muerte repentina»²¹.

Estaran amb ell tot el temps que les normes ho permeten; faran torns per no deixar-lo mai sol a la cel·la i, a més, influiran perquè el condemnat se salve per al cel confessant els seus pecats. El dia de l'ajusticiament, des de les primeres hores de la matinada, l'acompanyaran assistint a les tres misses que el capellà de la presó resava.

Unes hores abans, la declaració de l'entrada del pres en capella obligava als confreres a participar en les accions d'assistència social que s'organitzaven a partir d'aquell moment. Amb molta rapidesa es posava un text a la porta de les esglésies de Santa Catalina, Sant Joan, Sant Agustí i Santa Maria anunciant l'ajusticiament²². De seguida, el clavari i els membres de la Junta Directiva, amb altres xicotets grups de confreres, passaven pels carrers de la vila i del raval per recollir almoines per al condemnat²³. Vestien la indumentària oficial de la confraria i feien sonar pel carrer una campaneta per avisar del seu pas i pregonar la necessitat de recollir almoines per ajudar al condemnat: els diners recollits servien per a comprar-li menjar i begudes, pagar part dels seus deutes, ajudar a la seua família i abonar, una vegada difunt, el trasllat i el soterrament del seu cos al cementeri. I si «[...] después de cubiertos todos los gastos que el reo ocasione en los tres días que estuviere en capilla resultasen sobrantes, encarga esta hermandad a sus representantes que los inviertan en misas en sufragio de su alma»²⁴.

La confraria atenia totes les necessitats dels ajusticiats des de l'entrada en capella fins a la sepultura. Durant aquell temps tots els confreres es posaven al servei del reu de mort: uns, explicaven pel carrer com emprarien els diners recollits; uns altres, feien companyia al condemnat en la mateixa habitació on dormia o en la capella de la presó on aquest espe-

²¹ ACNSS., *Ibidem*, art. 6, p. 3.

²² Segons els Codi Penals de 1822 i 1870 les execucions devien fer-se de dia i amb publicitat per tal que servira d'exemple i prevenció per als que observaven (CUELLO CALÓN, E.: *Contribución al estudio de la pena de muerte en España*, p. 22; també PUYOL MONTERO, J.M.: *La publicidad en la ejecución de la pena de muerte, las ejecuciones públicas en España en el siglo XIX*, Universidad Complutense, Madrid, 2000.

²³ ACNSS., *Ibidem*, art. 7, p. 4.

²⁴ ACNSS., *Ibidem*, art. 7, p. 4.

rava nugat de peus i mans. El clavari i la Junta Directiva es cuidaven de la compra i de la preparació del menjar. Es considerava molt important proporcionar un bon llit al reu les dues darreres nits i en llogar-lo s'empraven les almoines necessàries²⁵. També era important portar-li dolços, vi, tabac, anís o caldo de gallina²⁶. Mai s'introduïen objectes perquè malauradament, a vegades, el pres s'havia malferit²⁷. Per poder entrar a la capella i acompanyar al reu els confreres acudeixen amb el seu vestit confrare i probablement amb una medalla²⁸. El reglament per poder estar a la cel·la és exigít per les autoritats civils que vigilen que solament poden acompanyar als reus les persones que permet la llei²⁹.

Els condemnats a mort passaven els darrers dies de vida³⁰ entre la infermeria i la capella. El capellà els ofería ajuda espiritual i la confraria l'acompanyament personal, els aliments i els mobles que milloraven les seues darreres hores. També la tranquil·litat que amb les almoines recollides els deutes serien pagats i s'ajudaria econòmicament a la seua família, quasi sempre formada per persones molt pobres. Sempre s'intentarà

²⁵ ACNSS., *Ibidem*, Acta 65, 1893: «[...] cinco pesetas por limosna a las Hermanitas de los Pobres por haber prestado la cama para el reo».

²⁶ ACNSS., *Ibidem*, Acta 65, 1893. El 27 de juliol de 1893 es compraren per al reu Mariano Grau «[...] una libra de bizcochos, una botella de Jerez, dos refrescos de agua de limón, una botella de anís que se convidó a la familia mandado por él, comida en la fonda por orden del Juez al reo».

²⁷ El diari *El Siglo Futuro*, *Diario Católico* del dia 30 de desembre de 1889 publicava la següent notícia: «[...] se ha suicidado en la cárcel de Alcira el preso Oliver, procesado por el asesinato de su esposa, cuyo hecho ocurrió en Carcagente».

²⁸ ACNSS., *Ibidem*, 1878, p. 48.

²⁹ «Real Orden de primero de julio de 1864 (publicada el 24 del mismo mes) prohibiendo la entrada en la capilla de los reos condenados a última pena a las personas que no estén comprendidas en las que se enumeran: Habiéndose observado en algunas ocasiones la censurable costumbre de que los reos condenados a la última pena y puestos en capilla sean objeto de una curiosidad inconveniente que les retrae del recogimiento con que deben prepararse cristianamente para la muerte; y con el objeto de que el tiempo concedido a los mismos reos con tan piadoso fin produzca los resultados para que fue establecido..., la Reina (Q.D.G.) se ha servido disponer que solamente puedan entrar en las capillas de los reos condenados a muerte, además del Alcaide y los Celadores..., el Capellán del establecimiento, el Párroco del distrito..., y dos sacerdotes más designados por el reo...; los Magistrados, Ministerio Fiscal, Juez y Escribano..., y el alguacil del juzgado, el Abogado defensor y el Procurador del reo; los individuos de la hermandad de la Paz y Caridad en número de doce, entregando previamente su Presidente al Alcaide una lista en que consten sus nombres, y no pudiendo permanecer nunca en la capilla más de dos, excepto cuando tenga lugar el acto de admisión del reo en la hermandad, y haga la distribución que de la parte de limosnas le está permitido en las Constituciones de la misma...».

³⁰ El Codi Penal de 1870 va reduir el temps en capella a 24 hores. L'escurçament del temps es va veure en aquells moments com un signe de modernitat.

Condemnat a mort en capella, gener, 1892. Imatge: *La campana de Gràcia*

Execució pública. Fotografia d'autor desconegut, 1892

complir les darreres voluntats del reu de mort dipositant els diners de les almoines en mans del Jutge del Partit³¹ o de la persona que ell suggeria.

A primera hora del matí del dia en què s'ajusticiava al condemnat acudien a la presó de Sant Gregori, al costat de l'església de Santa Maria, tots els membres de la confraria. Alguns, per torns, assistien a les tres misses que es resaven a la matinada; també al prec del rosari. A continuació presenciaven l'arribada del botxí de l'Audiència de València que li posava l'hopa al reu demanant-li perdó mentre ho feia. Cap a les huit del matí es treia de la presó el condemnat per conduir-lo al patíbul. Els confreres, de dos en dos, caminaven al costat de la tartana que el portava i l'acompanyaven pels carrers que recorrien el centre del poble, des de la plaça de Santa Maria on estava la presó, fins al descampat de l'Alborxí, on s'havia construït el cadafal³².

La devoció a la Verge, a la Soledat, també es fa present aquells darrers moments. La imatge era traslladada a la plaça de Sant Roc, camí per on passa el reu, amb la finalitat d'ajudar a la seua esperança³³; la visió de la imatge de la Verge, revestida amb una tela negra i la seua expressió dolorosa, li recorda al condemnat el Calvari i al reu Jesucrist; també la seua sang derramada i l'esperança en la Resurrecció.

Durant aquell «trànsito al patíbul» es demanaven més almoines per al condemnat³⁴. I els actes de caritat anaven acompanyats per les oracions dels sacerdots, dels confreres i de les persones que donaven els diners. Es pensava també que els que resaren pel condemnat i donaren almoines rebrien les indulgències concedides pels papes³⁵. L'exposició pública del reu representa en aquests moments el gran espectacle de la mort d'una persona. Centenars de persones anaven a veure aquesta escenificació

³¹ «[...] Como lo recaudado ascendió a 160 pesetas, quedó un sobrante [després de pagar els aliments, les misses, la sepultura...] de 107 pesetas y cincuenta céntimos, las cuales fueron acto seguido entregadas al Juez para que este Señor dispusiese de esta cantidad y cumpliese lo mandado en el testamento del difunto reo» (ACNSS, *Libro de Actas...*, Acta 65, 29 de juliol de 1893).

³² A partir de 1834 les execucions es fan als afores del poble, probablement ja a l'Alborxí. Segurament l'elecció del lloc coincideix amb la creació del Partit Judicial d'Alzira.

³³ *Las Provincias, Diario de Valencia*, 29 de juliol de 1893. El periodista va nomenar com a Verge *Dolorosa* la imatge de la Verge de la Soledat que estava a la porta de l'antiga ermita o capella de Sant Roc.

³⁴ ACNSS., *Libro de actas...*, Acta 65, 29 de juliol de 1893.

³⁵ SÁNCHEZ SANTOS, J.N.: *Cofradías y ajusticiados en Madrid, cofradías que atienden a los ajusticiados*, p. 1058.

cruel on es convidava a tots a convertir aquell fet dramàtic en un ensenyament per a la vida. Els espectadors esperaven les darreres paraules del reu i també les paraules finals del capellà que exhortava als assistents a comportar-se segons la llei i els bons costums.

Així, els membres de la confraria que acompanyaven i recollien les almoines entre els veïns del poble es convertien en intermediaris entre el reu i els espectadors d'aquell procés. La beneficència era una oportunitat esperada per tots i cada persona tenia l'oportunitat de fer un acte de caritat que en algun moment seria recompensat. Les indulgències acumulades per les oracions, l'assistència piadosa i les almoines de tots, apropaven a la salvació.

Una vegada arribats a la plaça de l'Alborxí on s'havia construït el cadafal³⁶ els confreres se situaven als peus de l'escaleta que pujava a la plataforma on ja estava instal·lat el garrot. Des d'allí seguien amb la mirada tots els actes: la pujada del condemnat, les darreres oracions dels sacerdots, les paraules que el reu dirigia al públic que hi assistia... També esperàvem amb ansietat i esperança l'arribada de l'indult. Després, assistien horroritzats a l'actuació del botxí i als moviments del torniquet que produïa irremeiablement la mort del condemnat.

De seguida, els confreres complien les cinc o sis hores d'espera durant les quals es deixava exposat a la curiositat pública el cos de la persona ajusticiada³⁷. Molta gent passava pel costat del patíbul i resava pel reu. Quan prescrivia el temps d'exposició, alguns confreres pujaven a l'entaulat; i amb la llicència de l'autoritat civil li treien la caputxa a l'executat mentre el botxí desmuntava l'aparell del turment. El cos, una vegada posat damunt de les fustes del cadafal, era cobert per un llenç o tela que pertanyia a la confraria. Aquesta, ostenta als seus estatuts, com a

³⁶ El garrot s'havia establert a Espanya com a forma d'execució dels reus l'any 1832. Un botxí instal·lava l'aparell que ocasionava la mort del condemnat a dalt d'un patíbul que s'alçava quan el reu entrava en capella. El cadafal era edificat per fusters de la localitat on estava la presó i es desmuntava immediatament després de l'execució. Una escaleta permetia la pujada del reu a l'entaulat; també del botxí i del capellà que l'acompanyaven. Era el botxí, que normalment arribava al poble dos dies abans de l'execució, el que vigilava i aprovava la construcció del patíbul el dia abans. Les despeses anaven a càrrec de l'Ajuntament d'Alzira.

³⁷ El cos de l'ajusticiat devia estar al patíbul fins a la posta de sol segons el Codi de 1822; fins una hora abans de fer-se de nit, segons els Codis de 1848 i 1870 (CUELLO CALÓN, E.: *Contribución al estudio de la pena de muerte en España*, p. 25).

prerrogativa, posar damunt dels cadàvers dels assassinats, ofegats, o ajusticiats, el mantell o vel de puresa simbòlic que també es va estendre sobre el cos del Crist una vegada davallat de la Creu.

El cadàver del reu, i als seus voltants el botxí, els soldats de guàrdia, els confreres, els capellans i els familiars del condemnat, representaven un conjunt dramàtic semblant al del Calvari. Dipositat a continuació en un taüt era traslladat de seguida a la tartana que el portaria al cementeri municipal³⁸. Mentre aquesta s'allunyava, els fusters contractats per l'Ajuntament, iniciaven el desmuntatge del patíbul.

El cementeri estava a prop del riu Xúquer, enfront del carrer Nou. En ell era soterrat el cos del reu, en un espai especial, destinat als condemnats a mort, al costat d'una creu³⁹ construïda a aquell cementeri inaugurat el 1812. Els confreres no abandonaven el lloc fins que l'enterrador acabava la seua missió i rebia una caritat per fer aquell treball⁴⁰. No sabem si els confreres deixaven algun signe, una inscripció..., o no era necessari perquè el lloc era prou conegut per tots. Al cementeri anava a estar acompanyat; el reu que havia confessat els seus pecats i s'havia penedit no seria soterrat a un lloc diferent del de les altres persones del poble⁴¹. Aquell cementeri al costat del Xúquer acollia a tots.

Al l'endemà, la Junta Directiva i el clavari, després d'haver pagat les despeses de menjars, begudes, llit, misses, lluminàries per a la capella, trasllat del pres i soterrament, entregaven els diners restants aconseguits pel poble a la màxima autoritat judicial d'Alzira què devia comprovar si

³⁸ ACNSS., *Ibidem*, Acta 65, 29 de juliol de 1893.

³⁹ Arxiu Municipal d'Alzira (=AMA), Govern, Corporació Municipal, Actes de sessions, Ajuntament, *Llibre d'Actes de sessions, any 1857*: «Queda designado el sitio inmediato a la Cruz que existe en el Cementerio Común de esta Villa para el entierro de los ajusticiados en esta cabeza de partido», 8 d'octubre de 1857, f. 73v.

⁴⁰ Les despeses del soterrament dels difunts del poble van ser cobertes privadament per les famílies o les confraries durant una gran part del segle XIX; encara l'any 1862 es demanava pel regidor Joaquín Calot que l'Ajuntament assenyalara un sou a l'enterrador públic de la localitat; el municipi «vista la imposibilidad de aprobar la proposición por no tener en el presupuesto municipal cantidad alguna aprobada para este objeto por unanimidad quedo desechada» (AMA., Govern, Corporació Municipal, Actes de Sessions, Ajuntament, *Llibre d'Actes*, 29 de maig de 1862, f. 24).

⁴¹ El mateix dia que l'ajuntament va decidir el lloc del soterrament dels condemnats a mort, al costat de la creu allí elevada, s'autoritzava la construcció del panteó de la família de Ramon Galvañón, un dels grans contribuents del poble, a un lloc molt a prop de l'ajusticiat (8 d'octubre de 1857, f. 73v).

el reu ja difunt havia fet testament per tal de complir, amb els diners recollits per la confraria, les seues darreres voluntats⁴².

L'acompanyament als reus pobres és una manifestació excepcional de pietat personal, caritat pública i fervor religiós: «Los hermanos de la Santísima Virgen, desde el momento en que se les notificó la sentencia [asistieron] tanto en la capilla dándole los alimentos y lo demás que necesitó como en acompañarle al patíbulo, y despues al Cementerio General en donde se le dio honrosa sepultura habiendo salido dos comisiones de hermanos a pedir limosna para misas y sepultura del reo por la ciudad...». Tots són conscients que participen dels fins i de les oracions de l'Església, però que també ajuden a portar endavant una admirada labor social. Les persones de la confraria que demanaven les almoines «por la ciudad y durante el tránsito al patíbulo»⁴³ tenien clar que estaven complint una obra de misericòrdia al mateix temps que estaven aconseguint la salvació eterna del reu.

L'acompanyament a aquelles persones desgraciades mentre estaven en capella; les converses íntimes dels últims moments; les darreres comandes rebudes; el record de les paraules del reu dirigides als seus companys de la presó de Sant Gregori; l'itinerari, observant i demanant almoines als espectadors que ocupen els carrers; les imatges de dol i tristot de la majoria dels assistents; també, les cròniques periodístiques redactades després de la mort de reu per a un públic que mostra contrarietat quan s'aplica la pena de mort, però que no es vol perdre cap detall d'aquells dramàtics moments..., donen fe d'uns confreres que vetllaven per practicar la caritat i que, independentment de la pietat dels assistents i de les lleis civils de l'època, fan el possible per ajudar a persones molt necessitades que havien estat condemnades a mort. De segur que també eren hereus d'una manera d'exercir una forma de beneficència que durava segles. No hi havia poble o ciutat gran a Espanya que no tinguera una confraria de la Sang, de la Vera Creu o de la Pau i Caritat, per atendre als condemnats a mort, primer en el moment de l'execució; després, per donar-los sepultura cristiana.

Al llarg de la segona meitat del segle XIX a Alzira es condemnà a mort a tres persones: Diego Baeza (1864); Vicente Balaguer, de mal nom *Pa-*

⁴² ACNSS., *Libro de actas de la cofradía de Nuestra Señora de la Soledad*, Acta 65, 29 de juliol de 1893.

⁴³ ACNSS., *Ibidem*, Acta 65, 29 de juliol de 1893.

terna (1882) i Mariano Grau, *Boluda* (1893). Tots tres van ser acompanyats durant els darrers moments de la seua vida per la confraria de la Soledat o de la Preciosíssima Sang de N.S.J.C. La memòria d'aquelles persones es manté present als escrits de la confraria⁴⁴.

LA CONFRARIA DE LA SOLEDAT: L'ESSÈNCIA D'UNA GERMANDAT RENOVADA L'ANY 1859

La confraria de la Soledat o de la Sang de Jesucrist és una associació voluntària de laics que durant la segona meitat del segle XIX desenvolupa l'activitat assistencial i caritativa d'acompanyar i millorar els darrers moments de vida dels homes condemnats a mort per sentències judicials fermes. Durant el darrer terç del segle, mentre a Espanya continuaven celebrant-se execucions públiques, la solidaritat i la caritat d'aquests confreres es posaren al servei d'aquelles persones i de les seues famílies.

La confraria, presidida i administrada per seglars, es renova l'any 1859, com una associació civil i religiosa. I encara que altres confraries d'Alzira, s'havien establert des de feia temps a l'empara d'una parròquia o d'un convent, en el cas de la Soledat, probablement per haver posseït i fet ús d'una ermita o capella on celebrar les seues festivitats, havia mantingut una certa independència de les institucions parroquials i conventuals fins al moment de la seua renovació.

Des de 1859, com veurem més endavant, els valors socials i espirituals d'aquells confreres es posen a disposició de l'autoritat civil i també de l'eclesiàstica per tal de no deixar de ser una confraria assistencial. Amb tota seguretat els confreres compartien una creença religiosa i uns valors morals comuns que els portava a acompanyar als condemnats a mort en un temps en què els serveis socials estan poc desenvolupats per l'Estat.

Probablement per aquesta raó, la nostra confraria i altres associacions fundades en segles anteriors o renovades a la segona meitat del segle XIX, consideren necessària la seua tasca benèfica dirigida cap a les persones més necessitades. En aquest sentit, és evident que el confrere que acompanya a una persona que serà ajusticiada s'ocupa d'aspectes públics que

⁴⁴ ACNSS., *Ibidem*, p. 14 (Diego Baeza, 1864); p. 54 (Vicente Balaguer, 1882), p. 66, Acta 65 (Mariano Grau, 1893).

comparteix amb altres institucions de l'Estat i col·labora amb els gestors administratius gràcies a les relacions socials i benèfiques que són capaços de crear entre ells, entre els seus familiars i també entre les persones que viuen a Alzira i que els ajuden a la seua tasca. I tots adquireixen el compromís de practicar una de les obres de misericòrdia, la d'acompanyar els darrers moments a la persona condemnada i donar soterrament el seu cos. En aquest cos miserable i atribolat del reu de mort els confreres reconeixeran a Crist i per tant, acompanyar-lo, donar-li a beure i de menjar es convertirà en un acte de caritat i també de pietat. Acompanyar als reus de mort fins al seu soterrament té el mateix valor caritatiu que alimentar als que tenen fam, hostatjar als peregrins, vestir als nuets, visitar als malalts i als presoners o soterrar als que no tenen sepultura⁴⁵.

L'advocació elegida pels confreres és la Verge de la Soledat, nom que reviu i ens recorda l'execució de Crist al Calvari; representa la soledat i el dolor de Maria davant del cos mort del seu Fill. Així, els germans de la nostra confraria tornaran a viure la mort del Crist en la Creu estant presents als peus del cadafal on s'executa als condemnats a mort; també esperaran la defunció d'aquella persona mentre pregunten per ella; i davallaran després el seu cos difunt de l'aparell del garrot; el taparan amb un sudari per depositar-lo en un taüt i traslladar-lo definitivament a un lloc sagrat per donar-li sepultura. L'acompanyament i l'atenció al reu donava valor espiritual a la seua obra benèfica i, probablement, al portar-la a cap, seguien un costum antic: la de soterrar el cos difunt de l'executat, una vegada perdonat per la confessió, a un lloc sagrat, la capella de la Sang o a les capelles o fossars de les esglésies parroquials.

Ara, a la segona meitat del segle XIX, els membres de la confraria compleixen una funció d'assistència que encara no compleix cap altra institució pública a l'assegurar l'arribada del reu, amb les condicions adequades, al cementiri. Els confreres tenen cura de tots els serveis funeraris que necessitaven els difunts que la justícia humana havia condemnat i que en general eren molt pobres. Amb tota seguretat era una pràctica benèfica que els confreres havien portat a terme des de feia molt de temps i que compliren fins al 1893, l'any de la darrera execució pública a Alzira.

La confraria es renova oficialment quan l'any 1859 un grup de persones, la major part treballadores del camp, redacten un reglament general

⁴⁵ ARIÈS, P.: *El hombre ante la muerte*, Taurus, Madrid, 1999, p. 158.

Imatge de la Verge de la Soledat abans de la Guerra Civil (1936-1939). Dossier construït pel clavari Tomás Sifre

que aproven entre el 17 d'abril de 1862 i el 12 d'abril de 1868⁴⁶. Sembla que el contingut dels articles d'aquells primers estatuts es va conservar durant els primers anys en una llibreta o en papers solts que més tard, l'any 1869, es van copiar al llibre d'actes que es conserva a l'arxiu de la confraria. Aquell any, el clavari elegit, regalà un llibre en blanc perquè servira per a anotar les actes de les juntes i reunions generals dels confreres⁴⁷. És, aleshores, quan es van redactar les primeres actes que corresponen als anys 1862-1869⁴⁸. Per descomptat es va tindre molt d'interés a deixar constància escrita dels estatuts i primeres decisions que donaven fe de la confraria com una associació benèfica; però també, al definir-se com a «renovada», es tenia molt d'interés a fer explícit un origen anterior a 1859. La manera d'expressar la doble advocació elegida pels confreres: «*Nuestra Señora de la Soledad ó sea de la preciosísima Sangre de N.S.J.C.*» manifestava amb claredat, públicament, que la confraria renovada era per ells l'antiga confraria de la Sang.

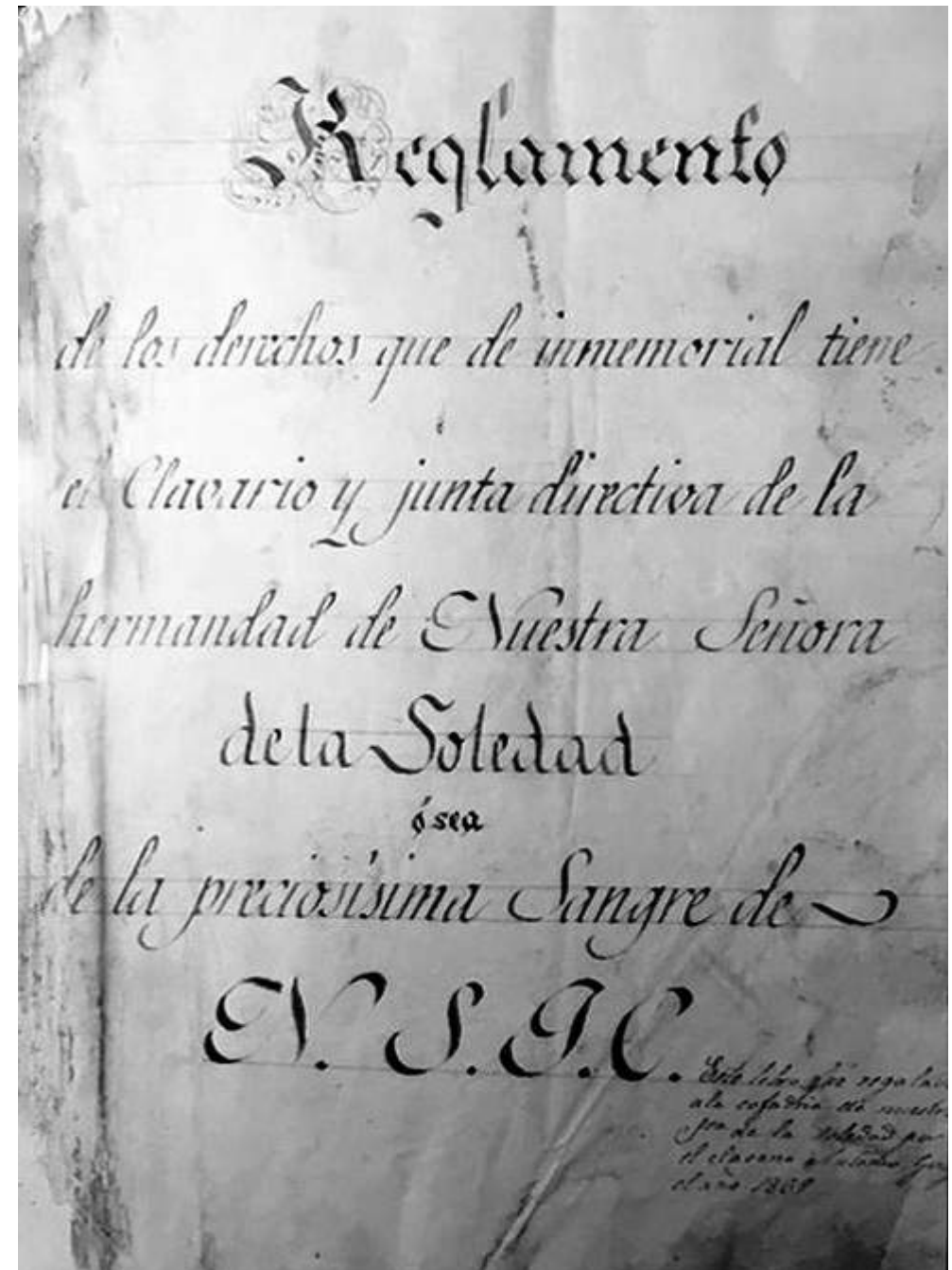
El llibre d'actes de la germandat constitueix una documentació de gran interès per explicar les raons de la renovació de l'any 1859⁴⁹. En aquest sentit, diverses fonts documentals que es conserven a l'Arxiu Municipal

⁴⁶ ACNSS., *Libro de Actas de la cofradía de Nuestra Señora de la Soledad*: «Reglamento de los derechos que de inmemorial tiene el Clavario y junta directiva de la hermandad de Nuestra Señora de la Soledad o sea de la preciosísima Sangre de N.S.J.C., Alzira, 17 d'abril de 1862, p. 1-4 (vegeu Annex Documental I); «Reglamento General de la hermandad de Nuestra Señora de la Soledad renovada en el año 1859», Alzira, 17 d'abril de 1862, p. 5-8 (vegeu Annex Documental II); «Reglamento Particular del Clavario y Junta», Alzira, 12 d'abril de 1868, p. 9-10 (vegeu Annex Documental III); «Reglamento Particular del Secretario», Alzira, 12 d'abril de 1868, p.11 (vegeu Annex Documental IV).

⁴⁷ «Este libro fue regalado a la cofradía de Nuestra Señora de la Soledad por el clavario Antonio Goig el año 1869 (ACNSS., *Ibidem*, p.1.). El meu reconeixement a Bernat Sanchis, a Bernardo i Diego Carrió i a totes les persones que han treballat per la recuperació i restauració del llibre d'actes de la confraria. També vull mostrar el meu agraïment a Joaquín Comins, a Bernat Sanchis, a Eduardo Part, a Bernardo Pascual..., a tots els que han estudiat i comentat els seus articles.

⁴⁸ Considerem, al comprovar la similitud cal·ligràfica, que va ser el clavari de 1869, Antoni Goig, el que va copiar els estatuts i les primeres decisions de les juntes directives al llibre d'actes l'any de la seua clavaria. Les signatures dels confreres que aproven les anotacions i actes dels anys 1861-1868 també són les mateixes, com correspondria a un vistiplau definitiu de les decisions aprovades durant les juntes anteriors a 1869.

⁴⁹ A les primeres pàgines del *Libro de Actas...* figura el reglament que defineix el tipus d'assistència benèfica que vol donar la confraria als reus de mort (vegeu Annex documental I). A continuació s'incorporen els vint articles que desenvolupen les normes que serveixen per a organitzar la confraria (vegeu Annex Documental II); també els set articles que fan referència

Reglament i Llibre d'Actes de la germandat de la Soledat o de la Preciosíssima Sang de N.S.J.C.

d'Alzira ens ajudaran a esbrinar les raons que porten al grup de confreres a reprendre, oficialment, a través de la redacció d'uns estatuts, la seua obra assistencial i devocional. El seu carisma el concebran amb una doble missió: l'acompanyament benèfic als reus de mort ja dit; però també, el compromís religiós de participar del culte de la Setmana Santa assistint cada any a la processó del Divendres Sant. Acompanyar a la Verge a la processó amb lluminàries, ornaments, cera i música, seran els actes més comuns de la confraria durant desenes d'anys. Pensem també que fomentar l'amistat entre els confreres; visitar-se durant les malalties, acudir als soterraments dels germans difunts..., són altres comportaments que van units al fet de ser confreres.

Així, l'acompanyament als reus de mort, l'assistència a la processó del Divendres Sant, el culte a la Verge de la Soledat i a la Sang de Crist i l'amistat confrare, definirà al llarg del temps l'organització i la significació històrica i social de la nostra confraria.

UNA CONFRARIA ANTIGA QUE PATEIX LA PRESSIÓ LEGISLATIVA ENTRE LA IL·LUSTRACIÓ I EL LIBERALISME

L'article 10 dels nous estatuts redactats el 1859 ens demostra l'origen antic de la confraria i justifica també el concepte "renovació" que s'aplica a les normes que es van a fer servir a partir d'aquest moment. Ens referim a l'obligació antiga de la confraria de fer-se càrrec «de los ahogados y asinados estendiendo un paño encarnado sobre sus cuerpos y darles sepultura cuando el tribunal de justicia lo hubiese determinado»⁵⁰, atenció assistencial que solien fer les confraries de la Sang de Jesucrist des de feia segles quan una persona moria de mort violenta i elles es feien

al clavari i la Junta General (vegeu Annex Documental III). Finalment, l'any 1868 s'afegeixen els tres articles que desenvolupen les tasques del secretari (vegeu Annex Documental IV). Els articles dels estatuts i les actes que es redacten després de les Juntes Generals són els documents que ens permeten conèixer l'organització de la confraria i les normes d'actuació dels seus membres, persones que trobaren el sentit confrare en l'atenció humana i espiritual als reus de mort i també en la participació dels actes devocionals del Divendres Sant.

⁵⁰ ACNSS., *Ibidem*, «Reglamentos...», art. 10, p. 2 (vegeu Annex Documental I).

càrrec⁵¹. O quan es reclama el «derecho a poner bayetas negras en las puertas de los difuntos», costum molt antic, en desús també en el moment de renovació de la confraria, però que havia estat generalitzat en segles anteriors com a demostració del dol. Des del segle XVI, mentre el cos del difunt estava present a l'església era costum posar un pany de color negre a la porta de la seua casa. Aquell costum de posar una «bayeta negra» a la porta de la casa d'un difunt havia estat prohibida per les normes de dol des de 1502 fins a les darreres disposicions del rei Felip V⁵². Aleshores, per poder posar legalment la baieta a les portes era necessari pagar un impost que la confraria va fer en algun moment; per això, la voluntat, perquè no s'oblidara, de deixar constància d'aquest dret als nous estatuts⁵³. El costum ja no se seguia en el moment de la renovació de la confraria, però algun confrare coneixedor d'antics privilegis va considerar important que es registrara. Com també es va voler deixar constància del dret de cobrar dels racionals de les parròquies de Santa Catalina i Sant Joan els diners que alguns fidels deixaven als seus testaments per ajudar a persones que patien situacions dramàtiques⁵⁴. Les dues parròquies d'Alzira, a través de legats testamentaris, podien disposar d'ajudes socials per als pobres que no tenien diners per ser soterrats o també per a condemnats a mort, sempre que s'hagueren confessat i reconciliat amb Déu. En aquests casos, la confraria, acreditada la moral i solvència dels seus membres, podia convertir-se en l'administradora laica que podia sol·licitar, i tenia dret a rebre, donatius per a fer-los servir en les causes de les persones ajusticiades o que havien mort violentament. Segurament aquest dret es va mantindre mentre els condemnats a mort van ser soterrats a les esglésies o probablement a la capella de la Sang. A partir de 1812 les perso-

⁵¹ BURRIEZA SÁNCHEZ, J.: «Las seguridades de las cofradías. El caso del Valladolid moderno (ss. XVI-XVIII)», *Trouver sa place: individus et communautés dans l'Europe moderne*, Casa de Velázquez, 2011, p.17-34.

⁵² *Pragmática de Felipe V contra el abuso de trajes y gastos superfluos*: «otrosi, que en las casas por ninguna persona de qualquier calidad o condición que sea no se puedan poner ni pongan paños de luto, ni ante puertas, ni camas, ni estrados, ni almohadas, excepto por personas reales, o marido o mujer...», p. 286.

⁵³ L'ús de les baietes negres com objectes de dol per part de la confraria estan documentades també l'any 1711: AMA., *Libro capitular*, 26 d'agost (PART DALMAU, E.: *La Semana Santa alzireña*, p. 21). Les baietes negres també es posaven antigament als voltants del patíbul quan encara estaven en ells els cossos dels ajusticiats (GUTIÉRREZ, M.: *Práctica criminal de España*, I, p. 314).

⁵⁴ ACNSS., *Ibidem*, «Reglamento...», art. 10, p. 2 (vegeu Annex Documental I).

nes ajusticiades a Alzira són soterrats al cementeri comú de la vila i és l'Ajuntament de la ciutat el que dona el permís i elegeix el lloc de sepultura dels condemnats a mort⁵⁵. Probablement per aquesta raó l'article dels estatuts que feia referència als drets antics de la confraria de poder cobrar dels racionals de les parròquies ja no estava en actiu.

A més, als estatuts de 1859 es té molt en compte d'incloure expressions que volen recordar un origen anterior de la germandat: «reglamento de los derechos que *de inmemorial* tiene el clavario y junta directiva...»; o «*El artículo 10* [emparar als ofegats i assassinats] *no està en uso*»; o «esta hermandad *tiene derecho*...»; i, evidentment, quan s'associa l'advocació de «Nuestra Señora de la Soledad» a la clàssica «*de la Preciosísima Sangre de NSJC*»⁵⁶.

La necessitat de renovació de la confraria el 1859 venia com a conseqüència de l'obligació d'aprovar uns estatuts que permeteren als confreres actuar amb la legalitat exigida pels poders civil i religiós per tal de complir la seua obra caritativa. La indefinició legal de la confraria fins aquells moments; o la falta d'unes regles escrites o que s'havien envellit pel pas del temps, va fer necessària la redacció d'aquests nous estatuts o constitucions. La composició i contingut del seu articulat evidenciava la voluntat dels confreres de renovar-se i complir la legalitat exigida, però també de demostrar i explicar l'origen antic de la seua associació.

Al segle XVI hi havia a la plaça de l'antic Mercat de la nostra vila una ermita o capella nomenada de la Sang on tenia la seua confraria del mateix nom⁵⁷ fundada als voltants de 1539 i vinculada amb la celebració de la Passió, Mort i Resurrecció de Jesucrist⁵⁸. Des d'aquella capella eixien els passos que processionaven el Divendres Sant. Ara mateix no és el nostre interès estudiar l'origen de l'antiga capella i confraria de la Sang⁵⁹

⁵⁵ AMA., Govern, Corporació Municipal, Actes de sessions, Ajuntament, *Llibre d'Actes*, 1857: «Designación de punto para entierro de los ajusticiados», 8 d'octubre, f. 73r.

⁵⁶ ACNSS., *Libro de Actas...*, «Reglamento...», p. 1-4 (vegeu Annex Documental I).

⁵⁷ LAIRÓN PLA, A.J.: *Pregó de la Setmana Santa d'Alzira*, Alzira, 2013, p.3.

⁵⁸ LAIRÓN PLA, A.J.: «En torno a la ermita de la Sangre», *Cofradía Virgen de la Soledad*, 1998, p. 23-24.

⁵⁹ Els estudis sobre la confraria de la Sang i la seua capella o ermita són nombrosos i molt interessants; sense cap afany de ser exhaustiu es poden consultar: FERRER CLARI, A., i PELUFO PÉREZ, Mª Á.: «La ermita de la Sangre un edificio consagrado al servicio del pueblo, ejemplo de la necesidad de espacio y de aprovechamiento de los recursos urbanos», *Algezira*, núm 10, Alzira, 1997; FERRER CLARI, A., i PELUFO PÉREZ, Mª Á.: «La ermita de

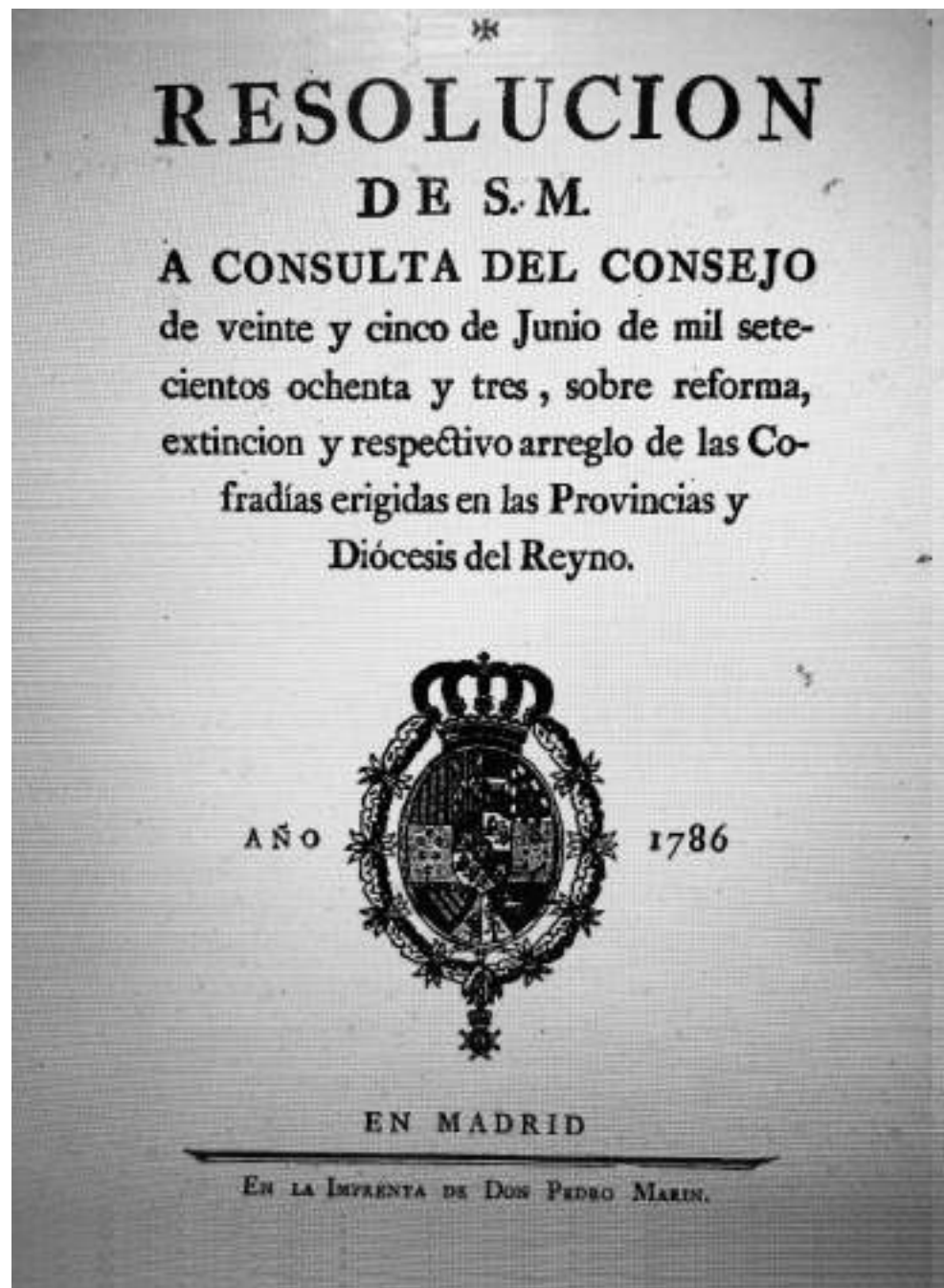
sinó solament intentar buscar una explicació a les dificultats que aquella confraria i moltes altres van tindre a partir de les mesures legislatives promulgades pels il·lustrats de finals del segle XVIII i pels governs liberals de la primera meitat del segle XIX contra les confraries, amb l'objectiu d'explicar i comprendre els motius que portaren a la “renovació” o “refundació” el 1859 de la germandat coneguda com de *Nuestra Señora de la Soledad* o de la *Preciosísima Sangre de Nuestro Señor Jesucristo*.

Des de la seua fundació, la confraria de la Sang de Jesucrist, l'advocació original, era una associació de penitents que commemorava i revivia la Passió de Jesucrist. La confraria, de la mateixa manera que altres confraries del mateix nom⁶⁰ que solien posseir capelles independents de les parròquies o dels convents, rendia culte a les escenes processionals que acompanyaven el Dijous o Divendres Sant pels carrers del poble. Aquestes confraries no acostumaven a tindre una sola imatge sinó diferents passos processionals que feien reviure els grans moments de la Passió i Mort de

la Sangre: capilla de la cofradía de la preciosísima sangre de Nuestro Señor o de la Soledad», *Archicofradía de la Virgen de la Soledad*, 1998, p. 30-42; FERRER CLARI, A.: «La ermita de la Sangre: lugar de reflexión», *Archicofradía de la Virgen de la Soledad*, 2002, p. 18-20; GARÉS TIMOR, V.M.: «La villa y contribución de Alzira. Una aproximación a sus cofradías durante el siglo XVI», *Confraria del Davallament de la Creu*, 2019, p.138-145; «El cavaller alzireny Jaume Garí i la confraria de la Sang de Jesucrist», *Archicofradía de la Virgen de la Soledad*, 2019, p.46-47; «Una notícia de la confraria de la Preciosísima Sang de Jesucrist d'Alzira a finals del segle XVIII», *Archicofradía de la Verge de la Soledad*, 2022, p. 22-23; LAIRÓN PLA, A.J.: «En torno a la ermita de la Sangre», *Archicofradía Virgen de la Soledad*, 1998, p.23-24; «Consideraciones sobre la archicofradía de la Sangre, su capilla e imagen titular», *Archicofradía de la Virgen de la Soledad*, 1999, p. 33-36; «De cómo pudo haberse convertido el patio de la capilla de la Sangre en hospital municipal», *Archicofradía de la Virgen de la Soledad*, 2002, p. 33-35; «Noticias sobre la cofradía de la preciosísima sangre» *Archicofradía de la Virgen de la Soledad*, 2008, p. 14-15; «En Alzira y en la Ribera: La cofradía de la Sangre», *Archicofradía de la Virgen de la Soledad*, 2010, p. 20; PART DALMAU, E.: *La Semana Santa alzireña*, Alzira, 1982; PASCUAL ESPAÑA, B.: «Reflexions sobre la capella i la confraria de la Sang», *Archicofradía de la Virgen de la Soledad*, 2014, p. 48-51; SANCHIS BOTELLA, B.: «475 años de historia», *Archicofradía Virgen de la Soledad*, 2014, p.48-51; «Una advocación a recuperar», *Archicofradía de la Virgen de la Soledad*, 2001, p. 8-9. Volem expressar el nostre reconeixement als autors dels articles.

⁶⁰ A tots els territoris de la Corona hi havia confraries per atendre als condemnats a mort i proporcionar-los sepultura cristiana. A Barcelona, on la congregació de la Sang assistia a les execucions; a Toledo, a Màlaga, a Sevilla, a Castelló, a Madrid, a Cuenca... existien confraries de la Pau i Caritat, de la Vera Creu o de la Sang que exercien l'obra benèfica d'atendre als reus de mort. Respecte a la confraria de la Paz i Caridad de Pamplona recomanem PASCUAL, B.: «Caritat, història, records», *Archicofradía Virgen de la Soledad*, 2019, p. 54-57. Sobre la importància de l'advocació de la Sang als pobles de la Ribera (Cullera, Sueca, Guadassuar, Almussafes) vegeu LAIRÓN PLA, A.J.: «En Alzira y en la Ribera: La cofradía de la Sangre», *Archicofradía de la Virgen de la Soledad*, 2010, p. 19-20.

Resolución de S.M., ...sobre reforma, extinción y respectivo arreglo de las cofradías... (Referència: Milagrosa Romero Samper)

Crist. Segons el professor Burrieza, els germans d'aquestes confraries podien ser de llum o de sang⁶¹ i eren aquests darrers, els que en alguns moments es flagel·laven en el camí de la Creu, els que es dedicaven a recollir els cossos dels executats o els soterraven a la seua capella⁶². Així, la nostra confraria de la Sang, segons molts indicis, realitzava a la nostra vila la llavor assistencial de recollir els cossos dels reus executats a la forca per soterrar-los després; i a més, els confreres també es preocupaven de donar sepultura a les persones que morien ofegades i assassinades. Durant més de dos segles la llavor assistencial de la germandat es va fer present des de la seua seu, a la capella o ermita de la Sang.

El treball de la confraria es va veure alterat quan l'any 1770, el comte d'Aranda va manar fer als intendants i corregidors del regne un informe sobre el nombre de confraries, germandats i gremis de la seua jurisdicció, amb l'objectiu de controlar els seus ingressos i les seues despeses⁶³. A partir d'aquell moment, la vida de les confraries va canviar, especialment des de l'any 1783, quan el rei Carles III, amb un intent de fiscalitzar i controlar els béns de totes les confraries del regne, els va exigir per a la seua continuïtat, l'aprovació reial⁶⁴. En aquelles circumstàncies, moltes confraries fundades al segle XVI, entre elles la nostra confraria, no pogueren presentar aquest permís reial i tampoc l'episcopal, encara que aquest era necessari des del segle XVIII; simplement pogueren declarar que tenien una aprovació «solamente ordinària». De fet, moltes confraries de l'època no havien tingut fins aquell moment interès en mantindre, a través de normes o constitucions, una dependència eclesiàstica ni de cap altra ins-

⁶¹ BURRIEZA SÁNCHEZ, J.: *Ibidem*, p.17-34.

⁶² AMIGO VÁZQUEZ, L.: «Del patíbulo al cielo, la labor asistencial de la Cofradía de la Pasión en el Valladolid del Antiguo Régimen», *La Iglesia española y las instituciones de caridad*, Coor., por CAMPOS y FERNÁNDEZ DE SEVILLA, F.J, 2006, p. 511-542.

⁶³ GARÉS TIMOR, V.M., i LAIRÓN PLA, A.J.: «Alzira a finales del siglo XVIII: hermandades, cofradías, fiestas de calle y solemnidades», *Confraria del Devallament de la Creu*, 2020, p.139-146.

⁶⁴ *Ibidem*, p. 143, En el informe sobre el «Estado de las cofradías de la Villa de Alcira y los pueblos de su Partido» es declara que la confraria de la Sang tenia «las aprobaciones ordinarias»; tanmateix la confraria del Sagrament havia estat aprovada per una Bula Pontificia; les confraries dels Àngels, Sant Agustí i Sant Llorenç posseïen privilegis reials i aprovacions ordinàries; la del Consol del convent de Sant Agustí estava aprovada amb el decret del General de l'Orde solament; mentre que la de la Santíssima Trinitat podia presentar l'aprovació pontificia i del Concili Lateranense. La confraria de la Sang no va poder presentar una aprovació reial com tampoc les confraries del Rosari, Carme, Concepció, Sant Josep i Pastora.

titució; havien preferit, en la mesura que ho permetien les autoritats eclesiàstiques o civils, ser independents deixant sempre la capacitat de decidir sobre la seua organització en mans del conjunt dels confreres reunits en assemblea. Eren ells els que elegien cada any als clavaris, als majorals, i els altres càrrecs que es necessitaven per organitzar els treballs propis de la confraria que es finançava amb les seues aportacions, amb les ajudes de «propios» o municipals⁶⁵ i amb les almoines que podien recollir de persones caritatives o d'altres institucions de caritat, que en el cas de la nostra confraria no aconseguien sumar molts diners⁶⁶. Escapaven a la jurisdicció civil i quasi amb tota seguretat a l'eclesiàstica, com es desprèn de l'informe del bisbe Croza quan prohibeix que se celebri missa a la capella de la Sang d'Alzira per no trobar-la «amb la deguda desensia»⁶⁷. Mantindre la independència podia ser de gran interès pels confreres que volien conservar el seu propi esperit d'unió social i religiós, però anava a ser perillós per a les confraries els anys següents al trobar-se fiscalitzades pel poder reial i en mig de les disputes entre el poder civil i l'eclesiàstic.

Així, a finals del segle XVIII, la política regalista desenvolupada per Carles III inicià una sèrie de processos que perjudicà en gran manera a les confraries, especialment a aquelles que no tenien aprovades les seues constitucions o regles⁶⁸. El primer pas va ser dictar ordres d'extinció sobre aquelles que no hagueren aconseguit llicència eclesiàstica o autorització reial⁶⁹. Amb la seua supressió es buscava controlar els béns que pogueren tindre que, una vegada expropiats, passarien a integrar les Juntes de Ca-

⁶⁵ PART DALMAU, E.: *La Semana Santa alzireña*, Alzira, 1982, p. 13-23.

⁶⁶ Segons la informació enviada pel corregidor Francisco Berdún de Espinosa sobre les despeses de les confraries de la localitat, la confraria de la Sang solament tenia una renda de 3 lliures i 12 sous, molt per davall de totes les altres confraries que figuren al dit informe (GARÉS TIMOR, V.M., i LAIRÓN PLA, A.J., *op.cit.* p. 143).

⁶⁷ PART DALMAU, E.: *Ibidem*, p. 19.

⁶⁸ Des de l'Edat Mitjana era obligatòria l'aprovació episcopal per erigir confraries (RUMEU DE ARMAS, A.: *Historia de la previsión social en España: Cofradías. Gremios, Hermandades, Montepios*, Barcelona, El Albir, 1981, p. 119).

⁶⁹ «[...] se decidió que todas las cofradías de oficiales o gremios se extingan... Que las cofradías erigidas sin autoridad Real ni Eclesiástica queden también abolidas por defecto de autoridad legítima en su fundación... Que las aprobadas por la jurisdicción Real y Eclesiástica sobre materias o cosas espirituales o piadosas puedan subsistir reformando los excesos, gastos superfluos, y cualesquiera otro desorden, y prescribiendo nuevas ordenanzas que se remitan al Consejo para su examen y aprobación...». (*Resolución de SM a consulta del Consejo de veinte y cinco de junio de mil setecientos ochenta y tres, sobre reforma, extinción y respectivo*

ritat d'ajuda als pobres de solemnitat⁷⁰ o a la Real Casa de Amortización. Així, les confraries que patiren més van ser aquelles, com la de la Sang, que no podien presentar les aprovacions reials i que es van veure importunades des de 1770 i abolides oficialment després de la publicació de la Reial Resolució del dèset de març de 1784. Aquelles confraries que tenien xicotetes capelles o ermites en propietat es van veure expropiades perdent els drets sobre les propietats que havien conservat des de temps immemorials. Respecte a l'ermita de la Sang, l'any 1573⁷¹, els jurats de vila donaren una quantitat de diners al clavari de la confraria per a la seua obra iniciant un llarg període en el que la germandat gaudirà del seu ús, encara que les autoritats de la vila compartiran els espais de la capella, el seu pati o alguna estança com a aula de gramàtica, lloc de reunions de gremis, magatzem de palla, lloc d'eixida de la processó del Divendres Sant, etc.⁷²

Els darrers anys del segle XVIII són moments difícils per als confreres de la Sang a causa de la Real Cèdula on s'encarregava a «los justicias ordinarios de los pueblos con la conminacion de penas que sean bastantes a contener cualquier exceso, o inobservancia... y que se comuniquen a los ordinarios eclesiasticos órdenes circulares... encargandose que el nuevo examen de las Cofradías erigidas sin autoridad Real se haga con suspensión interina de sus juntas y sequestro de sus bienes, hasta que se vea y

arreglo de las Cofradías erigidas en las Provincias y Diócesis del Reyno. Archivo Histórico Nacional (=AHN): Expediente General de Cofradías, Consejos, legajos 7090-7091 en ROMERO SAMPER, M.: *Las cofradías en el Madrid del siglo XVIII*, Universidad Complutense, Madrid, 1998).

⁷⁰ «[...] Y últimamente que las cofradías que se hallaren actualmente toleradas con la sola autoridad del Ordinario...se deberían declarar abolidas...por no haber intervenido el Real asenso en su erección, con todo será bien someterlas a las Juntas de Caridad para que se procuren unir las a las Sacramentales de parroquia destinadas a socorro de los pobres el caudal o fondo de las que se deban suprimir (VVAA. *Novísima recopilación de las leyes de España*, Libro I, Título II, Ley XVI). Aquesta darrera cita i les idees generals que incloc sobre l'evolució de les confraries a finals del segle XVIII i principis del segle XIX estan influïdes per la lectura d'ALEMÁN GONZÁLEZ, F. H.: *Estudio de las interacciones mentales, económicas y sociales en la Gran Canaria de la Edad Moderna. Un proceso de conformación: las cofradías y hermandades*, Universidad de Las Palmas de Gran Canaria, 2012, p. 1-178.

⁷¹ AMA., Racional, juliol de 1573: «Al clavari de la Cofradía de la Sang... dosens sous pera la hobra de dita confraria per les deu lliures que sol donar la Vila pera hobrar cases» (PART DALMAU, E.: *Ibidem*, p.19).

⁷² FERRER CLARI, A.: «La iglesia de la Sangre: lugar de reflexión», *Archicofradía de la Soledad*, 2002, p. 18-20; LAIRÓN PLA, A.J.: «En torno a la ermita de la Sangre», *Archicofradía Virgen de la Soledad*, 1998, p.23-24.

decida si conviene suprimirlas, conmutarlas o habilitarlas...»⁷³. La confraria de la Sang, abolida entre 1775-1776 i 1786 i sequestrats els seus béns patia un període de moltes dificultats legals⁷⁴.

L'adveniment del règim liberal i la necessitat de capital per a portar endavant les noves polítiques reformistes, tant econòmiques com administratives, debilitaren encara més a les confraries vistes com a institucions pròpies de l'Antic Règim. Durant el primer terç del segle XIX continuaren sense ser reconegudes aquelles que no pogueren demostrar l'autorització reial en la seua fundació i continuaren en crisi. Moltes, a causa dels greus problemes econòmics que els ocasionaren les prohibicions⁷⁵ i els processos desamortitzadors que vingueren a continuació, amb la pèrdua dels seus béns i legats, deixaren de portar a cap les funcions socials i religioses per a les quals van ser creades i desaparegueren. Altres, entraren en un període d'espera.

Els primers decrets desamortitzadors es produïren entre 1798⁷⁶ i 1808 en què s'expropiaren els béns dels hospicis, confraries, hospitals, cases de misericòrdia, etc. Les confraries es continuaven veient com a institucions antiquades, molt lluny ideològicament de les idees de canvi que la Il·lustració volia desenvolupar. Les ordes d'expropiació continuaren els anys de guerra contra els francesos amb dos nous decrets⁷⁷. Finalment, a la mort de Ferran VII, es promulgaren els grans decrets desamortitzadors contra els béns del clero regular però també sobre les darreres propietats

⁷³ *Resolución de su SM. A consultas del Consejo de veinte y cinco de junio de mil setecientos ochenta y tres, sobre reforma, extinción y respectivo arreglo de las Cofradías erigidas en las Provincias y Diócesis del Reyno* (AHN, Consejos, legajos 7090-7091).

⁷⁴ És significatiu que l'Ajuntament d'Alzira canvie l'any 1778 l'inici de la processó del Divendres Sant des de l'ermita de la Sang, principi del recorregut processional des de feia segles, a l'església de Santa Maria. Segurament, també va tindre a veure amb aquesta decisió la publicació de la Reial Cèdula de 20 de febrer de 1777 per la que es prohibien «los disciplinantes..., i altres espectacles en les processons de Setmana Santa». També és de destacar el naixement de noves confraries o advocacions el darrer terç del segle XVIII coincidint amb els problemes legals de l'antiga confraria de la Sang que reunia tots els passos de la Passió.

⁷⁵ Per exemple, la «[prohibición] de solicitar limosnas por las puertas sin las preceptivas licencias civiles...» (VVAA, *op.cit.*, Ley XII, p.5 (nota presa de *Estudio de las interacciones...*, p.96).

⁷⁶ [...] He resuelto... se enajenen todos los bienes raíces pertenecientes a hospitales, hospicios, casas de misericordia, de reclusión y de expósitos, cofradías..., poniéndose los productos de estas ventas, así como los capitales de los censos que se redimiesen pertenecientes a estos establecimientos y fundaciones, en una Real Casa de Amortización bajo el interés anual de tres por ciento» (Reial Decret de Carles IV del 19 de setembre de 1798 en CAMPOS Y FERNÁNDEZ DE SEVILLA, F.J.: *Textos legales de las desamortizaciones eclesiásticas españolas y con ellas relacionadas*, Estudios Superiores de El Escorial, 2007, p.8-9.

⁷⁷ Especialment el Reial Decret de 18 d'agost de 1809 de José Napoleón I (*Ibidem*, p.10-11).

de les confraries amb l'objectiu de controlar les associacions de confreres que quedaven, que segons es pensava, continuaven actuant sense el control financer corresponent⁷⁸. Així, com aclareix el professor Francisco Héctor Alemán, es va obligar a les confraries a actualitzar les seues regles i estatuts als processos constitucionals. Finalment, després de diferents Reials Ordes on es disposava la supressió de monestirs i convents⁷⁹ el 6 d'octubre de 1836 la reina governadora, Cristina de Borbó, continuà la pressió sobre les confraries quan signà un Reial Decret en el qual manava que devien inventariar-se en tots els pobles i províncies del regne tots els béns en or, argent, pedreria, joies que pertanyien a les parròquies i també a les confraries...⁸⁰; la mesura es devia al fet que el govern els necessitava per encunyar moneda i de nou es va actuar sobre aquelles confraries que encara tenien alguns béns malgrat que les mesures anteriors havien acabat amb la major part de les seues propietats. En aquests moments, respecte a la nostra confraria de la Sang, cal dir que la capella on celebrava les seues festivitats, feia anys que havia estat expropiada de la mateixa forma que els passà a centenars de confraries propietàries de petites capelles que es quedaren sense elles arreu de tot el país.

La lluita entre l'Estat i l'Església durant aquests anys continuà afectant les confraries que continuaven sent considerades com associacions que devien ser controlades⁸¹. La pressió política es manifestà amb nous decrets, com el del 2 de setembre de 1841 que donava a conèixer que «[...] son igualmente nacionales los bienes, derechos y acciones de cualquier modo correspondiente a las fábricas de las Iglesias y las cofradías»⁸². El decret de 22 de novembre de 1841 (Gaceta de Madrid, núm 2610, p. 1) va produir la darrera gran supressió de confraries bé perquè no s'havien adaptat a la legislació civil o bé perquè l'Estat no permetia que les associacions pies foren controlades pels ordinaris eclesiàstics⁸³. La lluita entre l'Estat i l'Església continuava.

⁷⁸ ALEMÁN GONZÁLEZ, F. H.: *Estudio de las interacciones...* p. 107.

⁷⁹ Reial Decret de 25 de juliol de 1835; Reial Decret d'11 d'octubre de 1835; Reial Decret de 19 de febrer de 1836; Reial Orde de 8 de març de 1836 (CAMPOS FERNÁNDEZ DE SEVILLA, F.J.: *Textos legales de las desamortizaciones...*, p. 13-16).

⁸⁰ ALEMÁN GONZÁLEZ, F. H.: *Estudio de las interacciones...* p. 109.

⁸¹ *Ibidem*, p. 112.

⁸² CAMPOS Y FERNÁNDEZ DE SEVILLA, F.J.: *Textos legales de las desamortizaciones...*, p. 20.

⁸³ ALEMÁN GONZÁLEZ, F.H, *Ibidem*, p. 112.

Encara el 15 de febrer de 1842 el Regent del Regne, el general Espartero, publicà una circular informativa dirigida als diocesans del regne sol·licitant una terna diocesana per dilucidar, entre les confraries que havien sobreviscut a l'abolició i desamortitzacions posteriors, quines devien ser suprimides i quines podien servir per a la utilitat pública. Amb tota rapidesa la Diputació Provincial de València envià una notificació a l'Ajuntament d'Alzira perquè presentara en el terme de quinze dies una relació de les confraries i germandats que hi havia encara a la Vila⁸⁴. És significatiu que uns pocs mesos abans de la circular d'Espartero per suprimir més confraries, havia estat derruïda l'ermita de la Sang⁸⁵, segons es va justificar, per amenaçar ruïna⁸⁶. Segurament, la decisió d'enderrocar la capella, que es va fer amb molta rapidesa⁸⁷, afegí més incertesa per als antics confreres de la Sang que havien sentit aquell espai com a propi. La confraria, o els que hi havien pertangut a ella, portaven ja temps ajustant-se a les prohibicions i a la nova situació i, amb tota seguretat, el record del significat de l'ermita per als seus confreres i la nova ideologia que representaven els ajuntaments liberals de l'època jugaren en la seua contra, especialment quan el mateix any, menys de dos mesos més tard, també es va aprovar l'enderroc de la capella de la confraria de la Correa o del Consol, del convent de Sant Agustí⁸⁸ que solament tenia una aprovació del General de l'orde dels Agustins, institució que havia estat desamortitzada. També es

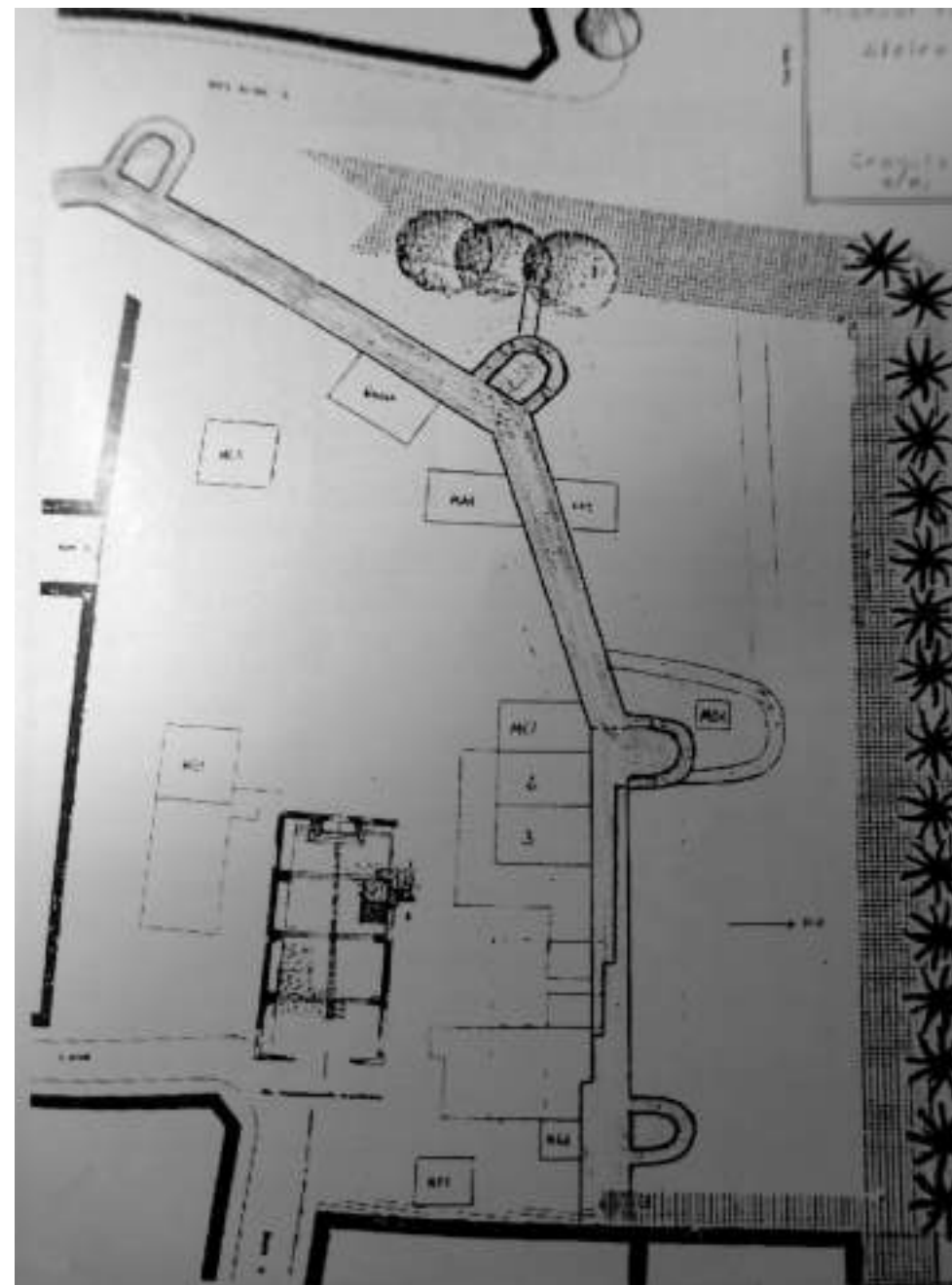
⁸⁴ AMA., Govern, Corporació Municipal, Actes de sessions, Ajuntament, *Llibre d'Actes*, 5 de març de 1842, f. 23r.

⁸⁵ És probable que l'ermita de la Sang tinguera durant un temps una finalitat funerària com altres capelles semblants que s'havien construït des del segle XIV. A les capelles es resaven misses però especialment se soterrava als membres de la confraria i també als reus de mort una vegada perdonats. En elles es pregava pels difunts de la confraria i de les seues famílies. Les persones laïques complien perfectament amb el que l'Església havia ensenyat: els pres per intercedir pels difunts, la comunió dels sants, la importància d'orar per l'ànima dels morts perquè no s'oblidaren mai... (ARIÈS, P.: *El hombre ante la muerte*, Taurus, 1999, p. 161).

⁸⁶ AMA., Govern, Corporació Municipal, Actes de sessions, Ajuntament, *Llibre d'Actes*, 27 de gener de 1841, f. 14r.: «por hallarse amenazando ruina la ermita denominada de la Sangre, de la que pudieran originarse muchas desgracias por hallarse dicha ermita en medio de la Plaza mercado...».

⁸⁷ L'ermita de la Sang va ser enderrocada entre els mesos de febrer i juny de 1841. AMA., Govern, Corporació Municipal, Actes de sessions, Ajuntament, *Llibre d'Actes*, 1841 «[...] quejas de hallarse amenazando ruina...» (27 de gener de 1841, f.140) i nomenament «[...] de una comisión para el arreglo de la plaza del Mercado...para evitar el desorden que se observa» (3 de juliol de 1841, f. 47r).

⁸⁸ «[...] Propuesta para derribar la capilla de Nuestra Señora de la Correa del convento de San Agustín por las desgracias ocasionadas frente a la citada capilla por estar más afuera

Plànol de l'ermita de la Sang a la plaça del Mercat (Ferrer Clari, A., Pelufo Pérez, M^a: «La ermita de la Sangre: un edificio consagrado al servicio del pueblo...», *Archicofradía Virgen de la Soledad*, 1998)

Espai que ocupava l'ermita de la Sang fins l'any 1841. Fotografia Eduardo Juan

Imatge del carrer de la Sang en l'actualitat. Fotografia Eduardo Juan

va intentar utilitzar l'ermita del Sufragi per a diversos usos civils: des d'Acadèmia de música⁸⁹ a lloc per a elegir a un capità de cavalleria⁹⁰ malgrat que encara se celebrava una missa diària. Evidentment no eren bons temps per a les confraries. Els ajuntaments d'aquells anys tenien molt d'interès a utilitzar per a usos públics els immobles que havien estat propietat de confraries i d'institucions religioses⁹¹. Així, es reclama el «convento de San Bernardo para que se reúna la enseñanza de niñas en dicho edificio»⁹² o «el convento de capuchinos como hospital y el de capuchinas para cárcel»⁹³ o el de Sant Agustí «para que se recogieran todos los niños que andan vagando por esta Villa...»⁹⁴. La ideologia i la legislació liberal estava dismantellant la base legal de l'antiga societat estamental i les confraries, elements socials molt humils dintre de l'estructura de l'Estat, sofriren aquells anys les conseqüències dels grans canvis polítics: moltes van ser suprimides, altres desaparegueren i algunes, com la Sang, quedaren latents a l'espera de millors temps.

Els processos contra les confraries s'acabà el 1851 quan el govern moderat de Bravo Murillo signà amb la Santa Seu el Concordat de 1851 que mitigà la lluita ideològica que havien mantingut l'Estat i l'Església des de la segona meitat del segle XVIII.

A partir d'aquests moments es renoven per tota Espanya associacions de confreres que amb patronímics compostos, com el nostre de *La Soledad o sea La sangre de Nuestro Señor Jesucristo*, volen donar testimoni i declarar el seu origen antic encara que afegeixen l'altra advocació, justificada per la redacció dels nous estatuts, amb la modificació i actualització

---

de la línea de la calle, y el rincón que forma sirven para esconderse los que traman cometer algún atentado como lo ha hecho ver la experiencia» (AMA., Govern..., *Llibre d'Actes*, 21 de març de 1841, f.30v). Uns dies més tard es va prohibir la seua destrucció (AMA., Govern..., *Llibre d'Actes*, 31 de març de 1841, f. 32v).

⁸⁹ AMA., Govern..., *Llibre d'Actes*, febrer de 1841.

⁹⁰ AMA., Govern..., *Llibre d'Actes*, 9 de desembre de 1843, f.172r.

⁹¹ L'Ajuntament sol·licitava al govern l'oportuna concessió de l'edifici desamortitzat pagant-se les diligències contra el fons del Montepio de llauradors i obtenint els diners a través de l'impost sobre l'aiguardent (AMA, Govern, *Llibre d'Actes*, 16 d'abril de 1839, f. 16). L'administrador del crèdit públic de la vila tenia les claus dels convents i els edificis desamortitzats.

⁹² AMA., Govern..., *Llibre d'Actes*, 14 de maig de 1836.

⁹³ AMA., Govern..., *Llibre d'Actes*, 5 de juliol de 1838, f. 18v.

⁹⁴ AMA., Govern..., *Llibre d'Actes*, 2 de gener de 1841, f. 3r.

dels seus articles, per tal de continuar celebrant tradicions espirituals i socials en les quals creien i dels que els quedava la memòria. I encara que en la desamortització de Madoz de 1855 es tornaria a considerar la possibilitat d'actuar sobre els béns de les confraries els governants se n'adonaren ràpidament que aquestes ja no podien oferir cap bé econòmic que interessara a l'Estat⁹⁵.

Finalment, el 1859, baix la presidència d'O'Donnell se signà el *Conveni Adicional*⁹⁶ on l'Estat i l'Església feren definitivament la pau. En aquest moment, moltíssimes confraries havien desaparegut per tot el país; els seus béns s'havien perdut..., encara que altres havien sabut esperar millors temps.

A partir d'aquests moments molts bisbes intentaran la renovació o fundació de confraries i també de molts altres moviments associatius, de gran tradició confrare, perquè continuaren les antigues tasques de beneficència i atenció a persones desvalgudes. Així, a partir de la dècada dels anys seixanta del segle XIX es permetrà la fundació o renovació d'associacions confreres sempre que no es feren despeses supèrflues i excessives; també sempre que es guardara l'orde públic i, especialment, que es tinguera com a objectiu aconseguir fins religiosos o benèfics. Si es tenien en compte aquests tres aspectes, s'aconseguia l'autorització civil i eclesiàstica i es permetia la seua existència⁹⁷.

És fàcil concloure que la confraria de la Sang es va veure afectada des dels darrers anys del segle XVIII per la pressió legislativa que es va exercir sobre les associacions confreres que no pogueren justificar l'aprovació reial i que les va condemnar a la seua desaparició legal però no a l'oblit. Tanmateix, quan la pressió legislativa acabà i les lleis ho van fer possible, els confreres, fills o nets dels anteriors, van reprendre la seua activitat i renovaren la confraria. Segurament, la renovació va ser possible gràcies a la memòria i la tradició de la germandat transmesa

⁹⁵ Com es pot comprovar al llegir el primer inventari que fan els confreres l'any 1868. La relació de béns de la confraria es limita a roba i efectes que es fan servir durant la processó del Divendres Sant. («Inventario de las ropas y efectos que tiene en propiedad la hermandad de Nuestra Señora de la Soledad los cuales obran en poder del clavario pasándose de uno a otro todos los años», ACNSS., *Libro de Actas de la Cofradía de la Soledad*, 12 d'abril de 1868, p. 18-19.

⁹⁶ *Gaceta de Madrid*, n. 852, 3 de maig de 1859 (referència: ALEMÁN GONZÁLEZ, F.H, *Ibidem*, p. 118).

⁹⁷ ALEMÁN GONZÁLEZ, F.H, *Ibidem*, p. 171.

de pares a fills; també pel record, la valoració i la necessitat social de continuar l'obra benèfica d'ajudar als reus de mort dels que l'opinió pública parlava intensament durant la segona meitat del segle XIX i que passen els darrers dies de vida a una cel·la de Sant Gregori, la presó del partit judicial d'Alzira restaurada l'any 1853; també voldrien continuar una tradició, la de la processó del Divendres Sant a la vesprada, que en realitat mai havia desaparegut. I, ara, després de dècades d'incertesa, els acords entre l'Església i l'Estat anaven a fer possible la renovació de la germandat des del punt de vista legal. L'Església tenia molt d'interès que els cristians s'associaren de nou; és per això que els bisbes recomanen la renovació de les confraries amb la redacció de nous estatuts, que actualitzarien normes i tradicions que venien de segles, però que ara els anava a permetre actuar públicament de forma legal. Aconsellaran també que quan es tracta d'una confraria antiga i que mai va tindre una aprovació reial o pontificia, amb afany de mantindre-la, es posen patronímics compostos⁹⁸, com els nostres de *Virgen de la Soledad o sea Preciosísima Sangre*: un patronímic, utilitzat ja al segle XVIII (1780)⁹⁹, justifica la renovació de la confraria i, sobretot, facilita la seua aprovació legal; l'altre, reafirma la seua llarga història.

El *Conveni Adicional*, La Reial Orde de 3 de maig de 1859, que declarava definitivament la pau entre l'Església i l'Estat, se signa el mateix any que es renova la confraria amb el nom de la Soledat o Preciosíssima Sang i no tinc cap dubte que aquesta és la mateixa que havia ocupat la capella o ermita de la Sang, havia participat en les processons del Divendres Sant, i s'havia cuidat dels reus i de les persones que morien de mort violenta a Alzira des de feia segles. L'associació renovada ja no recuperaria els drets sobre els béns mobles i immobles que podia haver tingut abans de 1798, però almenys podria continuar. Els nous estatuts anaven a renovar la confraria però sobretot l'anaven a legalitzar.

Finalment, no volem deixar passar un altre fet, més singular, més íntim; també més personal, que podria aportar més informació per comprendre la renovació de la confraria i la redacció dels nous estatuts. L'any 1859, és nomenat rector de la parròquia de Santa Catalina, en Sabas Ga-

⁹⁸ ALEMÁN GONZÁLEZ, F.H, *Ibidem*, p. 114.

⁹⁹ PART DALMAU, E.: *La Semana Santa alzireña*, Junta de Hermandades y Cofradías de la Semana Santa de Alzira, Alzira, 1982, p. 46 (nota a peu de pàgina nombre 57).

liana, un frare dominic exclaustrat¹⁰⁰ que va tindre molta importància en el desenvolupament d'una altra confraria d'Alzira¹⁰¹ i també d'altres fundacions religioses del nostre poble i altres pobles dels voltants¹⁰². Ell va ser el que va signar les primeres actes conservades de la confraria del Davallament l'any 1856. Ho va fer com a «cura ecònom» de Santa Catalina quan atenia el culte del temple de l'antic convent de Sant Agustí. Doncs bé, hem pogut comprovar que quasi tots els confreres de la Soledat que participen en la renovació de la confraria vivien a la parròquia de la qual era rector l'antic frare dominic¹⁰³. En Sabas Galiana, segurament, va tindre molt d'interés a animar la labor dels seus feligresos que ara renovaven l'antiga confraria de la Sang. L'estudi de l'obra religiosa del dominic Sabas Galiana està per fer però de bon segur que ens oferirà moltes sorpreses¹⁰⁴.

¹⁰⁰ AMA., Govern, Corporació Municipal, Actes de sessions, Ajuntament, *Llibre d'Actes*, 29 d'agost de 1859, f. 67v.: «[...] felicitación a Don Sabas Galiana por su nombramiento de cura párroco de Santa Catalina». Uns mesos abans l'Ajuntament ja havia acceptat els seus serveis com a cura ecònom de Santa Catalina (AMA., *Ibidem*, p. 38v) en el moment en què s'intentava arreglar els desperfectes de l'església de Santa Catalina a través d'almoines (AMA, *Ibidem*, p. 19).

¹⁰¹ En Sabas Galiana redacta i signa la primera acta de la junta de la confraria del Devallament celebrada el dia 23 de març de 1856. La signa com *ecònomo presidente* fent-se càrrec a més de pagar el deute de la confraria per la cera de la processó del Divendres Sant (Arxiu de la Confraria del Devallament de la Creu [=ACDC], *Llibre d'Actes de la confraria del Devallament de la Creu d'Alzira* (1856-1935), p. 4-6).

¹⁰² Sabas Galiana Bleza va ser una persona destacada com a predicador, conferenciant i missioner popular. Va fer molt per popularitzar el prec del Sant Rosari i va influir personalment en la fundació del col·legi-asil de Vilanova de Castelló; també dels col·legis de les dominiques de la Anunciata de València i Xàtiva (*Reseña histórica de la Provincia "Santo Domingo de Guzman" Anunciata, 1904-2004*, p. 39-74). La seua fama de bon predicador va fer que fora elegit per fer el panegíric de Sant Vicent Ferrer a la ciutat de València durant la celebració del IV Centenari de la seua canonització (*El Valenciano*, 28 de juny de 1858). En Sabas també va ser elegit per l'Ajuntament d'Alzira per predicar la Quaresma de l'any 1855 (AMA., Govern..., *Llibre d'Actes*, 2 de febrer de 1855, f. 13).

¹⁰³ AMA., Hisenda, *Padrón de Riqueza*, any 1861. Agraïm a Eduardo Juan Redal aquesta informació. Per altra part, les referències dels límits urbans de cadascuna de les parròquies figuren al AMA., *Ibidem*, *Llibre d'Actes* de 1856, f. 21r i 21v.

¹⁰⁴ El 14 d'octubre de 2001, Vito T. Gómez Garcia OP. va pronunciar a Vilanova de Castelló una conferència sobre l'obra d'en Sabas Galiana OP, indicant la gran influència del pare dominic en moltes obres benèfiques valencianes de la segona meitat del segle XIX.

ELS ANYS PREVIS A LA RENOVACIÓ DE LA CONFRARIA. LA INSEGURETAT CIUTADANA A ALZIRA. ELS PRESOS POBRES I LA DIFICULTAT D'ACONSEGUIR ALIMENTS PER A ELLS. LA NECESSITAT DE LES ASSOCIACIONS BENÈFIQUES LOCALS (1854-1860)

El marc de desenvolupament de la vida econòmica, política i social a Espanya, durant la major part del segle XIX, va continuar sent l'àmbit local; i quan estudiem aquests anys podem comprovar que allò que més influïa sobre la vida quotidiana de les persones era la situació que es vivia al seu propi poble. A Alzira durant la major part del regnat d'Isabel II (1833-1868) aquesta situació va ser convulsa i no ens referim solament als episodis de la guerra entre els liberals i els carlins, primer; i els enfrontaments entre liberals moderats i progressistes més tard; o la manipulació electoral generalitzada de tot el regnat o el predomini dels sistemes autoritaris en els governs d'uns i d'altres. A les inestabilitats governamentals es van sumar revoltes, crisis econòmiques, insurreccions, juntes revolucionàries, aldarulls..., i també una gran inseguretat ciutadana que afectava l'organització del municipi i als comportaments de la seua gent. Alzira, una de les ciutats més importants de la província de València, va ser elegida cap de partit judicial l'any 1834 i de seguida, a les seues presons van ser internades les persones condemnades dels catorze pobles que integraven aquell àmbit judicial.

Perseguir els delictes contra la propietat i les persones, al costat del manteniment de l'orde públic, serà la gran preocupació dels diferents governs liberals i també de les diferents corporacions municipals que regiran l'ajuntament durant aquest temps. No obstant, la seguretat de les persones tardarà a aconseguir-se. Les guerres carlines, els processos revolucionaris, els pronunciaments, seran raons que explicaran durant molt de temps els problemes d'inseguretat en els que vivien les persones del poble. Les crisis de subsistència o la pobresa extrema de moltes d'elles, algunes de les quals es veien obligades a realitzar xicotets furts per sobreviure, seran altres raons per explicar la inseguretat ciutadana però també explicaran la necessitat i presència de les organitzacions benèfiques i de caritat en una època en què aquestes associacions, orientades per l'Església catòlica o organitzades pels mateixos ajuntaments, a través de les juntes de beneficència municipal, tindran cura de les persones més desfavorides.

I a l'estudiar els anys immediatament anteriors a la renovació de la confraria de la Soledat, que als seus estatuts dedica articles intensos als reus de mort i a la seua presència als presidis, ens adonem que arribar a conèixer la pobresa extrema que patien aquelles persones que entraven a

les presons del partit judicial d'Alzira actuaria com a element de reflexió i també d'actuació d'aquells confreres que renovaren la seua obra de caritat per tal de continuar tenint cura dels presos condemnats.

Així, hem pogut comprovar que durant aquells anys previs a la renovació de la confraria el major problema de les persones que entraven a la presó del Partit Judicial d'Alzira era l'aliment diari. En el cas dels presos que tenien alguns béns era la mateixa família l'encarregada de portar-los el menjar a la presó. Tanmateix, l'aliment dels presos pobres depenia de la recollida de diners de tots els ajuntaments del Partit Judicial; i eren regidors d'Alzira els que integraven la comissió per assistir a la visita a les presons de la vila¹⁰⁵, acció que es repetia tots els anys complint el reglament que s'havia elaborat a tal fi¹⁰⁶. Segons les normes establides, els ajuntaments del partit judicial arrendaven el servei de provisió d'aliments per als presos pobres tots els anys; però la tasca de l'arrendatari era difícil a causa de l'endarreriment en la provisió de diners per comprar els subministres¹⁰⁷. Quan aquesta situació es produïa era necessari acudir a la caritat pública, especialment a la Junta de Beneficència de la Municipalitat¹⁰⁸ perquè els presos pobres pogueren menjar. Així i tot era difícil fer front a eixes necessitats per la continuada mala situació econòmica de la vila, unes vegades a causa de les epidèmies, com l'atac del còlera morbo de 1854 que havia portat la pobresa i el desconsol a gran part de la població¹⁰⁹ i que feia que tots els béns disponibles es dirigiren a pal·liar les necessitats de les persones més pobres del poble¹¹⁰. Altres vegades, les

¹⁰⁵ AMA., Govern, Corporació Municipal, Actes de Sessions, Ajuntament, *Llibre d'Actes*, abril, 2, 1855, f.31.

¹⁰⁶ AMA., Govern..., *Llibre d'Actes*, 1860, f. 72.

¹⁰⁷ Com es desprén dels problemes per arrendar els serveis d'aliments als presos pobres de la ciutat l'any 1855 («[...] desaprovación definitiva de la contrata celebrada para alimentos de presos pobres por el que la [...] municipalidad acordó que quede encargado el depositario de esos propios de efectuar el expresado suministro en poder del cual se procuren reunir los fondos necesarios de los pueblos de ese partido...» (AMA., Govern..., *Llibre d'Actes*, 9 d'abril de 1855, f. 32b).

¹⁰⁸ AMA., Govern..., *Llibre d'Actes*, 13 de abril, 1855, f.34.

¹⁰⁹ [...]malgrat el gran paper de la Junta de Beneficència i altres persones a les que l'Ajuntament agraeix el seu treball durant l'epidèmia (AMA., Govern..., *Llibre d'Actes*, 19 d'abril de 1855, f.37v.).

¹¹⁰ Els primers dies de juny es presentaven els comptes dels *socorros* a les classes menesteroses que eren les que més hi havien sofrit la malaltia colèrica l'any 1854 (AMA., Govern..., *Llibre d'Actes*, 4 de juny, 1855, f. 50v.) amb el «nombramiento de comisión para investigar las cuentas producidas por socorros a los atacados del cólera morbo el año último».

persones tancades a les presons quedaven desproveïdes a causa de la greu situació política i la inseguretat ciutadana generalitzada¹¹¹.

El problema de finançament dels serveis municipals era evident: el 5 de juliol de 1855 es va acordar la formació del compte de presos pobres respecte al primer semestre de l'any. En ell s'inclouien els seus "socorros" i altres despeses de les presons i de les oficines del jutjat del Partit Judicial. Davant d'aquest tipus de situació, era freqüent que l'Ajuntament recorreguera directament a proposar arbitris per atendre el pressupost de les presons o de la Milícia Nacional que acabava de formar-se i ràpidament es convocava a tot el veïnat mitjançant bans i edictes que es publicaven pel poble¹¹². En altres ocasions s'intenten crear arbitris per socórrer a «la clase menesterosa» per si la població era invaïda de nou pel còlera morbo i es valora la possibilitat de crear un impost sobre el vi i l'aiguardent que es consumia a la vila, encara que un regidor protestà la mesura «per no estar conforme con el aumento de ningún gravamen en los artículos que consume la clase obrera»¹¹³.

El pressupost municipal atén una gran quantitat de despeses que van destinades a les persones més pobres de la població¹¹⁴. Els ajuts són molt freqüents aquests anys¹¹⁵. La pobresa era general i les ajudes a xiquets,

¹¹¹ El 26 de maig de 1855 l'Ajuntament es veia obligat a organitzar les Milícies Nacionals a causa de les «circunstancias apremiantes que reclaman suma vigilancia en esta población». Mantindre l'ordre en la població era el més important; així, cinc dies més tard l'Ajuntament autoritzava «al regidor senyor Tapies per formar una compañía de voluntarios nacionales». Les places devien ocupar-les «individuos licenciados del exercito y demás vecinos cazadores de escopeta, de oficio o por diversión, con buena nota y de arregladas costumbres, pero sin que por ello se cause ninguna baja en las dos compañías de nacionales de esta villa que en la actualidad están en servicio». La inseguretat era general i s'obligava a fer que els serenos anaren armats.

¹¹² AMA., Govern..., *Llibre d'Actes*, 5 de juliol, 1855, p. 58b.

¹¹³ AMA., Govern..., *Llibre d'Actes*, 19 de juliol, 1855, f. 63b.

¹¹⁴ «[...] estando en el caso ya de prestar este alivio a dicha clase menesterosa por notarse algunas más enfermedades de las ordinarias y entre ellas algunas de caracter sospechoso, se acordo que por la depositaria de estos propios se paguen los gastos que ocasionen la conducción de enfermos al Hospital..., y la de los cadaveres de personas pobres al cementerio de la misma, con los del enterrador por su trabajo de dar sepultura a los mismos» (AMA., Govern..., *Llibre d'Actes*, 2, agosto, 1855, f. 69).

¹¹⁵ A finals del mes d'octubre de 1855 s'aprova el compte de «la cantidad recaudada para atender al auxilio de los pobres de esta localidad durante la enfermedad epidémica de cólera morbo en el año mas cerca pasado que será de 448 reales treinta y un maravedis (AMA., Govern..., *Llibre d'Actes*, 22, octubre, 1855, f. 79b). El mes de març de 1857 els regidors aproven els comptes presentats per a socórrer «a la classe menesterosa», AMA., Govern..., *Llibre d'Actes*, 1857, f.22.

xiquetes òrfenes o soldats ferits s'enduien part dels pressupostos municipals¹¹⁶; també era l'Ajuntament i la Junta de Beneficència els encarregats de distribuir donacions especials com la de cinc mil reials que la reina va concedir als pobres de la vila.

I quan es presentaven problemes d'un altre tipus com la reparació de l'església de Santa Catalina també era comú que, davant de la falta de diners, l'Ajuntament demanara de nou la col·laboració voluntària dels veïns per veure la forma de fer les obres necessàries¹¹⁷.

La inseguretats pública era general a la població durant aquests anys. El mes d'agost de 1856 el Capità General envià a l'Ajuntament una circular amb les mesures que devien observar-se en persecució dels «criminales y gente de mal vivir que existe en esta población, a cuya circular por el municipio se acuerdo su cumplimiento, disponiendo se forme y remita a dicha capitania general una nota de los criminales profugos que se cree divagan por este termino para lo cual se reclamen los oportunos antedecedentes de las escribanias del juzgado de esta cabeza de partido»¹¹⁸.

A causa d'aquesta inseguretats són moltes les peticions que es dirigeixen a la corporació municipal durant els anys 1857, 1858¹¹⁹, 1859 i 1860 perquè el consell municipal autoritzara a les persones civils l'ús d'escopetes per poder disposar d'una arma a casa; i fins i tot, els arrendataris dels drets de consums demanen permís per usar armes¹²⁰. L'orde públic és la gran preocupació i no serà fins a partir de 1860 quan davallaran les sol·li-

¹¹⁶ AMA., Govern..., *Llibre d'Actes*, 1860, f. 29.

¹¹⁷ AMA., Govern..., *Llibre d'Actes*, 21 de maig, 1855, f. 48b. En aquests casos es convocaven las «Juntas Generales de Vecinos» (27 de maig de 1855) perquè s'intentara buscar la forma de subvencionar les despeses de la reparació de l'església (31 de maig, 1855, f.50). Dues setmanes més tard se sol·licita al Govern de SM la celebració de rifes mensuals per temps de quatre anys perquè els diners recollits es dediquen a la reparació del temple parroquial (18 de juny de 1855, f.54v). Els problemes de Santa Catalina encara continuaven el 1862 quan l'arquitecte de la Junta Provincial de reparació de temples manifestava l'imminent perill que es trobava l'església parroquial...«sent necessari el seu apuntament» (28 de desembre de 1862, f.58v.) i davant del fet que alguns regidors demanaven que el temple es tancara immediatament.

¹¹⁸ AMA., Govern..., *Llibre d'Actes*, 18 d'agost, 1856, f. 54. És probable que durant els anys 1855 a 1857 es condemnara a alguna persona a mort a Alzira, com ho suggereix l'elecció per part de la corporació municipal d'un lloc al cementeri municipal per donar sepultura als executats. No hem pogut confirmar la hipòtesi a l'Arxiu del Regne de València per la pèrdua durant la Guerra Civil de la documentació sobre causes criminals anterior a 1864.

¹¹⁹ AMA., Govern..., *Llibre d'Actes*, 22 d'abril, f. 24; 13 de maig, f. 30; 8 de juny, f. 35b.

¹²⁰ AMA., Govern, *Llibre d'Actes*, 26 d'agost, f. 55, 1858; i també el 1860, AMA., Govern..., *Llibre d'Actes* de 1860, f. 55.

citats de portar armes. La Guàrdia Civil estava a la ciutat des de feia quinze anys i pels guardes i les seues famílies l'Ajuntament estava pagant les obres del quarter¹²¹.

Al costat dels qui demanen permisos per portar o tindre una escopeta, són també nombroses les persones que porten armes sense permís i que en algunes ocasions són arrestades per la Guàrdia Civil. En quasi tots els casos les persones empresonades per aquesta raó són pobres i no poden pagar la multa que es posa el jutge¹²².

Els arrestats portaven escopetes, punyals, dagues, ganivets, pistoles o un fusell i en algunes ocasions la declaració d'aquestes persones és molt explícita, com la que fa un veí d'Alzira que va ser arrestat per portar una escopeta i un fusell, i declara que «carece de fondos con que realizar el pago que se le reclama [20 pessetes], pues es un pobre peon de albañil que apenas puede adquirir recursos para atender a su subsistencia y a la de su familia, pues ya hace algunos meses que casi no ha trabajado por causa de las lluvias y esta paralización le ha puesto en estado de implorar la caridad de algunas personas bienhechoras»¹²³.

I la inseguretats estava tan a prop dels veïns que a vegades l'actuació contra els malfactors portava fins i tot a decisions d'especials connotacions com la demolició de la Creu dels Caputxins por «lo embarazoso que es para el tránsito, a la par que lo beneficioso para la gente de mal vivir puesto que puede servir de escondite la cruz que existe en medio de la calle titulada Puente de Xàtiva»¹²⁴.

¹²¹ AMA., Govern..., *Llibre d'Actes*, 29 de juliol i 30 de desembre de 1858, f. 47 i 73. Les obres al quarter continuaven el 1860 quan es pagaven per part de la depositaria de propis i capítol d'imprevistos la quantitat de 1117 reials «para el mantenimiento de las tropas destacadas en este pueblo» (AMA., Govern..., *Llibre d'Actes*, 1860, f. 73). El quarter s'estava construint molt a prop de l'església de Santa Maria, al costat de la presó de Sant Gregori, entre la plaça de Santa Maria i el carrer del mateix nom.

¹²² La quantitat imposada per fer servir armes sense autorització sol ser de 200 reials de velló i ben bé quasi tots els detinguts no poden pagar i deuen entrar en la presó. En la major part dels casos el mateix jutge obliga a «que se les pase el socorro diario como a los demás menesterosos existentes en dichas cárceles» (AMA., Justícia, Ordre Públic, 11 de setembre de 1859, sig. 055/2); o a una altra persona «por haberle ocupado la guardia civil una daga y una pistola sin estar autorizado para ello [...] como insolvente se le socorre con el haber de los demás de su clase» (AMA., Justícia, Ordre Públic, 22 de novembre de 1859, sig. 055/4); o un altre al qual se li imposa 20 dies en la presó del partit per usar una escopeta sense autorització i ser el «sujeto pobre i notorio le corresponde el socorro señalado a su clase» (AMA., Justícia, Ordre Públic, 29 d'agost de 1860, Sig. 055/6).

¹²³ AMA., Justícia, Ordre Públic, 11 d'octubre de 1879, Sig. 055/11.

¹²⁴ AMA., Govern... *Llibre d'Actes*, 3 de juliol de 1862, f. 40.

Aquesta és la situació que viuen les persones que decideixen renovar la confraria de la Soledat el 1859 i que anaven a tindre una consideració especial pels presos de la vila que havien estat condemnats a mort. Exercir la fraternitat, forjada a través del coneixement de les situacions en que es trobaven aquelles persones, donaria pas a les regles i estatuts redactats aquell any què els permetria entrar a exercir la solidaritat a les presons de la Vila. Així, la confraria renovada compleix una finalitat social i religiosa: ajudava als condemnats i a les seues famílies i també animava a la seua conversió. El reu estava a una presó pública, custodiat per persones que comencen a comportar-se com a funcionaris públics, però que moltes vegades no poden assegurar els aliments dels confinats si eren pobres. Aleshores, eren les institucions de caritat, les juntes de beneficència, persones particulars, els membres d'una confraria com la que ara es renovava, els que podien aportar millores a aquella situació difícil, bé a través del menjar o dels objectes que podien fer més còmoda l'espera dels condemnats; bé mitjançant l'ajut solidari, l'acompanyament, o de les almoines per a pagar els deutes i tindre cura de la seua família. Els confreres coneixien aquella realitat tan dura i li feien front. La caritat, l'ajut social, la religió, les creences, s'uneixen en el carisma de la germandat de la Soledat que tindrà molt en compte a les persones tancades a la presó del Partit Judicial i mantindrà el seu compromís fins a la darrera execució pública celebrada a Alzira l'any 1893.

LA PRESÓ DE SANT GREGORI I ELS SEUS INTERNS. LES ASSOCIACIONS DE CARITAT

Les presons d'Alzira durant el segle XIX tenen molt a veure amb les reformes en l'administració de justícia que es produeixen al llarg del segle. L'any 1833 es produeix la divisió provincial¹²⁵ i solament uns mesos més tard les províncies es divideixen en partits judicials per a "la más pronta administració de justícia"¹²⁶. Al davant de cada partit judi-

¹²⁵ Reial Decret de 30 de novembre de 1833.

¹²⁶ Reial Decret de 21 d'abril de 1834. També «Real Decreto de 24 de abril de 1834: Subdivisión en partidos judiciales de la Nueva División Territorial de la Península e Islas Adyacentes aprobada por S.M. en el Real Decreto de 21 de abril de 1834, Madrid en la imprenta real, 1834». Alzira és elegida cap d'un partit judicial que integra a «Alcira, Benifayró de Valldigna,

cial hi haurà un jutge de primera instància¹²⁷ i una Junta de Partit que precisava el repartiment equitatiu dels costos de la nova presó entre tots els pobles que formaven part del partit judicial. Així, al costat del jutjat de primera instància figura la presó del partit on es reunien tots els processats del territori. Les presons a partir d'aquell moment es classifiquen entre dipòsits municipals; presons del partit judicial o capital de l'Audiència; i els presidis correccionals. El partit judicial naixia amb un criteri demogràfic i el d'Alzira era, després del de València, el més important respecte al total de la seua població. No obstant, entre 1834 i 1852 es continuaran utilitzant les antigues presons que hi havia al centre del poble, a l'edifici on es reunia la corporació municipal¹²⁸.

A partir de 1837, una vegada desamortitzat el Convent de Caputxines de Nostra Senyora dels Àngels situat al costat de l'església de l'antiga parròquia de Santa Maria¹²⁹, es parlarà de convertir aquest edifici en presó del partit¹³⁰. Però serà a partir de la publicació del Codi Penal de 1848 i la Llei de Presons de 1849 quan s'aconseguirà el pressupost per fer les obres per convertir aquell antic edifici de les monges en la presó de Sant Gregori que rep aquesta denominació per estar situat al costat del pont

---

Benisuera, Carcagente, Cogullada, Corbera, Fabareta, Fortaleñ, Llauri, Poliñá, Riola, Simat de Valldigna y Tabernes de Valldigna». El partit judicial comprenia 13 pobles amb un total de «6993 vecinos y 27039 almas».

¹²⁷ «Reglamento provisional para la administración de justicia de 26 de septiembre de 1835».

¹²⁸ A la darrera època de l'Antic Règim, Alzira havia estat «un corregimiento» integrat per diferents pobles. Dintre d'aquest àmbit territorial l'administració de justícia es repartia entre el corregidor que tenia la jurisdicció sobre tot el territori i els alcaldes ordinaris de cada municipi. L'existència d'una presó era necessària a la ciutat que feia de cap del corregiment. Recomanem l'article de BURILLO ALBACETE, F.: «Las cárceles de partido judicial (1834-1854)», *ADPCP*, v. LIV, 2001.

¹²⁹ El convent de Nostra Senyora dels Àngels es va fundar l'any 1614 ocupant-lo les monges per primera vegada el 13 de juliol d'aquell any: «Dio el Regimiento de Alzira una iglesia que tenia cierta cofradía, llamada de Nuestra Señora de los Angeles para las madres...» (*Historia y vida de la Venerable Madre Angela Margarita Serafin, fundadora de religiosas capuchinas en España y de otras sus primeras hijas hasta el año de mil 1622* [sic], En casa Maria Dexen, viuda, Barcelona, 1649). La fundació del convent d'Alzira figura als capítols 15-17 del llibre VII, p. 234 i ss. Van ser el Justícia, Jurats i Consell General de la Vila d'Alzira, segons l'acord de 28 de juliol de 1614 el que donaren possessió de la capella a cinc religioses... El 1750 s'havia reformat l'edifici que estava situat al costat de la parròquia de Santa Maria (Manuscrit C-20 de la Real Academia de Historia, *Grup d'Acció Valencianista d'Alzira*, n. 2, Alzira, 1980).

¹³⁰ El convent de Nostra Senyora dels Àngels de les monges caputxines va estar habitat fins al mes de desembre de 1836 (*Libro único de entrada y salida del Convento de Capuchinas de Nuestra Señora de los Angeles de la Villa de Alcira por el qual se ajustaran las cuentas en*

del mateix nom i molt a prop l'ermita del sant¹³¹. A aquesta presó, una vegada reformat l'antic edifici de les monges caputxines, es traslladaran els presos dels catorze pobles del partit judicial. L'Ajuntament d'Alzira i els altres ajuntaments del partit van assumir la major part dels costos de les instal·lacions i també del manteniment dels presos que allí van ser empresonats¹³².

La presó era un edifici gran que albergava les cel·les de les persones internes a més d'una sala de visites, una infermeria, l'habitació particular de l'alcaide de la presó i la capella. No coneguem el número exacte de cel·les encara que sembla que no n'eren moltes i els presos compartien l'espai disponible o comuna mentre estaven tancats. Als inventaris que es fan sobre els objectes que es troben a la presó¹³³ no es fa referència a la capella encara que sí parlen d'ella els periodistes que cobreixen les cròniques quant un pres condemnat a mort és portat al cadafal¹³⁴. Tanmateix, el fet d'ocupar la presó de Sant Gregori l'antic convent de les monges caputxines ens fa pensar que a l'antiga capella, la dels Àngels, es dirien les misses els diumenges i dies de festa i també acudirien a ella aquelles malaurades persones les hores anteriors a la seua execució.

Era preceptiu que la presó del partit judicial estiguera als afores del poble; havia estat una mesura decidida per les autoritats civils que no volien

---

adelante. Arxiu del Regne de València (=ARV), Clero, n. 340, Anys 1787-1836. La darrera anotació al llibre de comptes és del 31 de desembre de 1836 i conté la signatura de l'última abadessa, sor Maria Gràcia Montañés. El 5 de juliol de 1838 la corporació municipal fa saber a la «superioridad el mal estado en que se hallan las cárceles de esta villa, como también el hospital, por hallarse ambos establecimientos en el centro de la población y que sería conveniente se concediese para dichos objetos el convento de capuchinos para hospital y el de capuchinas para cárceles (AMA, Govern..., *Llibre d'Actes*, 5 de julio, 1838, f. 18v.).

¹³¹ AMA., Govern..., *Llibre d'Actes*, 6 de desembre de 1849, f. 42: «[...] se acordó la formación de un presupuesto adicional al de 1850 para atender a la construcción de nuevas cárceles... en esta Villa y respecto a que de los fondos comunes no es dable satisfacer el importe de dichas obras se forme el correspondiente presupuesto adicional al del año mil ochocientos cincuenta...».

¹³² Des de la promulgació del Codi Penal de 1848 es considerava que els costos de les presons del partit judicial devien ser assumides per l'Estat però en realitat les despeses continuaren sent pagades pels ajuntaments (BURILLO ALBACETE, F.: *Ibidem.*, p. 324).

¹³³ AMA., Justícia, Presons, Nomenaments de personal, Presons Nacionals del Partit Judicial d'Alzira, *Cárceles públicas de esta Villa*. «Estado inventariado que manifiestan los efectos existentes en las mismas, y que hacen entrega el Alcayde saliente al entrante en estas fechas...», Alzira, 12 de juny de 1864 (sig. 0560/II).

¹³⁴ *Las Provincias, Diario de Valencia*, 29 de juliol de 1893.

que les presons es localitzaren al centre de les viles per qüestions de salut pública. A Alzira des de feia segles existia l'antiga presó de l'edifici on es reunia la corporació municipal però des de l'habilitació de la presó de Sant Gregori aquest lloc passà a ser un espai d'internament previ a ingressar a la dita presó. Cal dir que a causa de la falta de diners de les administracions públiques no se solien edificar nous edificis per convertir-los en presons; tot el contrari, es recomanava que es feren servir edificis ja existents, especialment monestirs o convents abandonats per l'exclaustració.

Més tard, el programa per a la construcció de presons de 1877¹³⁵ no va afectar Alzira que al llarg de la segona meitat del segle mantindrà el vell edifici de la plaça de Santa Maria. La falta de pressupost econòmic va fer inclòs que a l'interior de la presó es continuaren fent servir els mateixos objectes i mobles entre els anys 1864 i 1893, segons els inventaris que es feren aquells anys i això malgrat que la persona que feia l'inventari manifestava la seua contrarietat quan al costat de cada moble inventariat incloïa paraules com «inservible, deteriorado, falta de uso...»¹³⁶.

Gràcies a aquests inventaris que es redacten cada vegada que es dona possessió a un nou alcaide coneguem els objectes que hi havia a «las cárceles públicas de esta villa». Així, l'any 1864, poc abans de portar al patíbul al reu Diego Baeza¹³⁷, es certifica que a la presó hi havia tancades 19 persones que utilitzaven «6 banquillos de yerro, 3 gergones, 9 tablas de pino, 3 colchones, 4 sábanas, 2 cabezales, 2 camisas a més de 7 grillos, 6 candados i sus correspondientes llaves»; també s'anota «un farol y un pozal con carrocha» per a traure aigua d'un pou¹³⁸. Huit anys més tard es fa un altre inventari on els objectes es classifiquen pel lloc on es troben; així podem saber que a la sala de visita hi havia «2 sillones algo estropeados, doce sillas "victoria", dos candeleros de cristal, una scrivania i una estera»; a la infermeria «cuatro banquillos de yerro; seis tablones de madera, dos gergones, dos colchones i dos cabezales»; i en les cel·les dels presos «onze

---

¹³⁵ «Real Decreto para la construcción de cárceles de partido, 4 de octubre de 1877». Es recomanava que es construïren presons d'acord a la separació individual seguint el model de la presó de Madrid (VIADERO CERVERA, D.: *Historia del sistema penitenciario en España, siglo XIX*, p. 49).

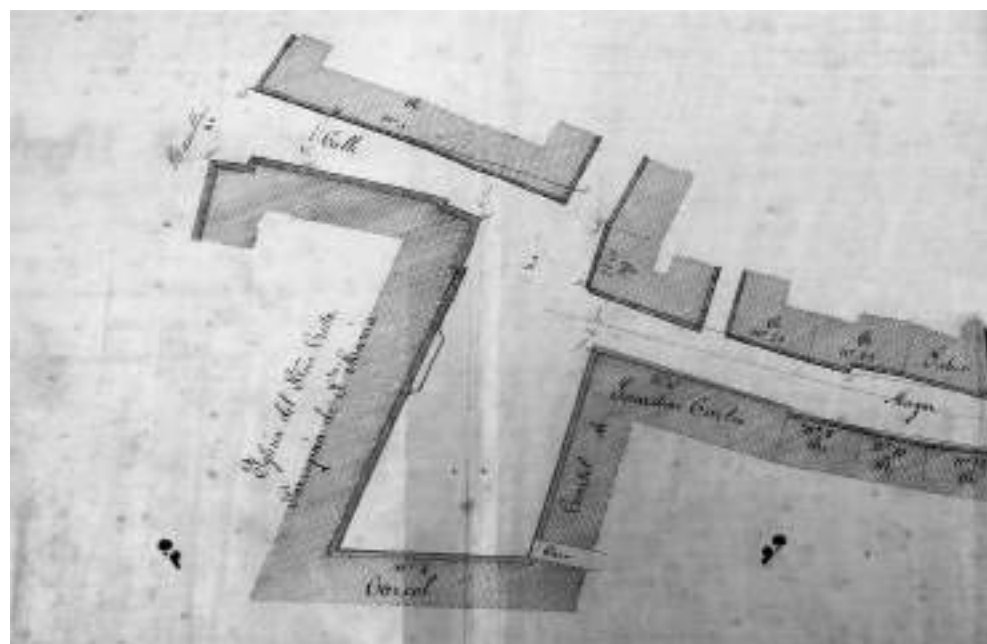
¹³⁶ AMA., Justícia, Presons..., *Cárceles y personal*. Inventarios. Actas de Toma de Posesión.

¹³⁷ ACNSS., *Libro de Actas de la cofradía de la Soledad*, p. 14.

¹³⁸ AMA., Justícia, Presons, Nomenament de Personal..., *Cárceles públicas de esta Villa*. «Estado inventariado que manifiestan los efectos existentes en las mismas, y que hacen entrega al Alcaide Saliente al entrante en estas fechas...», Alcira, 12 de juny de 1864, sig. 0560/II.

Pont i presó de Sant Gregori

Plànol de la plaça de Santa Maria i carrer Major segons el *Expediente para el levantamiento de planos parcelarios de las calles Mayor Santa María, Santa Lucía, San Roque, Mayor Santa Catalina y puente* (agraïsc a Salvador Vercher el coneixement d'aquest plànol)

pares de grillos, un martillo y un pilon de yerro a més del pozal i una soga»; també es considera convenient inventariar «dos tapaduras de escusado». Els presos no tenien al seu abast cap llit per dormir o cap cadira per seure que no fora el terra de la cel·la¹³⁹. La situació era inhumana i no sembla que canviara els anys següents; així, el 8 de maig de 1893, dos mesos abans d'acompanyar al patíbul al reu Mariano Grau es fa de nou un inventari on figuraven el nom dels 13 presos que feien servir els següents objectes: «2 camas con banquillos empotrados; 11 pares de grillos, 3 esposas, 1 martillo y un pilón de hierro, 1 pozal con garrucha, 9 quinqués»¹⁴⁰; són quasi els mateixos objectes de trenta anys enrere. El 1891, encara figuraven, a més dels dos llits, «2 mantas negras de borra, 2 cabezales sin funda, 2 sabanas pequeñas, 2 gergones pequeños» a més que en la sala de visita hi havia «1 sillón para el señor juez, roto, inservible»; i «1 escribania, un tapete verde y 8 sillas inútiles...». Havien passat trenta anys des de l'inventari de 1864 i no sembla que s'haguera invertit res per millorar les condicions de vida dels interns tancats a aquella presó. La crítica dels que fan l'inventari es fa sempre present quan s'inclou que la vidriera que dona a la plaça de Santa Maria tenia tres vidres trencats¹⁴¹ o les cadires i *sillones* de la sala de visites eren inútils. No obstant, a la dècada dels anys noranta als inventaris, com a una millora digna d'anotar, se senyala l'existència de «varios servicios de cocina».

La incertesa per finançar les presons va ocupar als governs liberals i als ajuntaments dels caps de partit durant molts anys. El Codi Penal de 1848 encomana a les presons de partit la custòdia dels presos preventius i dels condemnats a la pena d'arrest – fins a sis mesos-, encara que també es declara la possibilitat que alguns presos condemnats fins a dos anys puguin també complir les seues penes en aquestes presons¹⁴². Un any més tard, la Llei de Presons de 26 de juliol de 1849 tractarà i definirà tots els tipus de presons. I és a partir d'aquell moment quan

¹³⁹ AMA., Justicia, Presons, Nomenament de Personal..., «Inventario de objetos existentes en la cárcel de esta villa hoy día de la fecha los cuales entrega el Alcaide saliente don Pedro Granell al entrante Ramon Cerbera Chorda», 11 d'abril de 1872, sig. 0560/II.

¹⁴⁰ AMA., Justicia, Presons, Nomenament de Personal..., 8 de maig de 1893, sig. 0560/II.

¹⁴¹ AMA. Justicia, Presons, Nomenament de Personal 3 de març de 1891, sig. 0560/II.

¹⁴² BURILLO ALBACETE, F.: *Las cárceles de partido judicial (1834-1854)*, ADPCP, v. LIV, 2001.

s'obligà als ajuntaments cap de partit a construir llocs d'internament, però de nou la indefinició pressupostaria va fer que molt pocs pogueren fer front a aquests compromisos legals per millorar l'arquitectura de les presons. Els espais carceraris continuaran durant tota la resta del segle sent uns llocs insalubres, mal condicionats, on era molt difícil la vida de les persones allí tancades. Encara que es va intentar millorar la situació dels presos augmentant la quantitat destinada a la seua alimentació o obligant als ajuntaments a introduir millores a les presons amb obres, que podrien executar obrers de la localitat¹⁴³, en general les seues condicions no van millorar en tota la segona meitat del segle XIX.

De qualsevol forma, a mesura que passen els anys, els ajuntaments aniran assumint alguns serveis necessaris com la neteja d'algunes dependències de la presó, el trasllat dels presos des dels ajuntaments a la presó del partit o també els costos de l'alcaide, especialment quan aquests començaren a cobrar un salari públic. Però en general, la situació de les presons i de les persones internades en elles serà mot difícil, especialment dels presos pobres que devien viure de la caritat pública. L'alimentació d'aquelles persones, entre 1834 i principis dels anys seixanta, va ser el major problema que va tindre la presó del partit judicial d'Alzira segons les contínues demandes que es feien perquè els ajuntaments pagaren la quota que els corresponia per aliments¹⁴⁴ i que en alguna ocasió va portar al fet que el jutge de primera instància avisara a la corporació municipal que «[...] bajo la responsabilidad de esta corporacion el que si no se socorren estos [presos] puede acontecer la ex-carcelación de la cárcel»¹⁴⁵

L'Ajuntament d'Alzira, com a cap del partit judicial, s'ocupava del control de les presons de la ciutat i eren els regidors d'Alzira els que giraven visita a la presó de Sant Gregori varies vegades a l'any; també

¹⁴³ Reial Orde de 21 de gener de 1850 (BURILLO ALBACETE, F.: *Ibidem*, p. 384 i s.).

¹⁴⁴ Les peticions perquè s'abonen les quantitats que es deuen per aliments són continuades al llarg de quasi vint anys (12 de febrer de 1848; 20 de febrer de 1841, 26 de març de 1842, 13 d'abril de 1842; ... A vegades es comunica a la Diputació que «por la escasez de fondos municipales...será imposible continuar con el socorro a los presos pobres (31 de març de 1841). Altres vegades no són aprovats els expedients per arrendar els suministraments d'aliments per a presos pobres i s'expressa la necessitat de reunir els «fondos necesarios de los pueblos de este partido» (2 d'abril de 1855).

¹⁴⁵ AMA., Govern..., *Llibre d'Actes*, 21 d'octubre de 1842, f. 76.

eren els que convocaven a la Junta de Partit per negociar i aprovar el cost del manteniment dels presos pobres¹⁴⁶. Els 14 municipis que integraven el partit judicial, devien fer una aportació proporcional al nombre de veïns; però quasi sempre l'aportació no era suficient i en moltes ocasions era necessari demanar ajut a la Junta de Beneficència¹⁴⁷ o a persones particulars i, en els casos dels reus de mort, era necessària l'aportació de confraries de caritat com la de la Soledat. Els problemes econòmics de la Vila i dels altres pobles del partit judicial feia necessari l'ajut de les persones i les associacions de beneficència.

El temps d'estada a la presó dels condemnats i el nombre de presos era la gran preocupació de les corporacions municipals que devien fer front a les necessitats d'aquelles persones. La conservació a l'Arxiu Municipal d'Alzira del fons documental sobre els interns de la presó de Sant Gregori des de l'any 1855 fins al 1867¹⁴⁸ ens ha permés conèixer que el temps d'estança dels condemnats en ferm a la presó d'Alzira era d'entre tres i quatre mesos. També hem pogut comprovar que la major part de les persones que ingressen són naturals d'Alzira; i que els presos de fora són pocs, la qual cosa es deu segurament al fet que traslladar a les persones que havien comés xicotets delictes des d'altres pobles a la capital del partit era car; en aquest cas les despeses devien ser pagades per l'ajuntament respectiu. Per això, alguns detinguts es quedaven al calabós o dipòsit municipal de cada poble on a més podien ser alimentats per la seua família i podien quedar-se, segons la llei, entre un i trenta dies d'arrest menor. De qualsevol forma sempre seran els mateixos consistoris els que deuran córrer amb les despeses dels presos pobres¹⁴⁹.

Aquests no tenien mitjans econòmics per poder-se pagar els aliments ni cap cosa més que millorara la seua estada a la presó. Així, quan les

¹⁴⁶ AMA., Govern..., *Llibre d'Actes*, 16 de gener de 1862, f.3, 16.

¹⁴⁷ El 8 de gener de 1841 la corporació municipal va decidir que s'establira a la ciutat «[...] una Junta de Beneficencia y Caridad compuesta del señor Vicario Perpetuo de la parroquial de Santa Catalina, cura de San Juan... un individuo del Ayuntamiento, los alcaldes de barrio, dos vecinos honrados y que tengan bien sentada la reputación de amor al prójimo de esta villa, dos de la parroquia de San Juan y otros dos del arrabal de San Agustín. Esta Junta deberá tener por objeto aliviar la suerte de nuestros hermanos desdichados...Deberá formarse en la secretaria del Ayuntamiento un registro en el que se tomen razón de las licencias que se expida a los pobres para pedir limosna... (AMA. Govern, *Llibre d'Actes*, 1841, f.6v i 7r.).

¹⁴⁸ AMA., Justícia, Presons, Registres de reus. «Registro de penados que se hallan a disposición de esta Alcaldia para extinguir sus condenas en las cárceles de esta Villa», sig. 0561/2.

¹⁴⁹ Reial Orde de 13 de setembre de 1849.

persones que entraven en ella¹⁵⁰ es declaraven pobres i demostraven amb testimonis la seua pobresa, passaven a dependre dels ajuts destinats per a ells. El 1856 entraren a la presó 23 persones de les quals 15 eren d'Alzira; 2 de Carcaixent; 2 d'Algemesí; 1 de Corbera, 1 de Tous, 1 de Benifaió i 1 d'Ontinyent. El 1857 van ser empresonades 46 persones; les quals eren naturals d'Alzira (37), Llaurí (1), Carcaixent (5), Manuel (1), Algemesí (1) i Tous (1). El 1858 van ser 26 persones les que entraren a la presó: 18 d'Alzira; 2 d'Algemesí; 2 d'Alberic; 1 de Carcaixent, 1 de Llaurí i 1 de Benifaió. La major part eren persones que no tenien béns per poder viure i que havien estat condemnats per xicotets robatoris que amb tota seguretat tenien a veure amb la seua necessitat de poder menjar o calfar-se. Així, algunes persones són empresonades «por robar tres melones para comer»¹⁵¹, «por hurto de leña de ramaje de pino»¹⁵², «por dos melones o sandias»¹⁵³, «por hurto de efectos y comestibles de ganados»¹⁵⁴, «por hurto de dos rejas de arado»¹⁵⁵; «por hurto de dos mantas»¹⁵⁶; «por robo de cacahuets, trigo, pimientos, naranjas, hoja de morera, tela cortada para una blusa...» pels que els infractors eren condemnats a entre dos i quatre mesos de presó. En alguna ocasió les condemnades eren degudes a altres raons com resistir-se als agents de l'autoritat amb l'ús d'armes prohibides o «al divagar... tocando la guitarra i cantando»¹⁵⁷ o «por hurto de pequeña cantidad de dinero que se

¹⁵⁰ Prèviament a l'entrada en una cel·la el pres era conduït per l'agutzil del poble a la sala de visita davant de la taula de l'escrivà. Aquest anotava el seu nom al llibre registre; també el poble d'on era, la data d'entrada, la data d'eixida segons la condemna rebuda i el nom de l'escrivà a més d'aquelles observacions que considerara convenient. A aquella sala de visita de la presó de Sant Gregori hi havia un retrat de la reina Isabel II, una cadira especial per al jutge; una escrivania i varies cadires. Era en aquell moment quan el pres devia declarar si era pobre.

¹⁵¹ AMA., Justícia, Jutjat de primera instància d'Alzira, causes criminals 1864-1868. Sig. 0510/1. «Causa criminal contra B.M. de 27 años y J.G. de 32 años sobre hurto de tres melones de I.S. La condemna va ser de dos mesos.

¹⁵² AMA., *Ibidem*, sig. 0510/4., 1866.

¹⁵³ AMA., *Ibidem*, sig. 0510/5, 1867.

¹⁵⁴ AMA., Justícia, Jutjat de primera instància. Testimonis de condemna. Anys 1856-1863, sig. 0511/1 (2 d'agost de 1856).

¹⁵⁵ AMA., *Ibidem*, sig. 0511/2 (20 de juliol de 1856).

¹⁵⁶ AMA., *Ibidem*, sig. 0511/11 (11 de març de 1856): «[...] condenado en cinco meses de arresto mayor y no satisfaciendo los gastos en un dia de prisión correccional por cada medio duro».

¹⁵⁷ AMA., *Ibidem*, nit del 20 de juliol de 1865.

roba de la faja de una persona mientras esta estaba ebria»¹⁵⁸; o per lesions personals i temptativa d'homicidi¹⁵⁹. I en quasi totes les ocasions, el detingut, a la vista de les condicions de la presó demana l'ajuda deguda com a pres pobre o el seu trasllat al presidi de València¹⁶⁰ on espera trobar millors condicions.

Per altra part, la major part de les persones condemnades són homes. Entre 1855 i 1867 van ser tancades a la presó de Sant Gregori 440 persones: el 94% eren homes. Durant aquest període de temps entraren a la presó 25 dones per complir condemnes que en general no superaven els dos mesos de privació de llibertat¹⁶¹.

Com la major part de les persones que entraven a la presó eren d'Alzira els pobles del partit judicial tardaven a fer les seues aportacions per alimentar als presos. Per aquesta raó la caritat privada era necessària per a sostindre les necessitats d'aquelles persones, bé a través de les aportacions benèfiques d'algunes associacions, bé a través de donacions privades o bé de les confraries... Mantindre a les persones empresonades era molt costós per les despeses de seguretat necessàries però especialment per la seua alimentació. De fet, aconseguir aquesta era el gran problema i quan, a més, venia una crisi de subsistència o una riuada com la de 1864 la penúria dintre de la presó ocasionava moltes malalties quant no la mort.

Per altra part, el sistema de manteniment dels presos era corrupte i el millor o pitjor tractament dintre de la presó podia marcar la diferència entre uns i altres. Des de l'entrada, la persona presa, segons la seua condició social podia ocupar una millor o pitjor cel·la. Alguns eren encadenats de seguida i l'alcaide de la presó podia millorar o empitjorar la seua situació en funció dels diners que rebera¹⁶². A partir d'aquell moment, l'alcaide podia rebre retribucions pel lloguer del llit o d'una manta o per facilitar la comunicació del pres amb la seua família. En la presó predominava l'ociositat i era impossible protegir a la persona que entrava que des dels primers moments era vigilada per un altre pres, el cap de vara, que rebia un millor tracte per aquest treball.

¹⁵⁸ AMA., *Ibidem*, sig. 0511/80 (1859).

¹⁵⁹ AMA., *Ibidem*, sig. 0511/6. 13 de juny de 1856.

¹⁶⁰ AMA., *Ibidem*, sig. 0511/6, 13 de juny de 1855: «[...] el preso había pedido en la visita semanal de cárcel el socorro de preso pobre o su traslación al presidio de la ciudad de Valencia».

¹⁶¹ AMA., Justícia, Presons, Registres de reus, «Registro de penados a disposición de esta Alcaldía para extinguir sus condenas en las cárceles de esta villa», sig. 0561/2.

¹⁶² VIADERO CERVERA, D.: *Historia del sistema penitenciario en España*, p. 19.

Els reclusos amb més diners podien no ser maltractats i tindre unes millors condicions a la cel·la. Però en general, les mesures de salubritat eren inexistents; la higiene no interessava; un excusat servia per a tots els interns; la brutícia, l'escàs espai en la cel·la comunal, la falta de llits, la inexistència d'il·luminació, l'escassetat d'aigua, amuntegats...; els grillets i els candados il·lustraven l'estança d'aquelles persones. Molts presos compartien la mateixa cel·la i estaven sotmesos a situacions denigrants. L'edifici semblava segur per la proximitat al pont d'eixida del poble que estava sempre vigilat i també per la proximitat del riu Xúquer que dificultava l'escapatòria de la gent interna. Al seu interior, el grillo, dominava entre els objectes de la presó mostrant la gran incomoditat que aquelles desgraciades persones patien a les cel·les on dormien a terra i on el seu dia a dia es reduïa a no fer res. Les condicions eren infrahumanes.

Compartir vàries persones la mateixa cella ocasionava la transmissió de malalties. A més, si es volia disposar de millors condicions, calia pagar-les; era necessari llogar un llit per a dormir si no es volia dormir en terra o pagar per beure; per aquesta raó solament la gent que tenia diners podia disposar d'algunes millores a la presó sempre que a l'alcaide li interessara. Tampoc tenien cadires per seure; alguns estaven nügats a la paret pel coll o pels peus i encara que als llibres d'actes municipals tots els anys es relaciona una o vàries visites d'una comissió de l'Ajuntament que té la missió d'acudir a les presons per comprovar el seu estat abans de convocar a la Junta del Partit¹⁶³, sembla que la seua capacitat d'introduir millores va ser escassa. Les malalties infeccioses dominaven en aquell espai..., però la salut del pres no interessava.

La presó estava dirigida per un alcaide¹⁶⁴ que es cuidava de la vigilància dels presos i organitzava el seu manteniment d'on era fàcil que obtinguera alguns beneficis personals: podia vendre aliments als interns o permetre o no visites en funció de pagaments previs per part de la família de la persona presonera. Per a molts alcaides el seu càrrec era una

¹⁶³ La presó era visitada pels representants de la corporació municipal a finals d'any. El mes de gener es convocava la Junta de Partit per discutir els pressupostos de despeses per als presos pobres.

¹⁶⁴ Les diligències per a la presa de possessió de l'alcaide durant la segona meitat del segle XIX són semblants: el governador civil de la província envia a l'alcalde d'Alzira una ordre en la qual li comunica el nomenament per part del director general d'establiments penitenciaris de la persona que ocuparà el lloc d'alcaide de la presó del partit. Al cap de pocs dies es dona possessió de l'edifici de la presó al nou alcaide al mateix temps que és despedeix a l'anterior. Es pren possessió també dels presos que hi ha a la presó i també, mitjançant la confecció d'un

inversió econòmica com corresponia al tractament privat que encara havien tingut aquests oficis durant gran part de la primera meitat del segle XIX. El sistema era corrupte i afavoria les desigualtats entre els interns. Els presos de millor condició econòmica eren tractats amb més consideració encara que als alcaides els podia reportar un castic¹⁶⁵. A més, a causa dels canvis polítics constants aquests no duraven molt de temps a la presó de Sant Gregori¹⁶⁶.

Així, davant dels greus problemes per finançar o administrar les presons¹⁶⁷ era necessari apel·lar a l'ajut, a la caritat o a la bona disposició que pogueren aportar els metges del poble, els capellans, els barbers, les confraries o les associacions benèfiques. Uns intentaven tindre cura de la salut física i espiritual dels empresonats; altres, els ajudaven econòmicament recollint almoines per aliments o ajudant-los a ben morir. Hem pogut comprovar a les actes del consell municipal d'Alzira que sempre, al llarg dels anys, serà benvinguda qualsevol ajuda; i les institucions religioses i civils animaran a les associacions de beneficència per tal que col·laboraren amb el manteniment de les persones de la presó, com també de les persones més necessitades del poble¹⁶⁸. La caritat pú-

inventari, de tots els objectes que es troben en ella (AMA. Justícia, Presons, Nomenament de Personal, *Cárceles y Personal. Inventario. «Actas de toma de posesión»*, 3 de març de 1891, sig. 0560/I. El sou anual era de «setecientas cincuenta pesetas y cincuenta céntimos» el 1869 («Decreto de 25 de mayo de 1869 sobre provisión de empleos de cárceles»); mentre que el sou el 1883 era de 937'50 pessetes (AMA., Justícia, Presons, Nomenament de Personal, *Cárceles del partido judicial de Alcira. Año 1893. «Diligencias instruidas para la toma de posesión del alcaide don Pedro Garcia Monsonis en 9 noviembre de 1883»*, sig. 0560/II).

¹⁶⁵ El 3 d'abril de 1856 és condemnat per «infidelidad en la custodia del preso F.Ll...» (AMA. Justícia, Juzgado de Primera Instancia, Testimonios de condena. Años 1856-1863. Sig. 0511/8.

¹⁶⁶ L'alcaide podia ser destituït per raons polítiques com passa l'any 1855 en que Juan Bautista Andrés i Garcia, alcaide que va ser de les presons de la vila d'Alzira sol·licita a l'Ajuntament «se le reponga por el ayuntamiento en dicho destino, del que ha sido separado por el nombramiento de otro que le ha sustituido en virtud de orden superior» (AMA., Govern... *Llibre d'Actes*, 1 de mayo, 1855, f. 43b). «El Ayuntamiento acordó se elevara la competente consulta por medio de esposicion al Gobierno de S.M. en la que se proponga si el ayuntamiento se haya autorizado para nombramiento de tales empleados, por las facultades que se le atribuye por la ley de tres de febrero de mil ochocientos veinte y tres, hoy vigentes, para resolver en su vista lo más conveniente (AMA., Govern, *Llibre d'Actes*, 1 de maig, 1855, 43b).

¹⁶⁷ Recomanen la lectura de VIADERO CERVERA, D.: *Historia del sistema penitenciario en España. Siglo XIX*. Universidad de Cantabria, Facultad de Filosofía y Letras. Grado en Historia, 2015-2016.

¹⁶⁸ Durant aquests anys les diferents corporacions municipals mostren una gran preocupació per acudir en ajut de les persones més pobres de la vila. Així, es fomenta la creació d'esta-

blica podia mitigar les difícils condicions de vida a l'interior de les cel·les i a fora d'elles.

Estem segurs que la renovació de la confraria de la Soledat l'any 1859 seria ben vista per la gent d'Alzira i del Partit Judicial com una institució d'acompanyament i de caritat. A més, la llei de presons de 1849 garantia l'actuació social dels seus membres a la presó de Sant Gregori.

Cinc anys més tard de la renovació, l'any 1864, una persona que vivia al partit judicial d'Alzira va ser condemnada a mort¹⁶⁹. Una vegada sentenciat, el costum era traslladar al reu al presidi de València on ingressaven els presos més perillosos. Aleshores, quan fallaven les apel·lacions reglamentàries i la pena de mort era ferma, el condemnat era retornat a Alzira perquè l'execució es devia fer el més a prop possible del poble del reu. L'espectacle penal devia recordar a tots quins eren els límits del desordre¹⁷⁰ i servir d'ensenyament per totes les persones que assistiren a l'execució.

Abans de portar endavant la sentència l'Ajuntament i algunes institucions benèfiques demanaven l'indult del reu¹⁷¹. En algunes ocasions es concedia¹⁷²; malauradament, en altres no s'exercia aquesta generositat;

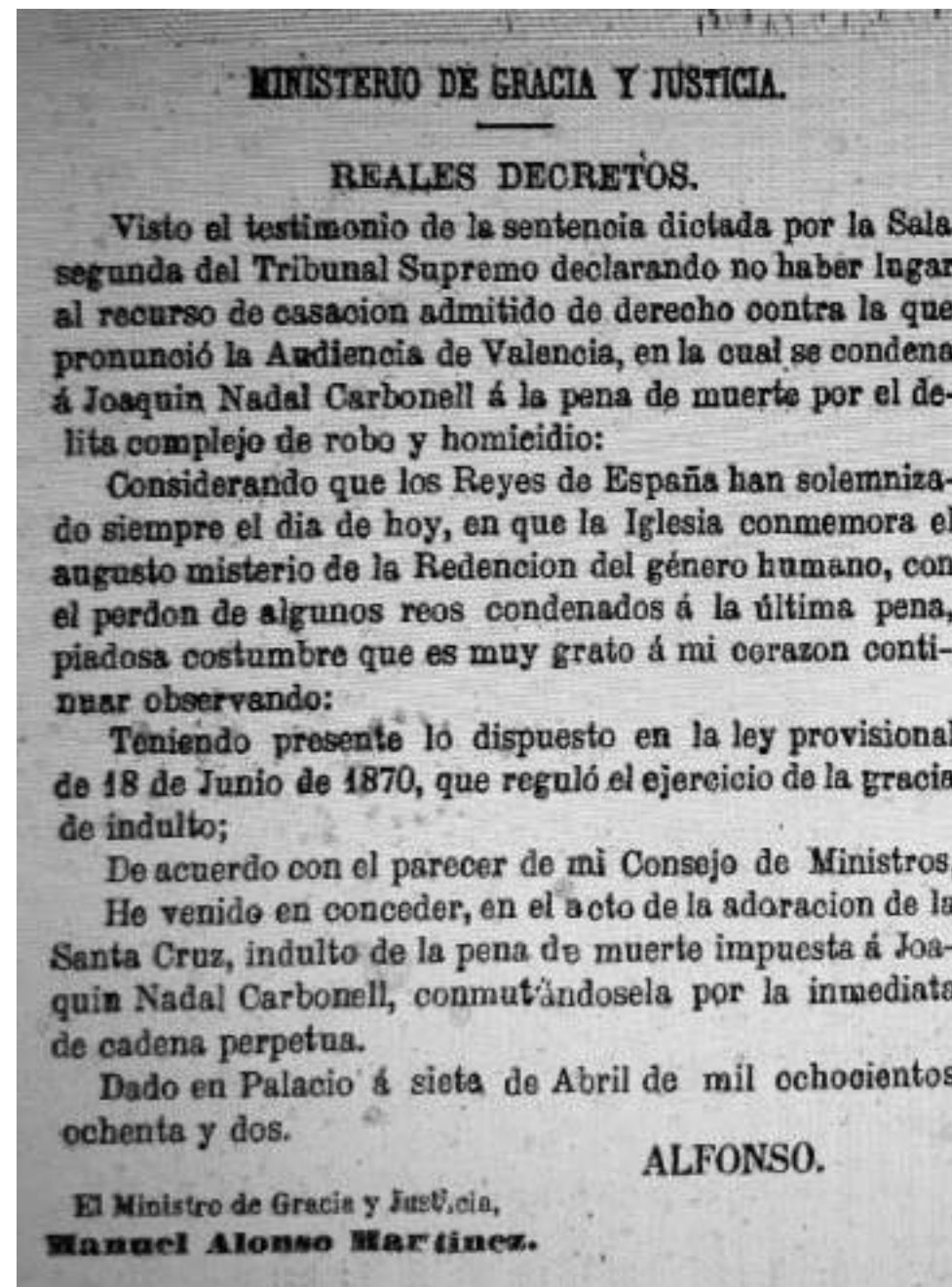
bliments de beneficència «en el cual puedan recogerse todos los pobres de solemnidad que no puedan por si ganar un jornal...contando para ello con la Corporación y filántropos, de los concejales y pudientes de esta población...Disponga el señor presidente la convocación de aquellos sujetos que paso de ilustrar a la Corporación, contribuyan por de pronto con la parte que les parezca y cooperen a la formación y sostén de tan beneficioso establecimiento» (AMA., Govern..., *Llibre d'Actes*, 28 de gener de 1843). En el mateix sentit s'aprova l'establiment a Alzira de «las monjas o hermanas de la Caridad en el hospital de esta villa» (AMA., Govern...*Llibre d'Actes*, 14 de juny de 1867).

¹⁶⁹ Es tracta de Diego Baeza pel que la confraria va eixir al carrer per tal de demanar almoines. El clavari de l'any, després de pagar els aliments del reu, va fer entrega dels diners sobrants, 20 reials de velló i 16 maravedis, al clavari de l'any següent. (ACNSS., *Libro de Actas de la cofradía de la Soledad*, p. 14).

¹⁷⁰ OLIVER OLMO, P.: *La pena de muerte en España; cambios y pervivencias desde el Antiguo Régimen*. Universidad de Castilla-La Mancha, p. 273 i s.

¹⁷¹ Recomanen la lectura de l'article de COMINS TELLO, J.: «A vuelta con el Libro de Actas de la Archicofradía», *Archicofradía Virgen de la Soledad*, 2007, p. 36-40. A la pàgina 38 es refereix «l'acord n. 284 del Libro de Actas del Ayuntamiento de Alzira del año 1882: Se dio cuenta de la relación presentada por el encargado de la Estación Telegráfica de esta ciudad... del importe de los telegramas dirigidos por la Presidencia del Ayuntamiento a las autoridades superiores de Valencia y Madrid solicitando la gracias del indulto a favor del reo Vicente Balaguer y por unanimidad fue aprobada...». També es va sol·licitar l'indult per al reu Mariano Grau que va resultar infructuós (1893).

¹⁷² El 10 de desembre de 1881 l'Ajuntament d'Alzira (acord 462 de 10 de desembre de 1881) va demanar l'indult per a Joaquín Nadal Carbonell (COMINS TELLO, J.: *Ibidem*, p. 40). Hem pogut comprovar que el set d'abril de 1882 «Visto el testimonio de la sentencia dictada

Gazeta de Madrid, 8 d'abril de 1882. Reial Decret amb la concessió de l'indult a Joaquín Nadal Carbonell pel rei Alfonso XII

aleshores, la condemna era ferma i el pres «entrava en capella». A la presó de Sant Gregori els presos rebien l'ajut de les associacions de caritat, bé de la Junta de Beneficència d'Alzira, bé de la confraria de la Soledat, o d'altres persones que s'ocupaven d'atendre als condemnats a mort mentre estaven en capella¹⁷³. La infermeria era la sala més còmoda de la presó¹⁷⁴; així és que les darreres hores de vida d'aquelles persones s'alternaven entre la infermeria i la capella. Ben aviat rebien als capellans que els oferien tranquil·litat espiritual i també als membres de la confraria de la Soledat que els proporcionaven els aliments, el llit, els llençols, les mantes, la beguda¹⁷⁵ o la conversa, que els podia permetre passar millor aquells moments tan difícils. Durant aquests anys s'estava desenvolupant la cosa pública però encara quedava en mans privades tindre cura dels reus de mort pel caràcter religiós que tenia la mort d'una persona, la seua conversió i la sepultura del seu cos.

Dels darrers moments d'alguns reus ens queden les cròniques periòdiques on podem llegir que aquelles persones necessitaven que els ajudaren a aixecar-se perquè estaven nugats o requerien atencions especials

---

por la Sala segunda del Tribunal Supremo declarando no haber lugar al recurso de casación admitido de derecho contra la que pronunció la Audiencia de Valencia, en la cual se condena a Joaquín Nadal Carbonell a la pena de muerte por el delito complejo de robo y homicidio: Considerando que los Reyes de España han solemnizado siempre el día de hoy, en que la Iglesia conmemora el augusto misterio de la Redención del género humano, con el perdón de algunos reos condenados a la última pena, piadosa costumbre que es muy grato a mi corazón continuar observando. Teniendo presente lo dispuesto en la ley provisional de 18 de junio de 1870, que reguló el ejercicio de la gracia del indulto: De acuerdo con el parecer de mi Consejo de Ministros He venido en conceder, en el acto de la adoración de la Santa Cruz, indulto de la pena de muerte impuesta a Joaquín Nadal Carbonell, conmutándola por la inmediata de cadena perpetua. Dado en Palacio a siete de abril de mil ochocientos ochenta y dos. Alfonso, El ministro de Gracia y Justicia Manuel Alonso Martínez (*Gaceta de Madrid*, 8 de abril de 1882. Tomo II, p. 79).

¹⁷³ Segons la normativa podien acompanyar al reu dintre de la capella: l'alcaide de la presó i les persones que el pogueren ajudar; el capellà del centre, el pàrroco de Santa Catalina; altres dos sacerdots amb els quals el reu tinguera confiança; el jutge, l'escrivà i l'agutzil del jutjat; l'advocat defensor i el procurador..., a més dels confreres de la Soledat (Reial Ordre 530 de Governació publicada el 24 de juliol de 1864).

¹⁷⁴ Segons l'inventari de 1884 era l'únic lloc de la presó on hi havia: «cuatro banquetas de hierro para camas, 8 tablas de madera de pino, 2 colchones de borra, 2 gergones, 2 cabezales, 4 sábanas, 2 mantas de lana y varios efectos de servicio para cocina obra de barro y vidrio» (AMA., Justícia, Presons, Nomenaments Personal, Cárceles Nacionales del Partido Judicial de Alzira, «Toma de posesión del alcaide D. Ramón Cervera», 29 de febrero de 1884, sig. 0560/II).

¹⁷⁵ ACNSS., *Libro de Actas de la cofradía...*, Acta 69, 29 de juliol de 1893.

quan vomitaven sang; també ens parlen del seu penediment; i de les persones anònimes d'una confraria que els acompanyen durant aquells tristos moments¹⁷⁶. Els confreres continuaven una tradició antiga que probablement mai havien deixat de practicar: la de tindre cura de les persones que morien de mort violenta i del soterrament dels seus cossos en una època, a més, que el seu ajut era necessari.

LA CONFRARIA DE LA SOLEDAT O DE LA PRECIOSÍSSIMA SANG DE JESUCRIST. ELS ESTATUTS I L'ADMINISTRACIÓ

Una confraria és una agrupació de fidels que practica alguna de les obres de misericòrdia i es dota d'uns reglaments que ajuden a la seua organització. A Alzira, durant la segona meitat del segle XIX, hi havia confraries que atenien als germans quan estaven malalts, també en el moment de la mort. I, fins i tot, també es tenia en compte al confrere després del traspàs quan es resava per ell perquè la seua ànima se salvava del purgatori¹⁷⁷. La pràctica de la caritat, a més, va acompanyada del culte a la Verge o a Jesucrist a través de l'assistència als actes de cult de la Setmana Santa, especialment de la processó del Divendres Sant que és un acte d'unió confrere¹⁷⁸.

Cada confraria atén una obra de misericòrdia i practica uns ritus particulars...,¹⁷⁹ però el Divendres Sant, a la vesprada, totes les confraries coincideixen en un itinerari comú que serveix d'unió de totes¹⁸⁰. A més, a

---

¹⁷⁶ *La Correspondencia de España*, Madrid, 13 de juliol de 1882.

¹⁷⁷ JUAN REDAL, E.: «La confraria del Devallament de la Creu durant la segona meitat del segle XIX: devoció religiosa i cultura popular», *Confraria del Devallament de la Creu*, 2019, p. 65-77. REDAL MAYANS, M.: «La setmana de Dolors en els records de la meua infància», *Confraria del Devallament de la Creu*, 2019, p. 78-82.

¹⁷⁸ PART DALMAU, E.: *La Semana Santa alzireña*, Junta de Hermandades y Cofradías de la Semana Santa de Alzira, 1982. LAIRÓN PLA, A.J.: *Documentos de la Pasión de la Semana Santa de Alzira*, Comissió Falla Plaça Major d'Alzira, Alzira, 2008; LAIRÓN PLA, A. J.: *Pregó de la Setmana Santa d'Alzira*, Alzira, 2013.

¹⁷⁹ Actualment, per tal de conèixer els costums, tradicions i actes de les confraries d'Alzira recomanen la lectura de qualsevol dels Llibres-Programa que edita la Junta de Germandats i Confraries de la Setmana Santa.

¹⁸⁰ PASTOR BAUTISTA R.: «Els itineraris al llarg de la història de la Processó General del Sant Soterrar del Divendres Sant pels carrers d'Alzira. Estudi pormenoritzat», *Confraria del Devallament de la Creu*, 2020, p. 70-79.

partir de l'inici de la Restauració (1875) i especialment a partir de la millora econòmica de la gent d'Alzira com a conseqüència de l'arribada del ferrocarril uns anys abans i la transformació de milers de fanecades en camps de tarongers, el Dijous i Divendres Sant s'adornen amb la presència de bandes de música, lluminàries o dossers. Els costums confreres i les seues celebracions corporatives va anar canviant al llarg del segle XIX. Al darrer terç del segle, el Divendres Sant i la celebració de la Setmana Santa va adquirint un caràcter cada vegada més públic i festiu¹⁸¹. Així, el període que estem estudiant ens sembla un temps de transició entre les antigues celebracions del segle XVIII i la primera meitat del segle XIX i els grans canvis econòmics i socials que es produiran als inicis del segle XX. A més, respecte a la confraria de la Soledat, els canvis tenen a veure amb la gran polèmica nacional sobre la prohibició de les manifestacions externes que comportaven les execucions públiques dels reus de mort. Des de les crítiques de Concepción Arenal¹⁸², Pardo Bazán¹⁸³ o Pérez Galdós¹⁸⁴, o des que les execucions públiques van desaparèixer als països europeus, la reflexió sobre la dignitat dels presos, la humiliació que sofrien a l'exposar-se a la vista pública la seua mort, anaren transformant el pensament de totes les institucions que d'una o d'altra manera acompanyaven aquella demostració manifesta del castic d'una persona¹⁸⁵. L'any 1893 es va portar a cap la darrera mort amb espectadors que es va fer al partit judicial d'Alzira¹⁸⁶; també va ser la darrera vegada que els confreres acompanyaren a un reu de mort exercint la seua obra benèfica¹⁸⁷. El 9 d'abril de l'any 1900

¹⁸¹ Els canvis rituals "més festius" es poden intuir amb claredat a partir de 1873 (ACNSS, *Libro de actas de la cofradía...*).

¹⁸² «El reo, el pueblo y el verdugo o la ejecución pública de la pena de muerte», 15 de juny de 1867.

¹⁸³ «La piedra angular», *La Correspondencia de España*, 13 de juliol de 1882.

¹⁸⁴ «Ángel Guerra», novel·la escrita el 1891.

¹⁸⁵ BASCUÑÁN AÑOVER, O.: *La pena de muerte en la Restauración: una historia del cambio social*, 2016; CUELLO CALÓN, E.: *Contribución al estudio de la historia de la pena de muerte en España*.

¹⁸⁶ A la meua família es recorden les paraules de la nostra àvia, Maria España Bèrnia, que a la vora del foc, a la seua casa del Camí Vell, ens contava als nets que ella havia assistit, a la plaça de l'Alborxí, a la mort de la darrera persona ajusticiada per garrot a Alzira. Els records d'aquell acte, segurament transmesos pels seus pares, els mantenia molt presents quan ens els contava.

¹⁸⁷ *Las Provincias*, *Diario de Valencia*, 29 de juliol de 1893; també *La Correspondencia de España*, edició de la mañana: «Un reo de muerte» (por telégrafo, Ferrando), 29 de julio de 1893.

Carrer per on passava la comitiva del reo. Els condemnats a mort seguien el carrer Major fins a passar el pont de Sant Agustí o Sant Bernat. Fotografia: Eduardo Juan

les Corts aprovaren la Llei Pulido que prohibia que les execucions foren públiques protegint així la intimitat de les persones condemnades a mort¹⁸⁸ el que significà entrar en una nova època respecte a l'ajut social a aquestes persones i a les seues famílies.

Així, doncs, tenim interès a estudiar els aspectes organitzatius de la confraria durant aquests moments de transició entre la seua renovació el 1859 i els darrers anys del segle XIX, època de grans canvis econòmics i socials que influïren lògicament en una confraria com la nostra de caritat i ajut social als condemnats a mort.

Els estatuts de la confraria es redacten en els moments en què es decideix la seua renovació (1859-1868). Els articles, aprovats per majoria dels confreres, són d'obligatori compliment per tots i prescriuen les normes organitzatives, les responsabilitats econòmiques i també els compromisos espirituals¹⁸⁹.

Així, podem adonar-nos que la Soledat és una confraria que vol practicar la beneficència i es regeix per la decisió majoritària dels confreres on tots poden formar part dels sorteigs per tal de ser elegits per exercir un càrrec.

La confraria s'organitza a través d'una Junta Directiva de la qual formen part quatre confreres i un clavari que també rep el nom de president. La seua elecció és anual i per sorteig entre tots els germans que integren la Junta General que és convocada el Diumenge de Rams a les dues de la vesprada. Aquesta Junta, on s'elegeix per sorteig el clavari, es reunirà tots els anys (art. 3).

Els càrrecs unipersonals són: clavari o president, secretari, dipositari i mandatari. Per acompanyar al clavari, que preceptivament deu caminar darrere de la Verge el dia de la processó del Divendres Sant, són elegits també per sorteig dos majorals (art. 4). Al reglament també figura el mandatari que convoca a tots els membres de la confraria a les reunions generals i té dret a què la confraria li pague «la cera i la capeta, la gorguera i els guants blancs per assistir a la processó del Divendres Sant a la vesprada» (art. 11). I amb la finalitat què tots els membres de la confraria pogueren

¹⁸⁸ SÁEZ DEL MORAL, J.M.: *La abolición de la pena de muerte en España*, Universidad de Valladolid, Facultad de Derecho, 2019, p.15; CORRAL, J.L.: *Historia de la pena de muerte*, Editorial Aguilar, Madrid, 2005, p. 92-93.

¹⁸⁹ ACNSS., *Libro de Actas cofradía de...: «Reglamento General de la Hermandad de nuestra Señora de la Soledad renovada en el año 1859»* p. 5-8. A partir d'aquest moment fem referència als diferents articles del reglament sense tornar a citar el títol general (vegeu Annex Documental II).

tindre a la Verge a casa seua, el clavari agraciat en el sorteig no podrà tornar a ser-ho fins que tots els altres confreres ho hagen sigut (art. 5).

El nombre de confreres al llarg de la segona meitat del segle oscil·la als voltants de trenta, els quals apareixen registrats amb els seus noms a les pàgines dels llibres d'actes¹⁹⁰; l'any 1886 en són 57 probablement a conseqüència que moltes persones buscaren ajut després de l'epidèmia de còlera de 1885¹⁹¹. Els anys següents tornà a davallar el nombre de confreres per arribar a uns quaranta quan arribà el nou segle¹⁹². Al llibre d'actes, a més dels seus noms, figuren els que són clavaris i l'any de la seua clavaria; en algunes ocasions també els carrers on viuen i el moment de donar-se de baixa i les raons que la produeixen. Les actes de les juntes generals i eleccions de càrrecs són breus encara que ens donen una informació molt valuosa sobre els costos de la processó del Divendres Sant i les despeses extraordinàries de la confraria: la construcció d'un anda; o els regals que els clavaris i altres persones fan a la imatge de la Verge o a la confraria. Els anys 1864, 1883 i 1893, al llibre d'actes es fa referència als reus de mort que reben l'ajut de la confraria.

Els confreres, com hem dit, es reuneixen el dia del Diumenge de Rams en Junta General, a la casa del clavari d'aquell any per sortejar el clavari de l'any següent, el que tindrà a la Verge a casa seua a partir del Diumenge de Pasqua. En algunes ocasions les reunions també les fan a la casa del dipositari o d'algun altre confrere, encara que quasi sempre és la casa del clavari l'espai habitual de reunió. En altres ocasions també es reuneixen el Diumenge de Pasqua on el nou clavari elegit una setmana abans presideix la reunió i es decideixen aspectes que tenen a veure en els rituals del nou any confrere. Un altre dia per reunir-se és el primer Diumenge de Quaresma on es convoca als germans per tractar assumptes d'interès per tots (art. 20), encara que la reunió durant aquest dia se celebrarà molt poques vegades.

Durant les Juntes Generals es prenen les decisions que interessen a

¹⁹⁰ *Ibidem*, «Lista general de los cofrades que son agraciados para clavaros y tienen la Virgen en su casa», o també «Lista General de los cofrades que pagan sus cuotas todos los años», p. 23-26.

¹⁹¹ *Ibidem*, «Lista General de los hermanos existentes en el año 1886». El llistat, a més de la relació de confreres, porta una informació molt valuosa sobre els carrers on viuen; també els que es traslladaren a viure a altres pobles; els exclosos, els que demanaren la baixa, els que moriren sent confreres i l'any de la seua mort.

¹⁹² *Ibidem*, «Lista de los hermanos existentes en el año 1902». La relació es conté entre les pàgines 72 i 73 del *Libro de Actas de la cofradía...*

la confraria sempre que l'assistència de confreres siga almenys la meitat més un del total dels que en formen part; cap confrere que no «asista podrá dar queja alguna contraria a lo que disponga la mayoría» (art. 8); els confreres que no acceptaren les decisions de la majoria podien ser acomiadats pel clavari al qual la Junta General li donava aquesta facultat (art. 9). No obstant, els confreres, quan el clavari no complira els estatuts, podien censurar-lo i anotar les seues queixes al llibre d'actes de la confraria; i si per aquesta raó es veien obligats a deixar la germandat, podien tornar quan ho estimaren (art. 10). Evidentment, es té molt en compte que el reglament es complisca per tots i que cap confrere vaja contra els seus articles, especialment quan el clavari i la Junta Directiva posen en pràctica allò que la Junta General havia decidit (art. 19). La Junta General també decideix sobre l'admissió de nous confreres o sobre l'expulsió d'aquells que no pagaven la quota estipulada.

Durant les reunions anuals es presenten les despeses de la confraria per ser aprovades i per procedir a continuació a repartir els nous costos entre tots els confreres. Aquests es refereixen quasi exclusivament a la processó del Divendres Sant a la vesprada i quasi tots els anys són pels mateixos conceptes: la cera per acompanyar la imatge, les llanternes, i, especialment l'acompanyament musical, bé els motets que es cantaven els primers anys, bé les bandes de música que es popularitzen a partir de 1874. Als llibres d'actes, no obstant, també es registren altres despeses especials que tenen a veure amb el manteniment i l'ornat de les celebracions: la construcció de l'anda per a la Verge; les barres per a portar-la, o els coixinets per als muscles dels portants.

El pagament de la quantitat acordada per la Junta General per atendre els costos de la processó del Divendres Sant era obligatòria fins al punt que el confrere que no pagara «serà despedido de la hermandad» (art. 15). La Junta General també podia proposar, sempre que fora per majoria, reformes que considerara convenient per millorar aspectes moebles de la confraria; en aquest cas es proposava la constitució d'una comissió que portara endavant el projecte «lo mas económico que pueda» (arts. 16 i 17).

El clavari és la figura clau de l'organització¹⁹³. És un càrrec anual que té l'objectiu que tots els membres de l'organització participen per igual en els fins de la confraria. És el president de la Junta General (art.7) i la per-

¹⁹³ *Ibidem*, «Reglamento particular del Clavario y Junta», p. 9-10, (vegeu Annex Documental III).

sona encarregada de tindre cura de la Verge durant un any, des del diumenge de Pasqua fins al Dissabte de Glòria següent «con sus ropas y efectos pertenecientes a la hermandad» (art. 1) amb la responsabilitat amb cas de pèrdua d'algun efecte «sustituir por otro igual o hacerlo nuevo» (art. 2). La Verge se sol traslladar a casa del nou clavari la mateixa tarda del Divendres Sant quan acaba la processó, fins i tot, malgrat la pluja, com passa els anys 1882 o 1892. Alguns anys també es trasllada el Dissabte de Glòria. Qualsevol confrere podia ser clavari si el seu nom eixia en el «sorteig de la Verge»; no obstant, es donava prioritat als confreres que encara no l'havien tingut a la seua casa. L'any 1888 no es va sortejar la Verge perquè per unanimitat es va elegir clavari a Antonio Fontana Sala; tampoc el 1889 en què la imatge de la Soledat es va cedir al clavari Vicente Juan Villalba. A partir d'aquest mateix any es va acordar que podien entrar en sort tots els confreres tant els antics com els nous. Acabada la processó, el clavari, tenia l'obligació de recollir tota la cera sobrant i, fins i tot el brandó del capellà que acompanya la imatge de la Verge per tal d'economitzar (art.8). Quan acabava l'any de la clavaria també tenia l'obligació d'entregar al clavari nou tots els efectes que pertanyien a la Verge amb la redacció prèvia d'un inventari (art. 3); i en tot moment té l'obligació de fer complir el reglament general i particular de la confraria (art. 5).

Des dels articles dels estatuts també s'afavoria que el clavari i els confreres pogueren fer algun regal a la imatge de la Verge sempre «que esté en armonía con el luto de la Virgen quedando prohibido llevárselo a su casa pues como a regalo es propiedad de la Virgen» (art. 6).

Finalment, el clavari, al costat de la Junta Directiva era el responsable de socórrer al «preso los tres dias que se halle [en capilla] de los alimentos que pida siempre que sean prudentes»; «de comprar las especias para la comida, guisarla y administrar por sí los tres dias que esté en capilla el reo»; «que la comida se guise en su presencia, él mismo si pudiera ser..., con el fin de evitar en la comida cualquier objeto que este pudiese resultar en el reo una muerte repentina»¹⁹⁴.

A més de la Junta Directiva, el clavari, els majorals i el mandatari, la confraria compta amb un secretari que és un altre dels càrrecs unipersonals: «se nombrará entre los que sepan escribir y leer bien para que lleve el libro limpio... con el objeto que puedan ver los hermanos a toda hora con claridad todas las operaciones que se hayan practicado y las que se

¹⁹⁴ *Ibidem*, «Reglamento de los derechos que de inmemorial tiene el clavario y junta directiva...», p. 3-4, (vegeu Annex Documental I).

practiquen desde la formación del presente libro» (art. 18). Efectivament, totes les decisions que es prenen en Junta General: l'elecció del clavari, la presentació i revisió dels comptes anuals i les decisions referents a aspectes organitzatius, culturals o ornamentals de la confraria s'anoten al llibre d'actes per part del secretari, càrrec que mereixerà un reglament particular l'any 1868¹⁹⁵. El secretari també vigilava el bon compliment de les decisions de la Junta General després de la votació general.

El càrrec de dipositari també figura a les actes des de l'any 1861 encara que el nom del primer confrare que va ocupar el càrrec apareix el 1865¹⁹⁶.

Durant els primers anys, les despeses més importants tenen a veure amb la celebració de la processó del Divendres Sant. Els costos es decideixen lliurement pels confreres i afecten al preu de les lluminàries, la cera, i l'acompanyament musical de l'anda. Cada any s'aprova un pressupost de despeses i el mateix dia de la reunió general es distribueix la quantitat a pagar entre tots els confreres. Generalment la derrama és pagada el mateix dia de la Junta General o pocs dies després. Hi ha un gran dinamisme en les decisions: aquestes es prenen sempre en les reunions generals i, si afecten econòmicament als confreres, s'actua amb gran rapidesa per recollir els diners i pagar els costos necessaris per a les celebracions.

L'any econòmic de la confraria és senzill: les despeses per atendre a l'assistència a la processó del Divendres Sant a la vesprada són pagades directament mitjançant una quota que s'estableix cada any en la reunió de la Junta General per part de la Junta Directiva. El clavari es fa càrrec de la quantitat recollida el mateix dia de la Junta General; amb els diners rebuts farà front a les necessitats culturals de la confraria que generalment es redueixen a la tarda del Divendres Sant i els costos es repeteixen cada any per conceptes molt semblants.

Existeix una comptabilitat anual de les despeses de la confraria i una altra comptabilitat per atendre als reus de mort¹⁹⁷. La comptabilitat de la confraria es presenta i s'aprova davant la Junta General. La compta-

¹⁹⁵ *Ibidem*, «Reglamento particular del Secretario», p. 11. (vegeu Annex Documental IV).

¹⁹⁶ El càrrec figura en l'organització de la confraria des de 1861. A les actes dels primers anys figura el dipositari però el nom es deixa en blanc en el llibre d'actes (ACNSS., *Libro de Actas de la confraria de la Soledad*, p. 12 i s.).

¹⁹⁷ ACNSS., *Libro de Actas de la cofradía...*, «Gastos del reo Mariano Grau», Acta 65, 29 de juliol de 1893.

bilitat per auxiliar als reus de mort, després de comptabilitzar els costos dels dies que el condemnat a mort ha passat en capella i deixar constància també al llibre d'actes, es passa davant del jutge o de l'autoritat civil que es fa càrrec de les almoines recollides pels carrers d'Alzira per atendre a la família, als deutes del reu o perquè «se cumpliese lo mandado en el testamento del difunto reo»¹⁹⁸.

A vegades, quan és necessària alguna reparació o construcció es fan derrames extraordinàries. Tot es paga de forma individual i cal dir que no es recullen almoines públiques per celebrar la festivitat. Les almoines pel carrer solament es recullen en el cas de l'assistència a algun condemnat; per això, les comptabilitats estan separades, també en el llibre d'actes. El clavari és el que disposa dels diners, passa els comptes anuals que es registren al llibre d'actes amb les corresponents liquidacions i fa front als deutes al final de l'any confrare (diumenge de quaresma, diumenge de rams o diumenge de Pasqua segons els anys). Tots els confreres tenen «el derecho a examinar las cuentas siempre que lo hallen por conveniente y proponer al clavario todas las mejoras que crean convenientes» (art. 14).

La confraria no posseeix en aquests anys béns immobles propis; tampoc ocupa una capella a alguna de les dues parròquies del poble o les esglésies de Santa Maria o Sant Agustí. L'única propietat de la confraria és la imatge de la Verge, l'anda amb les seues barres i crosses i els vestits de la imatge; a més de la campaneta per demanar almoines pel carrer quan s'anava a ajusticiar a una persona. Els pocs béns mobles es guarden a la casa del clavari de l'any que els traspassa al nou clavari quan acaba la seua clavaria. En moltes ocasions es fa un inventari dels objectes que es passaven d'uns als altres¹⁹⁹. El clavari gestionava per tant les escasses propietats de la confraria.

No hem vist als llibres d'actes cap desemborsament per celebrar altre dia que el Divendres Sant. No hi ha anotades despeses per un sermó o per almoines a confessors, com passa en altres confraries d'Alzira²⁰⁰. Les úniques despeses són les que ajuden a practicar els ritus: la cera, les lluminàries, les músiques, els vestits i ornaments i les reparacions de l'anda.

Els pagaments per la celebració del Divendres Sant és una constant

¹⁹⁸ *Ibidem*, Acta 65, 29 de juliol de 1893.

¹⁹⁹ Són molt interessants els inventaris de béns que es registren el 12 d'abril de 1868 (ACNSS., *Libro de Actas...*, p. 19); o el «Inventario de las ropas y efectos de la Santísima Virgen de la Soledad existentes en el año 1890» (entre l'acta 61 i 62).

²⁰⁰ JUAN REDAL, E.: *Ibidem*, p. 39-52.

al llarg de la segona meitat del segle XIX encara que, a vegades, la processó no es pot celebrar, com l'any 1865, a causa de la riuada del mes de novembre de 1864; tampoc els anys 1882 i 1892 per les fortes pluges. Les riuades, les epidèmies de còlera, les gelades, les fortes pluges o els problemes de seguretat pública, afecten la celebració de la processó del Divendres Sant durant aquests anys.

Pensem, doncs, que la confraria de la Soledat constitueix en aquests moments una forma d'associacionisme particular, entre una associació civil i una eclesiàstica. Durant aquests anys l'Estat lluita per ocupar parcel·les de poder de l'Església en tot allò que es refereix a la beneficència i l'educació, encara que la seua capacitat econòmica estava molt lluny de poder atendre de manera adequada als pobres, als orfes, a les persones tancades a les presons o als condemnats a mort. Era necessari per tant que associacions de laics pogueren arribar amb la seua ajuda on l'Estat encara no ho podia fer. Així, la iniciativa de la renovació de la confraria el 1859 segur que va agradar a les autoritats locals, tant les civils com les eclesiàstiques. L'acció benèfica que aquells confreres venien a complir representava un ajut per les autoritats dels pobles que es sentien acompanyats per persones serioses que assumien la llavor benèfica d'ajudar als condemnats a mort sense demanar res a canvi. Amb tota seguretat que l'Ajuntament d'Alzira va veure amb bons ulls la renovació de la confraria; de fet, l'Ajuntament del poble era la institució més beneficiada per l'obra social d'atendre als reus, de la mateixa forma que anys enrere havia estat recollir i donar sepultura a les persones que morien de mort violenta. Aquestes accions eren obres benèfiques que ajudaven a solucionar problemes locals de manera desinteressada i no representaven cap cost per a la hisenda pública, molt exhaurida per altra part durant aquests temps.

No hem trobat al llibre d'actes durant aquests anys cap referència a una aprovació eclesiàstica o civil de la confraria. Els estatuts van ser aprovats pels confreres entre el 1862 i el 1868 però no sabem si van ser aprovats també pel bisbe corresponent o alguna altra institució civil durant aquests primers anys. De qualsevol forma, entrar a la infermeria d'una presó pública on estava el reu per acompanyar-lo en els darrers moments i demanar públicament almoines pels carrers de la ciutat, portant la vestimenta que mostrava el caràcter benèfic de la institució, requeria un permís explícit per part del jutge del jutjat del Partit Judicial, de les altres autoritats civils de la ciutat i probablement també de les dues parròquies del poble. Era evident, doncs, el reconeixement legal de la confraria.

Per altra part, procurar-li menjar i beguda a un reu de mort; també un llit; estar al seu costat en el llarg passeig des de la presó fins al cadafal;

protegir la seua intimitat després de la mort; portar-lo al cementeri i soterrar-lo es complementa amb la preocupació per ajudar-lo a ben morir o la salvació de la seua ànima. La pràctica social de la caritat o de la beneficència, també de l'oració, es combina en uns moments on el poder civil i l'eclesiàstic es complementen per acompanyar a una persona en els seus darrers moments.

Cal dir també que durant la segona meitat del segle XIX, a les actes de la confraria no hem trobat cap relació institucional entre la confraria i una parròquia a excepció del preceptiu acompanyament d'un capellà a la processó del Divendres Sant²⁰¹. La imatge de la Verge que presideix la confraria no es diposita en una capella d'una església; sempre es guarda a la casa del clavari elegit cada any. I a la casa del confrere roman fins que ix a la processó de següent Divendres Sant o quan en les ocasions dels condemnats a mort es trasllada a la porta de l'antiga ermita de Sant Roc, com a Verge de la Soledat o Dolorosa, perquè puga ser observada pel reu en el seu camí al suplici²⁰².

Les actes de les sessions celebrades per la confraria no expliciten si els confreres compartien alguna altra activitat civil o religiosa a més de l'assistència a la processó del Divendres Sant i l'atenció benèfica als reus de mort. Són aquestes accions les que tipifiquen les seues pràctiques rituals. El fet que als estatuts de la confraria es deixi constància que l'atenció als assassinats o ofegats estava en desús el 1859 és una evidència de l'antiguitat de les pràctiques assistencials. Els confreres d'aquell any tenien gran interès no deixar en l'oblit el record de temps anteriors on els germans atenien a qualsevol persona que havia mort per accident o amb violència.

Acudir a la processó del Divendres al costat de les altres confraries d'Alzira també és un costum antic de la germanat ara renovada. La processó del Divendres Sant és un símbol d'unió entre totes i és evident que l'Ajuntament de la ciutat ho defensa com es pot comprovar per les ajudes econòmiques que concedeix per a la celebració de la Setmana Santa²⁰³, unides quasi sempre també a les dotacions econòmiques per la festa del Corpus.

²⁰¹ ACNSS., *Libro de Actas de la cofradía...*: «Gasto ocurrido en la procesión del Viernes Santo de 1864 por el blandón del capellán... 6 reales i 16 maravedises», p. 14.

²⁰² *Las Provincias, Diario de Valencia*, 29 de juliol de 1893.

²⁰³ AMA., *Govern...*, *Llibre d'Actes*, 26 de juny de 1862, p. 26: «libranza contra propios por la festividad de Semana Santa...»; Sobre les ajudes de les autoritats del poble a la celebració de la Setmana Santa: LAIRÓN PLA, A. J.: «Documentos para la historia de la Semana Santa Alzireña (I), *Documentos de la Pasión. Semana Santa de Alzira*, p. 47-60. Pel seu gran interès recomanen la lectura d'aquest llibre.

La Soledat, doncs, no era una confraria de penitents limitada exclusivament als ritus de la Setmana Santa. La seua vestimenta clàssica per assistir a la processó del Divendres no és la vesta penitencial pròpia de les confraries de la segona meitat del segle XIX amb vestits talars, *capurru-llors*, escapularis, etc. El vestit de la confraria és civil: «zapatos o botas, pantalón, chaleco y chaqueta negra, capeta de percalina negra con un rivite de velodillo negro y gorgera blanca y guantes blancos de algodón» (art. 1). Els seus objectius de caritat tenien un àmbit significativament civil; encara que també és una confraria mariana. La Verge és considerada com la primera intercessora davant de la justícia celestial; la Verge de la Soledat o Dolorosa està present a la mort del seu Fill; està als peus de la Creu. Gràcies a les indulgències que s'aconsegueixen amb el seu culte, és un segur per acurtar l'estança al purgatori tant dels condemnats a mort que han confessat, com també els confreres difunts²⁰⁴. L'elecció de l'advocació de la Soledat, documentada a Alzira des de feia molts anys²⁰⁵, al costat de l'antic nom de la Preciosísima Sangre de Nuestro señor Jesucristo, ens mostra la imatge del Calvari, convertit en el cadafal dels condemnats. L'elecció i recuperació de l'advocació de la Verge Maria de la Soledat era la més escaient per l'obra de misericòrdia que es volia continuar portant endavant.

ELS PRIMERS ANYS DESPRÉS DE LA RENOVACIÓ DE LA CONFRARIA.
LES DIFICULTATS D'UNA ÈPOCA MENTRE S'ESPERA ATENDRE
ALS CONDEMNATS A MORT

Els estatuts i les obres que es proposen complir els confreres s'ajusten al model de confraria que la societat del segle XIX demandava. La religió i la moral catòlica estan presents en les intencions de les confraries que naixen o es renoven dintre d'aquella societat rural profundament religiosa. La fe i la devoció a la Verge, a Jesucrist, als Sants, caracteritzen les pràctiques espirituals de les persones de la confraria que, a l'ajudar als reus, volen aconseguir la salvació cristiana i eterna d'aquestes persones desgraciades.

²⁰⁴ PÉREZ PÉREZ, I.: «Las cofradías religiosas en la diócesis de Teruel durante la Edad Moderna», p. 168. El nostre agraïment a l'autora per les idees que hem pres d'aquest article.

²⁰⁵ PART DALMAU, E.: *La Semana Santa alzireña*, Junta de Hermandades y Cofradías de la Semana Santa de Alzira, 1982., p. 21 i p. 43-44.

Vestimenta dels confreres de la Soledat durant la segona meitat del segle XIX
(Archicofradía Virgen de la Soledad, 2007, p. 52)

El primer clavari de la confraria renovada va ser nomenat l'any 1861. Sembla que la situació social a Alzira havia millorat respecte als anys anteriors: es deixaren de sol·licitar permisos per portar armes; va disminuir l'entrada de delinqüents a la presó de Sant Gregori; la població havia augmentat significativament fins al punt de que l'Ajuntament va demanar un «juzgado de término» y presentava com a gran èxit que el «gobierno de S.M., ha calificado de primera clase el Registro de la Propiedad de Alcira»²⁰⁶. A més, l'11 de setembre de 1864²⁰⁷ l'Ajuntament, com a prova d'avanç social, aprovà una paga de «mil reales al año para las comadres de esta localidad para la atención de parturientas pobres».

Al llibre d'actes s'anotaren els noms dels clavaris i les Juntes Directives dels anys 1862 a 1863, encara que no serà fins al 1864 quan s'incloga a l'acta el pagament de cinc reials per germà per a complir amb les despeses de la processó del Divendres Sant on s'afegeix també que cada confrare devia pagar «dos reales mensuales para la composición del anda de la Virgen y otros gastos que podran ocurrir»²⁰⁸.

A partir d'aquests moments, al llibre d'actes, s'anotaren les incidències econòmiques de cada any i que es refereixen quasi únicament a la processó del Divendres Sant. Solament hi ha dos anys (1864 i 1893) on els comptes de la confraria inclouen despeses no relacionades amb la celebració de la processó. Aquests anys la comptabilitat fa referència a les despeses pels reus de mort, l'objectiu social de la germandat.

La confraria durant els anys de la renovació solament posseeix una imatge de la Verge que cada any honra la casa del clavari. Van passar quasi deu anys perquè el 1873 es proposara la construcció d'un anda i unes llanternes noves per eixir a la processó del Divendres Sant²⁰⁹. Sense

²⁰⁶ AMA., Govern... *Llibre d'Actes*, 28 d'abril de 1864, f. 12r.

²⁰⁷ AMA., Govern... *Llibre d'Actes*, 1864, f. 28v.

²⁰⁸ ACNSS., *Libro de Actas de la cofradía...*, p.13.

²⁰⁹ Acta del mes de març de 1873, «Domingo primero de Cuaresma»: [...] entonces propuso dicho Gómez a la Junta General se hiciese una handa y linternas nuevas, aceptado este pensamiento por unanimidad de los presentes se nombró una comisión de tres hermanos..., para que esta comisión encomendase un handa y linternas al carpintero que tienen por conveniente; al efecto fue encargado de hacer dicha handa el Maestro Carpintero Bernardo Monsó vecino y natural de esta Villa por el precio de trescientas pesetas o sean mil doscientos reales, para cuyos gastos se hizo un reparto de 56 reales entre los 31 hermanos, cuyo reparto dio un resultado total de cuatrocientas treinta y cuatro pesetas..., según consta en la lista folio num 35 cuya cantidad se hizo cargo el hermano Andrés Gómez y para que conste firman conmigo en Alcira a 30 de agosto de 1874».

dubte la vida a Alzira va quedar alterada per la riuada de 1864²¹⁰ i altres fets luctuosos que afectaren els costums de la població durant uns anys²¹¹. Quan la situació personal i econòmica d'aquelles persones va millorar²¹² pogueren pensar en l'adquisició de nous objectes ornamentals per a l'exposició de la Verge, com un anda nova i les corresponents llanternes.

²¹⁰ La riuada del quatre de novembre de 1864 alterà la vida de les persones que vivien a Alzira els següents anys. A partir del 16 de novembre d'aquell any són moltes les referències que contenen les actes municipals sobre els greus problemes derivats de la riuada. Aquell dia es demanava apuntalar els edificis que amenaçaven ruïna; es gastaven «crecidas sumas» per atendre la neteja dels carrers que es trobaven obstruïts pel fang i per «los escombros de los edificios derruidos» (AMA., Govern..., *Llibre d'Actes*, 1864, novembre, 16, f. 36b). Una setmana més tard, el 24 de novembre s'acordà la demolició de 24 edificis que «amenazaban ruina como consecuencia de la última inundación» (novembre, 24, f. 38v). Es decideix netejar i pagar «de los fondos comunes las calles de esta población del barro dejado por la última inundación del río Júcar» (1 de desembre de 1864, f. 40v)..., i per comprendre aspectes que es refereixen a costums o mentalitats d'aquell temps afegim la notícia de l'aportació del senyor ministre d'Hisenda que «entrega un décimo de billete (núm. 14241) a una de las personas pobres que más ha sufrido en las inundaciones del Júcar» (f. 47, 22 de desembre de 1864). Els anys 1865 i 1866 continuen sent anys difícils pels «arreglos dels carrers (AMA., Govern, *Llibre d'Actes*, gener, 1, f. 1, 1865) o pels problemes derivats del «alumbrado público el cual [...] no se ha encendido desde el día cuatro de noviembre próximo pasado en que acaheció la inundación del Júcar... (1865, 19 de gener, f. 16). L'ajut públic és necessari i Alzira rep un donatiu de 5000 reials dels fons de calamitats públiques (2 de febrer, 1865 f. 23v). La normalitat s'endarrereix a causa de la invasió del còlera morbo asiàtic de 1865 que obliga de nou a fer despeses extraordinàries (AMA., Govern..., *Llibre d'Actes*, 1866, 1 de febrer, f. 3v). Encara al llarg del 1866 continua l'enderrocament o apuntament de cases que amenaçaven ruïna (7 d'octubre de 1866) i per part de les autoritats superiors es demana a l'Ajuntament que done informació sobre «el número de habitantes que existia en la villa antes de las inundaciones del río Júcar de 4 de noviembre, los que quedan después de ellas y el tiempo que tardó la localidad en volver a sus condiciones habituales..., o cuando volvió a reunirse la población diseminada en los primeros momentos de las catástrofes: se acordó el que se valore aquel manifestando que hasta el primero de enero del inmediato 1865 no volvió a entrar la población en sus circunstancias normales en cuya época regresaron todas las familias que habían abandonado la población excepto unas cincuenta familias en que ha disminuido el vecindario por haber fijado sus residencias definitivamente en otras localidades (AMA, Govern..., *Llibre d'Actes*, 1866, 12 d'agost).

²¹¹ A la riuada de 1864 se sumaren els següents anys l'epidèmia de còlera morbo de 1865; també les gelades amb la pèrdua de la fulla de seda i les taronges.

²¹² En 1867 sembla que les coses canvien a la ciutat i l'optimisme renaix: «considerando que la assignada para fiestas es muy mezquina y no corresponde a la población se aumenta de presupuesto 50 escudos» (AMA., Govern, *Llibre d'Actes*, 31 de gener, 1867, f. 9); i es feia sobretot una gran declaració de propòsits constructius que anticipava les millores econòmiques de la dècada següent: [es volia acudir en primer lloc a] «[...] la reparación de la Yglesia parroquial amenazada de próxima ruina como lo acredita su apuntamiento y en donde la piedad de los vecinos tiene invertidas mas de ciento cincuenta mil reales, pero que la inundación, malas cosechas y pérdida de la seda y naranja que constituyen su principal riqueza, les imposibilitan de continuarla y concluirla sin el auxilio del Gobierno: a cuyo fin tienen ya forma y solicitada desde el año mil ochocientos sesenta y cuatro doscientos veinte mil reales para su reparación. [es pretenia

Aleshores, el pagament d'aquelles obres es va poder fer gràcies al repariment de les despeses entre els trenta-un confreres que en formaven part²¹³.

Així, malgrat que els primers anys de la renovació de la confraria van ser temps difícils, la continuïtat de les processons a Alzira ens permeten conèixer el comportament religiós dels confreres que, malgrat els problemes, continuen celebrant la processó del Divendres Sant segons queda acreditat pel llibre d'actes de la confraria. Malgrat les epidèmies, els aldarulls, els canvis de govern, les partides carlines, les crisis econòmiques..., la processó del Divendres Sant es continua celebrant cada any. Solament les fortes pluges o les riuades impedeixen la seua celebració.

UNA CONFRARIA DE CULTE: LA PROCESSÓ DEL DIVENDRES SANT I ELS OBJECTES PROPIS DE LA RELIGIOSITAT POPULAR DURANT EL DARRER TERÇ DEL SEGLE XIX

La confraria de la Soledat o de la Preciosíssima Sang participa des de temps immemorials del ritu col·lectiu de la processó del Divendres Sant a la vesprada. A partir de la renovació de 1859 els confreres intervenen seguint un orde que s'estableix mitjançant un sorteig que se celebra durant

---

també]: la adquisición de una casa de enseñanza en donde puedan estar reunidas todas las escuelas de la población, y las habitaciones de los maestros que hoy cuestan al Municipio cinco mil doscientos reales...[es considerava molt important]: la construcción de un cementerio que, ahora, por ser muy reducido el que existe, ora por estar muy cerca de la población a donde alcanzan las miasmas que despide, lo cual, como se comprende, es causa de insalubridad; se considera necesaria su traslación ... cuyo coste será de sesenta mil reales. [De seguida es volia]: adoquinar la calle que atraviesa la Villa, de Puente a Puente, pues a la par que fortalecería el piso de suyo deleznable, por la condición del terreno sobre que están fundados los edificios lo cual hace que en lloviendo se formen lodazales que al propio tiempo que producen insalubridad, da muy mala idea de la cultura de sus habitantes, disminuiría los males que le acarrearán las inundaciones tan repetidas a que está sujeta. Como preliminar de esta obra, creen necesaria la de limpiar las acequias madres cegadas... cuyo total coste calculan en sesenta mil reales... [Finalment es volia]: reparar los caminos de esta villa a la de Carcagente y Algemesí, poblaciones de tanta importancia y a quienes unen unos mismos intereses hábitos y costumbres; por cuya razón , es de tanta conveniencia para esta como cabeza de partido facilitar la comunicación... (AMA., Govern, *Llibre d'Actes*, 1 de setembre de 1867, f. 42 i ss.).

²¹³ ACNSS., *Libro de Actas de la cofradía*, mes de març de l'any 1873, f. 34.

la Junta General del Diumenge de Rams per «a formar por grupos de parejas en la procesion principiando por la Virgen en adelante a fin de que se conserve el orden» (art. 7). Per darrere de la Verge caminaven el clavari i els dos majorals; també el capellà. Tots amb brandons i llanternes.

A la llum del que hem estudiat als llibres d'actes pensem que no es pot separar el pensament moral i espiritual dels confreres dels actes de la processó del Divendres Sant, de la imatge de la Verge de la Soledat i de les creacions culturals que van incorporant als seus rituals al llarg dels anys. Així, la imatge, els confreres i els objectes que fan servir a l'acudir a la processó no poden estudiar-se per separat perquè es perdria el seu significat i l'autèntica funció que tenien dintre del carisma de la confraria.

La imatge de la Verge uneix el treball de l'escultor, del pintor, de l'orfebren, de la brodatora, també de les il·lusions dels confreres que encarreguen els seus ornaments. Els objectes, els vestits o les escenificacions culturals o musicals que acompanyen la imatge de la Verge estan pensats per ser vistos o escoltats pels espectadors de la processó pública i també per part dels mateixos confreres.

La imatge de la Verge de la Soledat és privada, és patrimoni de la confraria; la casa del clavari és la seua capella particular; però al mateix temps també és una imatge pública i molt emotiva quan processiona pels carrers o quan es mostra durant el trajecte que segueixen els reus des de la presó de Sant Gregori fins al patíbul. La imatge s'ha esculpit i es manté gràcies a la fraternitat espiritual confrare que al llarg del temps ha establert els vincles personals, familiars, espirituals, lliures, que fan possible l'advocació. És probable que en uns primers moments la imatge haja estat esculpida per exposar-la en una capella, a un espai de silenci, d'oració, però en els moments que tractem la imatge es fa pública; és traslladada cada any a una casa del poble on és exposada en el millor espai que es disposa i es trau al carrer el Divendres Sant. Per això, els objectes que acompanyen a la imatge: l'anda, les crosses, les bugies, els mantells, la música de motets o de banda, els ornaments, les llanternes, la seua llum... estan integrats en l'espai del carrer, i especialment, en el recorregut de la processó del Divendres Sant, en el trasllat a la casa del clavari o en l'itinerari del condemnat a mort²¹⁴.

---

²¹⁴ El camí que recorre el condemnat a mort a l'Alzira durant el segle XIX iguala a aquest amb Jesús de Natzaret, caminant pel carrer abans d'arribar al Calvari. El camí que segueixen els reus de mort durant aquests anys és el mateix que segueix la processó del Divendres Sant: des de la presó de Sant Gregori, l'antic convent de les monges caputxines, al costat de

La casa del clavari es transforma durant un any en la «capella» privada, particular, de la germandat. La confraria primitiva tenia la seua seu a la capella o ermita de la Sang com la confraria del Sufragi tenia la seua a la capella del mateix nom²¹⁵; però en la dècada dels anys seixanta del segle XIX la «capella de la Soledat» és la casa particular d'un confrare. Durant un any la seu de la germandat és aquesta casa; a l'any següent és una altra. Són espais molt humils, encara que la imatge de la Verge es posa en un lloc privilegiat de la casa, al costat d'alguns altres objectes de culte com els ciris o unes flors. A poc a poc, els clavaris dotaran a la imatge de la confraria d'objectes de culte, d'objectes artístics en molts casos. Tots els confreres volen tindre a prop la imatge, pregar al davant d'ella, demanar-li protecció, fins al punt que en el sorteig anual no es pot repetir tindre la imatge a casa fins que no l'han tingut tots els altres confreres. I a poc a poc aquella imatge de memòria tan quotidiana per tots s'adorna per donar-li un culte especial i es construeix un dosser d'honor²¹⁶ com es feia en els actes eclesiàstics dedicats al Santíssim o en els actes públics destinats a lloar als poderosos que visitaven la ciutat; i es justifica que la imatge estiga a casa perquè ensenya, instrueix, identifica; recorda als altres confreres; també als confreres malalts, a les persones que sofreixen; també que cal estar preparat per a la mort i que cal preparar-la a temps amb la contrició²¹⁷.

La imatge de la Soledat reconforta, per això, quan es trasllada al condemnat fins al patíbul en la placeta de Sant Roc s'exposa la Verge perquè el pres, en veure-la, s'hi empare i li pregue. La imatge és un refugi final i a més vesteix un gran mantell de compassió que envolta a tots els que li resen. La imatge exposada al carrer al pas de la comitiva que portava al cadafal al condemnat emocionava, despertava penediment, ajudava a emocionar-se als qui assistien; també passava el Divendres Sant quan

---

l'església del Sant Crist i antiga parròquia de Santa Maria, passant pel carrer Major fins a creuar el pont de Sant Agustí o de Sant Bernat i eixir de la Vila. El valor simbòlic és evident: els condemnats a mort travessaven tot el centre de la Vila, una mena de Via Dolorosa, mentre la gent del poble presenciava la seua marxa.

²¹⁵ La necessitat d'espai per impartir classes als xiquets va decidir a l'Ajuntament a elegir l'ermita de Nostra Senyora del Sufragi com escola elemental i superior. A canvi s'oferia l'església de l'antic hospital perquè els confreres de "Nuestra Señora del Sugragio celebren los actos de su hermandad" (AMA., Govern, *Llibre d'Actes*, 18 de juny de 1857, f. 44).

²¹⁶ ACNSS., *Libro de Actas...*, 1900, «[...] por no tener Pedro Laudes local suficiente para hacerle el dosel a la Virgen pasó esta a casa del primer mayoral, o sea Bernardo Bono Llopis».

²¹⁷ DUBY G.: *Arte y sociedad en la Edad Media*, Taurus, 2011, p 106.

eixia a la processó. La imatge, la seua expressió de tristor, de sofriment, la corona simbòlica, el mantell..., tot ajuda a aconseguir la reflexió per buscar el camí cap a la conversió i la vida eterna.

A mesura que passen els anys la Setmana Santa i el Divendres Sant s'enriquiran amb noves manifestacions culturals. Així, al darrer terç del segle XIX les celebracions de la confraria es converteixen en més "visuals": els cants dels motets seran substituïts per les bandes de música; i faran la seua aparició els brodats, les banderes, els aparells de llum, també noves manifestacions culturals i objectes de devoció que naixen a conseqüència dels sentiments confreres que evolucionen al pas del temps.

Així, totes les expressions culturals de devoció que incloquem a continuació pertanyen al període 1873-1900. Totes elles, pel seu valor com testimoni de culte a la Verge de la Soledat, fan a la nostra confraria dipositària d'un profund patrimoni immaterial de fe i sentiments. Però també d'un patrimoni material ric i interessant gràcies als objectes de culte o a la riquesa artística de les imatges, de la vistositat de les processons o a les recreacions festives que la voluntat religiosa i social dels confreres desenvolupa.

Segurament els motets es cantaven des de temps immemorials; per això, el pagament als músics i cantors són una constant en les despeses anuals de la confraria durant els primers anys. El cant del motet acompanyava la imatge de la Verge durant la processó del Divendres Sant d'aquells primers anys de renovació²¹⁸. Els dirigia el mestre de música Diego Giménez al que l'Ajuntament d'Alzira autoritzà a la creació d'un centre per a l'estudi i ensenyament de la música en la ciutat²¹⁹. Els motets exaltaven la part litúrgica de la Setmana Santa i per cantar-los es contractava una xicoteta orquestra formada de tres o quatre instruments de la família dels baixos. No obstant, a partir de 1877 es busca l'acompanyament d'una banda de música perquè «acompañe a la Virgen en la procesión del Viernes Santo». Així, com a conseqüència de la millora econòmica de la població i també d'una interpretació més festiva de les processons de Setmana Santa, es comença a contractar a la banda

---

²¹⁸ Devia ser l'acompanyament generalitzat de totes les confraries que participaven en la processó del Divendres Sant. El cant del motet acompanyava també les confraries de La Dolorosa i el Devallement.

²¹⁹ LAIRÓN PLA, A.J.: «Cultura i societat», p. 619, en ALBA PAGÁN, E., LAIRÓN PLA, A. (Dir.): *Història d'Alzira des de la Prehistòria fins a l'actualitat*, Universitat de València, 2020.

de música d'Alzira (1877-1893) o la d'altres pobles, com Riola (1894-1896) o Carcaixent (1897-1900)²²⁰. Solament els anys 1881 i 1901 en què no es trobaren músics tornaren els motets a acompanyar a la Verge pels carrers del poble.

Per altra part, en uns moments en què la llum elèctrica no ha arribat a Alzira, la il·luminació de l'anda era una gran preocupació. La processó del Divendres Sant acabava molts anys quan el sol ja s'havia amagat, per això els objectes que servien per a il·luminar l'itinerari i les seues despeses eren molt importants. Els confreres porten un llum, a vegades un ciri; altres, un brandó o una llanterna xicoteta sostinguda per un pal. Per a l'anda s'instal·laran bugies o llanternes grans que portaven a dintre un ciri; i fins i tot s'utilitzaran atxes per il·luminar als músics. La importància de la llum pel seu valor simbòlic converteix les despeses de cera de la confraria en quasi les més importants d'aquests temps i, fins i tot, es demostra la seua importància quan s'obligava al clavari a recollir «los pedaços de cera sobrantes de las linternas y devolverlas al cerero con el fin de economizar todo lo que se pueda en favor de la hermandad. Igualmente recogerá el blandon del capellán que presida y el del mandatario y pagará del fondo todo lo que se haya consumido²²¹». Així, tots els confreres que acudien a la processó rebien un ciri que devien tornar al final si no ho havien consumit.

També els teixits formen part de la cultura de la confraria per la seua importància en l'ornamentació de la imatge de la Verge. A partir de 1877 són freqüents els regals dels clavaris a la Soledat per tal de «salir a la procesión con todo el lucimiento que este acto requiere». «El manto de terciopelo con bordadura de oro» (1877), els davantals (1878), els mocadors (1883, 1888) les camises (1892), les banderes i borles (1892) o les sinagües de cotó (1893) s'encarregaran o es regalaran pels clavaris o altres membres de la confraria durant aquests anys i seran dones de les famílies confreres les que brodran les teles, com passa els anys 1877 i 1888²²².

²²⁰ Als llibres d'actes de la confraria es registren anualment els noms de les bandes de música que acompanyen la imatge de la Verge i també la quantitat de reials que pagava la confraria pel seu acompanyament.

²²¹ ACNSS, *Libro de Actas de la Cofradía de la Soledad*. «Reglamento Particular del Clavario y Junta», art.8 p. 10, (vegeu Annex Documental III).

²²² ACNSS, *Ibidem*, 1877: «[...] el manto nuevo fue bordado por las señoritas Ángeles España, Antonia Masiá, Antonia Goig y Maria Rosa Izquierdo, bajo la dirección de Doña María Gracia Casterá»; o també «[...] la señora Ramona Escribá Gómez regala un pañuelo para las manos bordado en oro» (1888).

Sudari i Manto de la Verge de la Soledat

Les teles constitueixen elements visuals molt importants; per aquest motiu es tindran en compte les qualitats del *veludillo*, de la seda, del vellut i de tots els teixits que adornen la imatge de la Verge²²³.

El color negre serà el que mostrarà el dol en les teles del vestit que porten els confreres per tal d'assistir a la processó del Divendres Sant de

²²³ Recomanen la lectura de l'article VALBUENA GRANDE, D.: «El arte de vestir a la Soledad de Alzira: origen e historia de las imágenes vestideras en España», *Archicofradía Virgen de la Soledad*, 2022, p. 52-56.

la mateixa forma que ho van ser les baietes negres o «les vares pintades de negre»²²⁴ durant segles. El negre en els pantalons, jaqueta, i capeta es complementarà amb el blanc dels guants i la gorguera.

Finalment, cal comentar que la confraria també invertirà diners en la construcció dels objectes per eixir a la processó, com les llanternes i els pals per sostindre-les (1871 i 1873) o la mateixa anda el 1873. Poc després es construiran les barres dels portants amb «almohadillas de badana encarnada» (1875). Aquestes obres de millora comportaren derrames i préstecs als quals hagueren de fer front els confreres entre 1873 i 1875. Uns anys més tard es restauraren les imatges de la Verge i els Àngels i també l'anda. El 1882 van ser «las manos, la nariz y una lágrima de la Santísima Virgen»; els àngels es renovaren el 1885 i s'arreglaren els «palos que llevan los tubos para iluminar la Virgen» el 1888. Finalment, l'any 1900 tenim referència documental de la confecció d'un dossier que necessitava un espai ampli per l'exposició pública de la imatge de la Verge²²⁵.

ELS CONFRERES DE LA SOLEDAT QUE RENOVAREN LA CONFRARIA L'ANY 1859

L'any 1859 un grup de laics, llauradors quasi tots, renoven la confraria com una associació voluntària de compromís personal que volia promocionar els bons costums, aconseguir almoines per poder ajudar als reus de mort i participar el Divendres Sant en la processó general de la Setmana Santa d'Alzira. I no sembla que en el moment de la fundació tingueren interès a ser nombrosos. Segurament, consideraren que unes trenta persones eren suficients per aconseguir públicament els aliments i també el cost de l'enterrament de la persona condemnada a

²²⁴ AMA., Govern..., *Llibre dels Actes dels Jurats e Concell*, 1610, sig, 03/131, f.167 r.: «En Frances Amella, clavari, etc..., donan y pagan a Vicent Amorós, pintor, dos liures, sis sous, ad aquell degudes per pintar banderoles per a la Sanch de Jesuchrist, y fer negres les vares per a la profesó del Divendres Sant (LAIRÓN PLA, A.J.: «Noticias sobre la cofradía de la Preciosísima Sangre, *Archicofradía Virgen de la Soledad*, 2008, p. 15).

²²⁵ Sobre les despeses de la confraria recomanem la lectura de COMINS TELLO, J.: «Por un puñado de reales de vellón», *Archicofradía de la Virgen de la Soledad*, 2020, p. 41-42.

mort. Efectivament, l'orde reial de 1864 que tipifica les persones que podien entrar en la capella dels reus manava que el clavari de la confraria devia donar fins a 12 noms a l'alcaide de la presó per tal que acompanyaren els darrers moments d'aquella persona desgraciada²²⁶.

La pertinència a la confraria és personal i voluntària encara que la família, l'amistat, compartir el mateix treball o la memòria de la confraria de la Sang, omnipresent en alguns confreres, ajudarien a reprendre aquella xarxa de solidaritat col·lectiva²²⁷. Amb tota seguretat, la legislació liberal o la normativa eclesiàstica els va obligar a institucionalitzar la seua relació amb la redacció d'uns estatuts.

Així, la composició i aprovació de les normes, la redacció de les actes de les reunions, la confecció de les llistes dels confreres, les eleccions de clavari i juntes directives, les signatures de les persones que donaven el vistiplau a les decisions..., ens comuniquen, a través dels seus cognoms, informació valuosa sobre les persones que formaven part de la confraria. Així, després de revisar les anotacions del llibre d'actes, podem afegir que els cognoms més repetits dels confreres, entre 1859 i 1943, són per orde alfabètic: Andrés, Bono, Briau, Carrió, Castany, Casterà, Clari, Costa, España, Giménez, Gisbert, Gómez, Izquierdo, Llopis, Magraner, Montalvá, Pellicer, Perepérez, Peris, Ramón, Sanjuan i Sifre.

La repetició de cognoms al llarg dels anys ens parla sobre la transmissió de l'esperit confrare dintre de la família. Són els fills dels confreres, segons els estatuts, els que poden incorporar-se a la germandat quan són xicotets portant les banderes, les crosses de l'anda o les torxes que il·luminen a la banda de música. Les normes són clares; «tienen privilegio todos los hermanos para todos los años el poder llevar un hijo suyo las banderas y las cuatro muletas como tambien niños de sus familias en preferència a los de afuera esto se entendera alternando entre si todos los niños» (art. 6). I fins i tot es nomena a un «padre tutor de los niños» amb l'obligació de fer-los el vestit de la confraria als que porten les muletes o les banderes de la confraria (art. 12). També es considera que l'edat per entrar en els sortejos per poder tindre a la Verge a casa són els

²²⁶ «Real Orden 530, Gobernación», 1 de juliol de 1864 (*Colección legislativa de España*, t. XCII, Madrid, imprenta del Ministerio de Gracia y Justicia, 1864).

²²⁷ Sobre les confraries i les devocions públiques: LEBRUN F.: «Las reformas: devociones comunitarias y piedad personal», en *Historia de la Vida privada*, v. III, ARIÈS P., DUBY G. (Coor.), Taurus, 1989, p. 89-91.

setze anys i es disposa l'orde que deuen ocupar a la processó quan participen un pare i el seu fill (art. 13).

En un àmbit local, les xarxes familiars i d'amistat dels confreres són molt importants i els cognoms ens poden ajudar a establir les relacions entre ells. Per aquesta raó ens sembla interessant publicar els llinatges dels confreres que figuren al llibre d'actes entre 1861 i 1870; i també a les relacions dels anys 1875, 1902, 1917 i 1943²²⁸. Cal dir que entre la renovació de la confraria el 1859 i els anys d'abans de la Guerra Civil (1936-1939) el nombre de confreres es manté als voltants de trenta o quaranta persones; davalla l'any 1917 a vint-i-quatre, encara que el seu nombre augmentarà significativament després de la Guerra Civil (1936-1939). Les ascendències familiars es repeteixen al llarg del temps el que demostra la tradició consolidada de la pertinença familiar a la confraria²²⁹.

²²⁸ ACNSS., *Libro de Actas de la cofradía...*: «Junta General de los cofrades que son agraciados para clavarios y tienen la Virgen en su casa»; «Lista General de los cofrades que pagan sus cuotas todos los años»; «Lista de los hermanos que han satisfecho su cuota»; (1874-1876); Lista de cofrades elaborada para cumplir el presupuesto de 1875; «Lista de los hermanos existentes en 1902»; «Lista general de los hermanos para el año 1917»; «Relación de socios de la Archicofradía de la Soledad para 1943».

²²⁹ La lectura de l'article de FERRER CLARI, A.: «Una historia de familia», *Archicofradía Virgen de la Soledad*, Alzira, 2004, p.41-42., il·lustra amb molt d'amor els sentiments i els valors familiars del fet de pertànyer a una confraria. El reconeixement als valors familiars i confreres que comporta l'associacionisme de la Setmana Santa es pot llegir a l'article «Hermano Mayor Honorífico», *Archicofradía Virgen de la Soledad*, Alzira, 2019, p. 20-21. Valorem també les imatges familiars que es publiquen tots els anys a l'apartat Història Gràfica del llibre de l'Archicofradía i que mostren la fraternitat dels confreres.

RELACIÓ DE COGNOMS CONFRERES (1860-1943)						
COGNOMS	1860-1870	1875	1902	1917	1924	1943
AHULLÓ						1
ALARIO						1
ALAVORT						2
ALBENTOSA					1	5
ALCÁZAR						1
ALIQUES						1
AMAT						1
AMATO				1	1	1
ANDRÉS	3	1	2		1	1
ASENSI	1	1				1
AUSINA	1	1	1			
BADENES	1					
BELLA	3	1				
BELLVER						1
BLASCO				1	1	1
BOLUDA						1
BONO	6	5	6	1	1	3
BOQUERA						2
BORRÁS						1
BORRULL						1
BOSCÁ						1
BRIAU			1	1	1	2
CALATAYUD						2
CAMARENA						1
CAMPS	1		1			
CARRIÓ				1	1	4
CASAÑ	2	1				
CASTANY	6	5	3	1	1	4
CASTAÑER	1	1	2			
CASTERÀ	3	1	3	4	4	7
CERVERÓ	1	1				
CLARI	3	1	3	4	5	8
CLIMENT						1
COLOMER					1	1
COMPANY	1	2	1			
COSTA	1	1	1			2
DALMAU						2
DOLZ					1	
DOMENECH	3					1
DONET						1
EGEA						1
ESCANDELL			1			
ESCRIVÀ	1					1
ESPAÑA	4	4	5	4	3	7
ESTEVE					1	1

COGNOMS CONFRARES	1860-1870	1875	1902	1917	1924	1943
EXPÓSITO	2					2
FÁBREGUES						1
FELICES						1
FERRER			1			2
FERRÚS						2
FLORES					1	1
FONTANA	1	1				
GARCIA	1					3
GARÉS	1	1				2
GIMÉNEZ			2	1		4
GISBERT	1	1	2			2
GOIG	1	2				
GÓMEZ	5	2	5	3	2	2
GOMIS	1		1	1	1	
GRAU				1	1	
GREGORI						3
GREMACHE						1
GUILLEM						1
GUIMERÁ						1
HERNÁNDEZ						2
HERNÁNDEZ						2
HUERTA						1
IBORRA	1	1	1			1
IZQUIERDO	2	1		1	1	
LACASA	1		1			
LEÓN				1	1	1
LLINARES	1	1				
LLOBREGAT					1	
LLOPIS	4	3	1	3	3	4
LORCA						1
LLORENS	2					
LÓPEZ						1
MAGRANER			2			3
MARSÁ						1
MARTÍ	1	1				1
MARTÍNEZ	1					1
MASERES						1
MASIÀ	1	1	1			
MENGUAL			1	1	1	
MOLINS						1
MOLL				1	1	1
MONTALVÀ	1	1				3
MONTAÑANA						1
MORA						1
MORENO				1		1
MOSCARDÓ					1	1
NÚÑEZ						1

COGNOMS CONFRARES	1860-1870	1875	1902	1917	1924	1943
ONRUBIA						1
ORTELLS						1
ORTIZ	1					1
ORTS	1					
PALACIOS			1	1		1
PARRA						2
PART						1
PASCUAL						3
PELUFO			1			
PELLICER	2	2	1			5
PERALES			1			
PERELLÓ			1			1
PEREPÉREZ	1	2	3	2	3	2
PÉREZ			1			
PERIS	1	1	5	5	5	5
PIERA			1			2
PIQUER						1
PLA	1		1	1	1	
RAMÍREZ						1
RAMÓN	6	2				
REDAL			1			
RIPOLL			1	1	1	
ROSELL			1	1		1
RUBIO			1			2
RUIZ						2
SALA	1	1				
SANJUAN	1	1				3
SANMIGUEL						1
SAYOL			1			
SELFA			1			
SIFRE	7	5	5	2	1	4
SOLER						1
TÁRREGA		1				
TELLO	1					
TENA	1		1			
TOMÁS						1
TORREMOCHA		1	1	1	1	
TORRES						1
ÚBEDA						2
ULL			1			
VALERO	1					
VALIENTE			1			
VERDÚ					1	1
VIDAL					1	1
VILA				1	1	
VILLALBA	1					1
VIÑALS			1	1		

Finalment, per tal de sumar noves línies d'investigació per al coneixement social dels confreres, hem considerat interessant aportar una breu informació sobre l'economia de les persones que renovaren la confraria aquell llunyà 1859.

Al llibre d'actes figuren els noms dels clavaris i també els membres de les juntes directives de la confraria d'aquells primers anys. Estudiar l'extracció social dels confreres de la Soledat, a la llum del padró de riquesa de 1861²³⁰, ens permet conèixer aspectes individuals sobre les persones que exerciren la voluntat de renovar una confraria d'assistència benèfica. Així, hem trobat les declaracions de riquesa d'Ignacio Garés Bella (clavari el 1861), Andrés Gómez Pellicer (Junta Directiva de 1861); Bernardo Bono Llopis (Junta directiva 1861 i clavari 1862); Antonio Gómez Escrivá (clavari 1863); Bernardo Bono Camps (Junta directiva 1863 i clavari de 1864); Bernardo Castany Sifre (Junta directiva de 1865 i clavari el 1870); José España Andrés (clavari els anys 1866 i 1877), Jaime Lacasa Expósito (clavari 1867) i Francisco Bono Castañer (clavari de l'any 1871)²³¹.

Doncs bé, després d'estudiar les declaracions sobre propietats, rendes, despeses que podien justificar i, finalment, la quantitat líquida que devien pagar, podem adonar-nos que tots eren llauradors, que treballaven personalment les seues terres, o fins i tot, a vegades, s'empraven per a treballar les terres d'altres persones. En allò que respecta a les seues propietats, el primer clavari, el de 1860, Ignacio Garés Bella, és el que declara més fanecades de terra (49); quasi tots els altres clavaris tenen menys de vint fanecades. Tots tenen a casa entre un i tres cavalls de labor que constitueixen la seua renda més elevada. I la majoria de les terres que posseïen estaven plantades d'arròs encara que alguns tenien alguns trossos de terra de regadiu a l'horta d'Alzira; alguns, també declaren unes poquetes fanecades al secà. Respecte a les seues propietats són persones que estan molt lluny dels màxims contribuents del poble. Tampoc sembla que formaren part de les corporacions municipals d'aquells anys. Solament hem pogut llegir a les actes municipals el nom d'Antonio Fontana Sala com a perit d'agricultura²³². No tots els confreres sabem llegir o escriure ni, fins

²³⁰ AMA., Hisenda, *Padrón de Riqueza*. Año 1861.

²³¹ Vull mostrar el meu agraïment a Eduardo Juan Redal per la búsqueda d'aquesta informació al llibre *Padrón de riqueza*.

²³² Ens consta el nomenament d'Antonio Fontana Sala com a perit d'agricultura de l'Ajuntament d'Alzira (AMA., Govern..., *Llibre d'Actes*, 8 de gener de 1863, f. 7). Antonio Fontana va signar les actes de la confraria des de 1877 fins al 1896. També va exercir el càrrec de dipositari.

i tot, signar, com es dedueix al llegir algunes actes de la confraria o de l'estatut on s'explicita amb claredat l'obligació de tenir aquestes habilitats per ocupar el càrrec de secretari de la confraria (art. 18).

Per altra part, els clavaris d'aquests primers anys viuen al raval del poble, a prop de l'antic convent de Sant Agustí i pertanyen quasi tots a la parròquia de Santa Catalina: Ignacio Garés Bella i Andrés Gómez Pellicer viuen al carrer major Sant Agustí; Bernardo Bono Llopis al carrer Hort dels Freres; Bernardo Castany Sifre i Bernardo Bono Camps viuen al carrer La Parra; al carrer Fossar viu Antonio Gómez Escrivá; Jaime Lacasa Expósito viu al carrer La Pastora mentre que a la plaça de Sant Agustí viu Francisco Bono Castañer²³³. Segons el padró de riquesa de 1861 els primers clavaris després de la renovació de la confraria no viuen a la vila on habitaven les persones més riques del poble²³⁴; a les seues cases no tenen tampoc cap botiga o comerç.

Així, la memòria present d'una confraria antiga i els sentiments religiosos, socials i familiars²³⁵ van ser els aglutinants que portaren a aquelles persones llauradores i humils a unir-se per trobar ajuda solidària entre elles i també acompanyar a persones tan necessitades com els reus de mort. Tots acceptaren com a símbol de la seua missió la devoció a la Verge de la Soledat i la Sang de Crist a la Creu.

LA DARRERA PERSONA AJUSTICIADA A ALZIRA. ELS CANVIS SOCIALS DE FINAL DE SEGLE

Encara que al darrer terç del segle XIX les veus contra la pena de mort i contra les execucions públiques s'havien multiplicat, el 29 de juliol de l'any 1893 tornaven els diaris a donar notícia de l'execució d'un home que havia passat la seua darrera nit a la presó de Sant Gregori d'Alzira.

²³³ AMA., Hisenda, *Padrón de riqueza*, any 1861.

²³⁴ Més tard, cap a les darreres dècades del segle XIX trobarem també a confreres que viuen a la Vila.

²³⁵ Caldrà investigar si se celebren més matrimonis "confreres" com el de A. Goig Company (1833-1913) amb A. J. Castany Sifre (1841-1888), amb quatre cognoms "propis" de la confraria. Antonio Goig era empleat de comerç.

«EL REO DE MUERTE EN ALCIRA»²³⁶

Su ejecución

Nuestro diligente corresponsal de Alcira nos envía extensas y precisas noticias acerca de este triste asunto, de las cuales entresacamos las siguientes por no permitirnos otra cosa la falta de espacio.

El día de ayer fue de soledad y tristeza para el vecindario de Alcira, encerrado casi totalment en sus casas. La gente que discurrió por las calles era de los pueblos circunvecinos, que acudió a presenciar la ejecución. El reo Mariano Grau (a) Boluda pasó la noche agitado, desde que pudo convencerse de que no había esperanza de indulto. Su pulso tuvo en ocasiones 110 pulsaciones por minuto.

Durmió a intervalos, asistiéndole los presbiteros Sres. Gomis, Don Ricardo Sifre, Don Francisco Suñer y Don Ramon Gómez, con sanos consejos y lecturas apropiadas a su próximo fin.

Antes de acostarse y después de la cena, tuvo la satisfacción de encender un cigarro que le regalo el señor arzobispo.

A las cinco de la mañana dijo la primera misa en el altar de la cárcel el Sr. González, e inmediatamente otra el Sr. Gómis, oida, como la anterior por el reo, a quien se administró la Sagrada Forma. Su confesión había sido muy contrita.

Se celebraron otras misas a intención del infortunado Grau, y en el interín el Sr. González dirigió la palabra a los demás presos, para que les sirviera de ejemplo este triste suceso, exhortándolos a que se separaran de la senda del vicio y del crimen.

El abatimiento de Grau aumentaba conforme se iba acercando la hora en que debía cumplirse la fatal sentencia.

A última hora preguntó por su mujer y su hijo recomendándolos a Don Vicente Aparisi, a quien entregó dos escapularios de los que llevaba al cuello, para ellos. Al médico, Sr. Marzal, les encargó les entregue el dinero recaudado.

A las ocho de la mañana se presentó el señor juez en la capilla a participar al reo que la funesta hora había llegado. Se manifestó dispuesto a marchar y vestida que le fue la hopa, despidióse de varias

Al Pla de l'Alborxí s'executaven les penes capitals a la ciutat d'Alzira. Anys més tard a aquest lloc es va construir el Gran Teatre

Las Provincias, 29 de juliol de 1893

²³⁶ Las Provincias, Diario de València, dissabte, 29 de juliol de 1893. Recomen la lectura de l'article de CARRIÓ CARRASCOSA, B.: «4ª ejecución. Alcira (Valencia)», Archicofradía Virgen de la Soledad, 2016, p. 34-36, pres de GARCIA GIMÉNEZ, S.: El último verdugo.

personas abrazándoles, y hubo de hacer un supremo esfuerzo para decir a los presos que le despedían llorando a través de una reja, que no llorasen.

A la puerta de la cárcel había preparado los dos carruajes, en uno de los cuales subieron al reo, el coadjutor y el confesor Sr. Gomis. El capellán de las cárceles de San Gregorio, Sr. Gozávez, el presidente de la Asociación de Católicos, Sr. Aparisi, el actuario Sr. García, el alguacil de la Audicencia y el ejecutor subieron en el otro carruaje.

Formaban también en la comitiva el clero parroquial y un piquete de soldados custodiando al reo. Por la carrera había Guardia Civil.

Presenció la salida mucha gente. En la plaza de San Roque detúvose la comitiva, para que el reo rezase una salve a la imagen de la Virgen de los Dolores que habían colocado a la puerta de una casa.

A las ocho y media llegó al campo de Alborchí, donde aparecía levantado el patíbulo, rodeado por la tropa, y en medio de una gran masa de gente, que no bajaría de 5000 almas.

El desdichado Boluda se apeó del carruaje con pie firme y subió las gradas del catafalco apoyado en los brazos del capellán de la cárcel de San Gregorio, Señor Gozávez, y del Vicario coadjutor de Santa Catalina, con quien estuvo dos o tres minutos reconciliándose. Una vez en el tablado se dirigió al pueblo, y dijo: ¿Me perdonáis?, sí, sí, contestaron una infinidad de voces, pidiendo algunos el indulto.

Se sentó después en el banquillo, y se cumplió la terrible sentencia. Terminada la ejecución, el cura Sr. Gozalves dirigió la palabra al público desde el tablado, aconsejando a los padres de familia guien los pasos de sus hijos por el camino del bien, pues ya veían el ejemplo y las consecuencias del crimen.

El cuerpo del ejecutado estuvo expuesto en el tablado hasta las cinco de la tarde, hora en que le enterró la cofradía de la Soledad.

*Las Provincias, Diario de València, sábado, 29 de julio de 1893*²³⁷».

²³⁷ El mateix dia [29 de juliol de 1893] el diari *La Correspondencia de España, diario político y de noticias*, publicava la següent notícia: «Un reo de muerte [Por telégrafo]. Alcira. El reo Mariano Grau pasó la noche tranquilo. A las cinco de la mañana estaba animadísimo. Cuando llegó el verdugo se puso el reo por su propia mano la hoga. A las ocho llegó el cortejo al patíbulo, en donde el desdichado pidió perdón a todos siendo ejecutado inmediatamente (Ferrando)». Sobre aquest fet també es poden llegir les cròniques de premsa transcrites per LAIRÓN PLA, A.J., i PASTOR BAUTISTA, R., a *Alzira, places i carrers* (De la A a la F), p. 27-28.

Mariano Grau, *Boluda*, va ser el darrer pres que s'ajusticià a Alzira. També va ser una de les darreres execucions públiques que se celebraren a Espanya. El 24 de novembre de 1894 es promulgà una Real Orde per a suprimir la publicitat de les execucions, ordenant-se a més que aquestes es verificaren dintre del recinte de les presons²³⁸. La derogació de les execucions públiques, inclòs al seu interior, es va aprovar l'any 1900.

El 28 de juliol de 1893 els confreres de la Soledat acompanyaren a Mariano Grau durant les seues darreres hores de vida i soterraren el seu cos mort; més tard, deixaren constància d'aquella obra caritativa al llibre d'actes de la confraria²³⁹.

Els següents mesos, l'assumpció cada vegada més eficaç de l'assistència social per part de l'Estat i els canvis legislatius, econòmics, polítics, que estaven produint-se als inicis del nou segle van fer que la confraria canviara l'acompanyament als reus per nous desitjos espirituals que els anys següents es centraren en els actes propis de la Setmana Santa i l'amistat confrare.

CONCLUSIONS

1. La confraria de la Soledat renovada el 1859 havia tingut una llarga història que es demostra tant per la voluntat de "renovació" que expressen els confreres com per l'articulat dels seus estatuts on fan constar un passat dedicat tant a l'atenció de persones que rebien morts violentes com l'atenció ritual a persones difuntes. Els drets per poder posar *bayetas negras* a les portes de les cases dels difunts o de fer-les servir com a expressió de la mort, ens retrotrauen a costums de segles anteriors quan els reis Felip II, Felip IV o Felip V prohibiren aquestes demostracions de dol, que el costum, la memòria i la compra del dret a utilitzar aquestes teles, mantingueren fins a la renovació de la confraria.

2. La doble advocació elegida de la *Soledad y de la Preciosísima Sangre*

²³⁸ RETA MUNARRIZ, R.: *Ten valor y confía en Dios*, Hermandad de la Paz y la Caridad, Pamplona, 2010.

²³⁹ ACNSS., *Libro de Actas de la Cofradía de la Soledad*, 29 de juliol de 1893, Acta 65.

de Nuestro Señor Jesucristo mantén i renova al mateix temps la tradició oral i documental del passat de la confraria coneguda com la de la *Sang de Jesucrist*. Aquest passat es perd en el temps i la seua renovació el 1859 ens demostra els problemes que afectaren la majoria de confraries de caritat i de culte a partir de finals del segle XVIII amb exigències normatives que no podien o no sabien complir. La impossibilitat de demostrar l'aprovació reial de la confraria als voltants de 1780 portaren a la seua abolicció. Les exigències fiscals i les desamortitzacions, especialment la de 1798, accentuaren la pèrdua dels béns que podia mantindre fins aquell moment. L'abolicció de la confraria i la desamortització de les seues propietats, entre elles, probablement, la capella de la Sang, portà com a conseqüència deixar d'utilitzar aquesta que, finalment, va ser enderrocada el 1841.

3. Les necessitats econòmiques dels darrers reis de l'època de la Il·lustració o dels primers governs liberals; les guerres carlines i les lluites entre els liberals de distint signe i l'Església catòlica durant desenes d'anys, portaren a l'antiga confraria a la quasi total desaparició encara que es conservà la seua memòria entre les famílies dels vells confreres de la Sang. La renovació de la confraria, el 1859, es produeix quan es regularitzen les relacions entre l'Església i l'Estat, després del Concordat de 1851 i dels acords definitius de l'any 1859, quan a la confraria que havia sobreviscut no li quedava cap bé material com es pot comprovar quan s'elabora el primer inventari després de la renovació.

4. La renovació de la confraria ens dona a conèixer els canvis legislatius, socials, econòmics, religiosos..., de la segona meitat del segle XIX. No es pot comprendre la seua tasca sense tindre en compte el Codi Penal de 1848, la Llei de presons de 1849, l'elecció de la presó de Sant Gregori d'Alzira com a presó del partit judicial; la seua reforma el 1853..., i també les moltes necessitats i carències que no podien solucionar els ajuntaments d'aquells anys i que es derivaven de la inseguretat ciutadana, les grans diferències socials o la pobresa de gran part de la població. I també la falta d'una organització estatal que poguera fer front a les necessitats de les persones privades de llibertat. Per ajudar a mitigar aquests problemes van ser necessàries les associacions d'ajut i beneficència. La confraria de la Soledat i de la Preciosíssima Sang es renova el 1859 en uns moments en que la seua assistència social era necessària. Així, la nostra confraria complirà un acte assistencial de valor cívic i també religiós; l'Església exalçava l'acte de caritat de l'acompanyament als reus i també la devoció que mereixia la Verge de la Soledat durant la processó del Divendres Sant.

5. Els nous estatuts de la confraria es redacten per complir la legalitat que en aquell moment s'exigia. Per això, els confreres feren el mateix que altres confraries antigues que per tot el país reprenien la seua faena: nomenar amb dues advocacions la confraria que es renovava. L'advocació de la Soledat, amb un origen també antic a Alzira, permetria aprovar més fàcilment els nous estatuts. No obstant, es va tindre molt en compte no deixar per a l'oblit l'advocació de la confraria antiga; tot al contrari, es va fer una autèntica declaració de principis per deixar testimoni que la confraria ara renovada era la mateixa confraria de segles anteriors que es veia obligada, per la seua legalització, a redactar uns estatuts que exigien les autoritats civils i religioses. Segurament en la redacció també va pesar en les decisions dels confreres no haver tingut unes normes o constitucions aprovades per les autoritats d'èpoques anteriors, origen dels greus problemes de la confraria en les passades dècades.

6. Els nous estatuts de la confraria van ser aprovats pels confreres però també ho serien per les autoritats civils i religioses d'aquells anys. Per poder entrar els confreres a la capella del reu que anava a ser executat era necessari complir la legislació de l'any 1864 per a tal fi. És el jutge de primera instància del partit judicial d'Alzira el que assegura el compliment de la llei quan permet la presència dels confreres a la presó de Sant Gregori o accepta, per entregar immediatament a la família del reu, les almoines que la confraria recull. La premsa de l'època dona testimoni de la presència legal de la confraria a les execucions públiques i també del seu comportament benèfic.

7. L'acompanyament caritatiu als presos per part d'una confraria com la Soledat ens dona a entendre que a l'Espanya de la segona meitat del segle XIX li faltaven serveis socials eficaços, presons adequades, tractaments civils que no portaren a la humiliació pública dels condemnats a mort i ajudes econòmiques per a les famílies dels reus. En aquest context social la confraria aportava a través de la seua organització la gent necessària per a auxiliar a les persones que ho necessitaven en els darrers moments de la seua vida. Els confreres tenien coneixement del poble; és probable que també conegueren als reus de mort perquè tots ells vivien a Alzira o als pobles del seu partit judicial; a més, durant aquests anys, quan acudeixen a la processó del Divendres Sant no es cobreixen la cara; són reconeguts pels habitants del poble; els interessa acreditar-se davant de tots per quan demanen almoines per als reus.

8. Complir l'obra de beneficència d'atendre i acompanyar als reus de

mort i donar-los sepultura; també a altres persones que havien tingut una mort violenta, era el carisma dels confreres, el sentiment i objectiu de les persones que formaven part del projecte solidari de la confraria. Un projecte que es concretava durant els tres dies, o solament un dia, més tard, que el reu passava en capella. Durant aquest temps, un grup d'homes l'acompanyaven: li donaven a menjar, l'escoltaven, resaven amb ell, li feien companyia, caminaven al seu costat fins al suplici; el soterraven i, més tard, ajudaven també a la seua família. Amb la seua llavor social podien fer que aquells dramàtics moments foren menys humiliants per als condemnats.

9. La magnitud de l'acte de beneficència pública requeria organització del treball de tots els confreres per aconseguir almoines; també generositat per dedicar el temps per atendre de nit i de dia als condemnats; donar exemple davant de les altres persones del poble a les que els demanava les almoines; també requeriria una educació particular, familiar, sobre ensenyar a la gent que tinguera en compte les obres de caritat o l'ajut als pobres. Tots conservarien a la memòria les històries de vida d'aquelles persones preses amb les quals havien conviscut durant unes hores i que amb tota seguretat provocaren experiències irrepetibles entre els confreres que els havien assistit.

10. L'acompanyament del reu es converteix en la definició més clara de l'esperit de la germanat des de feia segles; també és una manifestació dels moments finals d'una època en la qual encara era necessària la caritat i la beneficència per acompanyar a soterrar als condemnats a mort. La doctrina del compromís social s'expressa en els estatuts i en els actes als quals aquests fan referència que tenen clarament una conscient direcció social.

11. En una època en què la mort dels condemnats era pública i aquella realitat tan dura era "viscuda" en primera fila per les persones que l'acompanyaven era evident que els confreres aportarien les esperances espirituals en les quals creien. I pensem que el fet de l'acompanyament, de no deixar mai sol a una persona desgraciada, era la forma més humil de comunicar-se entre el grup de confreres anònims i els condemnats i les seues famílies. Els germans de la Soledat atenen al reu de forma anònima; no hi ha mai constància dels noms dels qui accedeixen a la cel·la els darrers dies abans de l'ajusticiament, ni dels que preparen els menjars, ni dels que demanen almoines pel poble... L'anonimat reflecteix la seua

humanitat, també la seua humilitat. Els confreres assumeixen la responsabilitat d'atendre al reu com abans havien atés a tots aquells que morien de mort violenta. Per al reu es crea una organització confrare conscient que roman latent durant anys i anys mentre a Alzira no es condemna a ningú; però que adquireix ràpida rellevància en el moment en què es fa públic que un condemnat ha entrat en capella. Aquells confreres posen la seua vida privada a l'espera, al servei d'un ésser humà a la que la seua mala actuació ha destruït però del que s'espera la seua redempció i perdó. Els confreres estaran al seu costat per ajudar a aconseguir-ho.

12. És el carisma de l'acompanyament a un ésser humà en perill el que uneix a aquells confreres de la segona meitat del segle XIX amb altres que des de l'Edat Mitjana i fins ara mateix s'uneixen per ajudar a altres éssers humans en perill: reus de mort, presos, persones pobres, malalts, immigrants... Les arrels i implicacions socials d'aquesta gran aventura de fraternitat constitueixen una gran història.

13. La solidaritat per ajudar als condemnats, mostrar la seua comprensió o escoltar les seues confidències, mostren una capacitat d'absorció sentimental difícil d'avaluar. Per això pensem que exercir la caritat i estar disposats a sacrificar-se per ella, va molt més enllà que la significació purament social d'aquell acompanyament que té tan lloables propòsits. Unes persones que estan profundament angoixades per la misèria, la injustícia, l'arbitrarietat de la vida quotidiana, busquen respostes en els moments finals de la vida d'un condemnat a mort. I pense ara en l'impacte moral que aquelles persones exercien en la societat que els veia acompanyar als condemnats pels carrers Major Santa Maria, Santa Llúcia, Sant Roc, Santa Catalina, pont de Sant Agustí..., fins a l'Alborxí. La visió dels confreres, la seua actitud i la presència de la imatge de la Soledat segur que portaven a sentiments nobles i compassius.

14. En una època de moviments revolucionaris, guerres civils, protestes socials, també de controvèrsies sobre la pena de mort i l'exposició pública dels presos..., els confreres de la Soledat prenen la postura d'acompanyar als més necessitats, els que esperen la mort, als que transmeten sentiments de tranquil·litat, perdó, esperança... I no deixe de pensar en què aquelles persones que seguien una obra benèfica de segles, també reflexionarien durant els anys que tractem sobre les exigències que marcava el Codi Penal i les exigències de la seua moral personal i les conviccions polítiques pròpies. De bon segur que els confreres també partici-

parien en el debat públic sobre la pena de mort o les crítiques a les execucions públiques, tant més quan coneixien tan a prop el que significava ajusticiar públicament a una persona. Segur que conéixer de primera mà la vida d'una presó els va ocupar en moltes ocasions en discussions sobre les millores administratives i judicials que caldria introduir o les reformes econòmiques necessàries per no humiliar als condemnats. Així és que l'acompanyament que fa la confraria ens pot fer intuir la consciència social dels seus membres i també la seua fe religiosa.

15. Comprendre les raons que porten a unes persones a “renovar” una confraria de beneficència l'any 1859 ens apropa a la societat on naix la confraria: les formes socials, les institucions polítiques, les creences religioses, el sentit de les obres benèfiques. També a l'espai físic i familiar on viuen els confreres i a la cultura popular i religiosa que són capaços de crear a través del seu associacionisme civil i religiós. La història d'una confraria són els seus confreres i les obres que són capaços de crear.

16. La confraria es renova en un espai local, Alzira; els confreres es coneixen, viuen en cases que estan a prop; són persones treballadores, sense grans béns, humils... Els confreres eren amics, coneguts, família... La transmissió de la cultura confrare passa de pares a fills a través de la mateixa família o de l'amistat. Amb tota seguretat la cultura confrare rural, aquella que naix en segles anteriors on es vol aconseguir que els confreres no estiguen mai sols, ajuda a perpetuar la confraria. Per altra part, el nom de la Soledat de Maria, el darrer dels dolors de la Verge, ens mostra a la Mare de Déu com a protectora de tots i la que dona als confreres la seguretat que no estaran mai sols ni el moment de la mort ni després.

17. Els sentiments dels confreres, la seua fe, el seu treball al llarg del temps per portar endavant les celebracions de la Setmana Santa es mantenen fermes al llarg dels segles. L'origen de la confraria és religiós i també civil i les formes i expressions religioses i civils han estat alimentades per un component popular que ha fet que a cada moment viscut es recrearen nous sentiments i noves creacions culturals. La vitalitat d'una institució, com a confraria d'acompanyament benèfic i també de culte depén de la capacitat dels seus confreres d'actualitzar en cada moment el patrimoni material i espiritual que comporta pertànyer a ella. Així, hem pogut comprovar com en cada moment, per situacions socials, econòmiques, legals, religioses o polítiques, naixen nous fenòmens de religiositat popular que

de seguida s'integren en allò que, a poc a poc, constitueix el patrimoni material i immaterial dels confreres de la Soledat i de la Preciosíssima Sang de Nostre Senyor Jesucrist, des dels primers al segle XVI fins als darrers; també de les seues famílies i del seu poble i és evident que amb el pas del temps aquestes vivències religioses, cíviques i culturals viscudes es convertiran també en patrimoni religiós i cultural de les generacions vinents.

Una darrera observació: hem centrat aquest estudi en les vicissituds de la confraria i confreres de la Soledat i de la Preciosíssima Sang de Nostre Senyor Jesucrist des de finals del segle XVIII. Hem intentat esbrinar les raons de l'abolició de la confraria antiga i la recuperació de la seua memòria a partir de la renovació de 1859. I en tot aquest temps hem intuït persones que volen pertànyer a una confraria que compleix una obra de misericòrdia. El seu anonimat, les seues obres i les situacions que visquen abans i després de la renovació de la germandat l'any 1859 són un compendi de les vivències socials, econòmiques, polítiques i religioses que influïren en el carisma de la confraria i dels seus confreres. Comprendre a aquelles persones de 1859 que prengueren la decisió de redactar uns nous estatuts per continuar una tasca que, probablement mai s'havia aturat des del segle XVI, justifica el treball dels investigadors. Per això, el nostre agraïment a totes les persones que al llarg dels anys han publicat documents o assajos sobre la confraria de la Soledat i la Setmana Santa d'Alzira. També a tots aquells que continuen dedicant el seu temps a conéixer la tasca desinteressada dels confreres de qualsevol de les nostres confraries. I per descomptat, a tots els germans de la Soledat i la Preciosíssima Sang de Nostre Senyor Jesucrist, d'abans i d'ara mateix. A ells, per la generositat del seu treball solidari, vaja el nostre reconeixement.

ANNEX DOCUMENTAL

I

1862, abril, 17. Alzira

«Reglamento de los derechos que de inmemorial tiene el clavario y junta directiva de la hermandad de Nuestra Señora de la Soledad o sea de la preciosísima sangre de NSJC»

ACNSS, *Libro de Actas de la cofradía de la Soledad*, p. 3-4

TRANSCRIPCIÓ

[p. 3] Artículo 1º. Es obligación del Clavario y de los cuatro vocales de la Junta Directiva de esta hermandad, siempre que hubiese algun reo en capilla en socorrerle los tres días que se halle en dicho estado de los alimentos que pida siempre que sean prudentes.

Artículo 2º. El Clavario y los cuatro vocales de la Junta Directiva son los encargados bajo su responsabilidad de comprar las especies para la comida, guisarla y administrar por sí los tres días que esté en capilla el reo.

Artículo 3º. El Clavario y la Junta Directiva tendrán especial cuidado de que en la comida después de guisada no contenga ninguna clase de hueso pues por pequeño que sea aun cuando fuese como un grano de arroz lo quitarán, como también todo objeto que dé ocasión a que el reo se suicide.

Artículo 4º. El Clavario y la Junta tendrá un especial cuidado de que los vasos que se empleen para dar de beber al reo y la taza para el caldo sean de hoja de lata; como así mismo la cuchara para la comida sea de madera, con el fin de evitar al reo toda intención de suicidio.

Artículo 5. Es obligación del Clavario y Junta Directiva de estar presentes en las horas de comida del reo con el fin de servirle cortar el pan y no permitir bajo ningún concepto que en la mesa haya ningún cuchillo, ni instrumento cortante ni punzante, con el objeto de evitar al reo toda intención o tentativa contra su propia existencia.

Artículo 6º. Igualmente queda bajo la custodia del Clavario y Junta que la comida se guise en su presencia, el mismo si pudiese ser, o persona de su entera confianza, con el fin de evitar en la comida cualquier objeto que este pudiese resultar en el reo una muerte repentina.

[p. 4] Artículo 7º. Para cubrir los gastos de esta caridad, el Clavario y Junta Directiva, saldrán por la población a pedir limosna. Si después de cubiertos todos los gastos que el reo ocasione en los tres días que estuviese en capilla resultase sobrantes encarga esta ermandad a sus representantes que los inviertan en misas en sufragio de su alma.

Artículo 8º. Si de lo que se recogiese en la limosna no hubiese lo bastante para cubrir los gastos mencionados se formará un reparto entre todos los hermanos de la cantidad que falte.

Artículo 9º. Encarga esta ermandad al Clavario y Junta que pidan recibos de lo que compren y el Secretario formará un acta que formará detallada de lo recogido en limosna y de lo gastado anotará también en la misma acta nombre, apellido, estado, provincia, pueblo de su naturaleza y edad del reo y fecha en que sufrió su castigo.

Artículo 10º. Es obligación del clavario y Junta el amparar a nombre de la Hermandad de la Preciosísima Sangre de NSJC a los ahogados y asisinados extendiendo un paño encarnado sobre sus cuerpos y darles sepultura cuando el tribunal de Justicia lo hubiese determinado.

Nota. El artículo 10 no está en uso.

Esta hermandad tiene derecho a poner bayetas negras en las puertas de los difuntos y cobrar del racional de las parroquias de San Juan y Santa Catalina Martir. Hoy en el día no está en uso.

Alcira 17 de abril 1862

Antonio Goig, Antonio Fontana, Bernardo Castany, Andres Gomes, Bernardo Bono, Jose España y Ausina

II

1862, abril, 17. Alzira

«Reglamento general de la hermandad de nuestra señora de la Soledad renovada en el año 1859»

ACNSS. *Libro de Actas de la cofradía de la Soledad*, p. 5-8

TRANSCRIPCIÓ

[p. 5] Artículo 1º. Todos los hermanos de la hermandad deberán vestir precisamente para la procesión del Viernes Santo por la tarde zapatos o botas, pantalón, chaleco y chaqueta negra capeta de percalina negra con un rivete de velodillo negro gorgera blanca y guantes blancos de algodón.

Artículo 2. Si algun hermano se distinguiese con alguna cosa en el traje además de lo mandado en el artículo primero de este Reglamento será reconvenido por primera vez y si reinsidiera en esta falta sera despedido en ella.

Artículo 3. Se formaran una junta Directiva compuesta de cuatro hermanos y un Presidente que se denominará Clavario los cuatro vocales se sacaran por medio de un sorteo que se verificará entre todos los hermanos en la junta general que se convocará al efecto el Domingo de Ramos a las dos de la tarde cuya junta se renovara todos los años el día citado. El clavario se sacara tambien por medio de sorteo.

Artículo 4. Se nombraran el Domingo de Ramos en la Junta general dos mayores por medio de sorteo para acompañar al clavario en la presidencia de tras de la Virgen en la procesión del Viernes Santo por la tarde por derecho inmemorial.

Artículo 5. El Clavario no podrá entrar en sorteo mas que una vez hasta que haya pasado el turno a todos los hermanos a fin de que todos puedan tener un año la Virgen en su casa.

Artículo 6. Tienen privilegio todos los hermanos para todos los años el poder elevar un hijo suyo las Banderas y las cuatro muletas como también niños de sus familias en preferencia a los de afuera esto se entendera alternando entre todos los niños.

[p. 6] Artículo 7. Se hará un sorteo todos los años en la junta general que se celebrara el Domingo de Ramos para formar por numero las parejas en la procesion principiando por la Virgen en adelante a fin de que se conserve el orden solo estan eximidos el Clavario y los dos mayores.

Artículo 8. Siempre que se convoque a junta general y hubiese mas de la mitad de los hermanos, pueden celebrarla y dar por echo lo que esta disponga sin que ningún hermano de los que no asistan puedan dar queja alguna contraria a lo que disponga la mayoría.

Artículo 9. Siempre que hubiese algun hermano que no asistiese a la junta (y no asistiendo) tuviese el gusto particular de no conformarse en nada de lo que la mayoría disponga si no antes al contrario siempre criticando y contrariando todas las operaciones que la junta general disponga y aun la Directiva hasta haber desunion entre los hermanos por culpa de estos en perjuicios de la hermandad la junta General o toda la cofradia se da facultades al Clavario para despedirlos.

Artículo 10. Los hermanos que se borrasen de la cofradia por cuestiones fundadas que el clavario o junta directiva no cumple con el reglamento o con los acuerdos y si por mero capricho pueden los hermanos sea el numero que fuera dar un voto de censura y estender una acta en este libro y ingresar otra vez en la cofradia cuando quieran.

Artículo 11. Tiene obligacion la hermandad de pagarle la cera capeta gorgera y guantes blancos para la procesion del Viernes Santo por la tarde al mandatario, y este tiene la obligacion de hacer todo lo que se le mande perteneciente a la misma.

[p. 7] Artículo 12. Queda obligado el Padre tutor o el que represente a los niños que llevan las muletas y Banderas en hacerles el traje conforme al articulo 1º de este Reglamento.

Artículo 13. No podrá ningun hermano desempeñar cargo alguno ni entrar en sorteo como los de mayor edad que no tenga diez y seis años y alternar con sus padres en la procesion y si formaran por escala como a la edad que tengan delante de la hermandad.

Artículo 14. Todos los hermanos tienen derecho a examinar las cuentas

siempre que lo hallen por conveniente y proponer al Clavario y Junta Directiva todas las mejoras que crean convenientes.

Artículo 15. Si algun hermano se negase al pago despues de haber echo el reparto que se hace todos los años para atender a los gastos que ocasiona la procesión del Viernes Santo por la tarde, será despedido de la hermandad.

Artículo 16. Si la junta general en mayoría determinase hacer alguna mejora en la hermandad y esta es prudente y en orden a la Soledad de la Virgen queda por echo lo que esta disponga.

Artículo 17. Siempre que la hermandad tuviese que hacer alguna reforma a efectos nuevos que estos tengan que hacerse en un mismo orden, se encargara de presentar el modelo, el Clavario y la Junta Directiva si la Junta General en mayoría propone dicho modelo dos hermanos de esta unidos a la Directiva pasaran a poner en ejecucion lo que se haya decretado procurando esta comisión de hacerlo lo mas economico que puedan y que haya uniformidad en ello como también presentar recibos de los operarios que tengan que hacer dichos efectos.

[p. 8] Artículo 18. Se nombrara entre los que sepan leer y escribir bien un secretario para que lleve el libro limpio y en la misma forma que esta escrito con el objeto que puedan ver los hermanos a toda hora con claridad todas las operaciones que se hayan practicado y las que se practiquen desde la formacion del presente libro.

Artículo 19. Con el fin de cortar de una vez y para siempre toda clase de abuso y cuestiones queda prohibido a todos los hermanos (y que esta vaya progresando) se opongan al presente Reglamento ni que ninguno haga la oposicion a lo que la junta general en mayoría decreta despues de ser tenido conformidad, ni menos al Clavario y Junta Directiva despues que se haya encargado de poner en practica lo que la general haya determinado.

Artículo 20 y ultimo: el primer Domingo de cuaresma se convocaran a Junta General de hermanos para tratar de asuntos pertenecientes a la misma.

Queda aprobado el presente Reglamento por la Junta general y para que conste lo firmaron los señores que saben y a continuación siguen.

Alcira, 17 de abril de 1862. Andrés Gomez, Bernardo Bono, Antonio Goig, José España, Antonio Fontana

III

1868, abril, 12. Alzira

«Reglamento particular del Clavario y Junta»

ACNSS. *Libro de Actas de la cofradía de la Soledad*, p. 9-10

TRANSCRIPCIÓN

[p. 9] Artículo 1. Tiene obligacion el clavario de tener en su casa durante el

año la Virgen con sus ropas y efectos pertenecientes a la hermandad segun consta en el inventario folio nº diez y ocho.

Artículo 2. Es obligacion del clavario de conservar bajo su responsabilidad la Virgen con sus ropas y efectos y en caso de perder una sustituir otra igual o hacerla nueva.

Artículo 3. El Clavario saliente esta obligado a entregarle al Clavario entrante una relacion firmada y detallada en el estado que se encuentre la Virgen, ropas y efectos pertenecientes a la misma uno y otro firmaran la dicha relacion pero si el entrante notara algun efecto perdido de los que consta en el inventario folio nº diez y ocho no se ara entrega de nada reclamando al saliente dichas Prendas o haciendosela pagar o sustituir por otra igual.

Artículo 4. Si algun año los Clavarios saliente y entrante no supiesen firmar firmaran la relacion el secretario saliente y entrante y si este fuese reelejido un hermano de la junta General o un vocal de Junta directiva.

Artículo 5. Tiene obligacion el Clavario y Junta Directiva de observar y hacer cumplir el Reglamento general y el particular de su obligacion.

Artículo 6. Si el Clavario o algun hermano le regalase a la Virgen alguna prenda puede hacerla siempre que este en armonia con el luto de la Virgen quedando proivido el llevar esta a su casa pues como a regalo es propiedad de la Virgen y como a tal quedara anotada en el inventario y depositada en casa el Clavario.

[p.10] Artículo 7. El Clavario es el Presidente de la junta general y de la Directiva y como a tal tiene todas las atribuciones que en toda cofradia y hermandad.

Articulo 8. Es obligacion del Clavario despues de concluida la procesion del Viernes Santo por la tarde para recoger los pedaços de sera sobrantes de las linternas y devolverlas al cerero con el fin de economisar todo lo que pueda en favor de la hermandad igualmente recogeran el blandon del capellan que presida y el del Mandatario y pagar del fondo lo que se haya consumido.

Queda aprobado el presente Reglamento por la Junta general y para que conste lo firmaron los señores que a continuacion siguen. Alcira, a 12 de abril 1868. Andrés Gomez, Antonio Goig, Bernardo Bono, Antonio Fontana, José España.

IV

1868, abril, 12. Alzira

«Reglamento particular del Secretario»

ACNSS. *Libro de Actas de la cofradía de la Soledad*, p. 11.

TRANSCRIPCIÓN

[p. 11] Artículo 1. El secretario tiene la obligación de llevar el libro de cuentas

limpio y claro estendiendo acta todos los años de las operaciones que se practiquen en dicha hermandad.

Articulo 2. Igualmente cuidara el secretario de anotar todos los años en el folio n. 22 los agraciados para clavario asimismo anotara en la lista los repartos segun esta en el folio n. 24 como tambien anotara en el inventario n. diez y ocho las Prendas que se le regalen a la Virgen. Las Prendas que se le regalen a la Virgen se anotaran en el folio n. 20.

Artículo 3. Procurara el Secretario el escribir en este libro todos los años nombres y apellidos del Clavario los cuatro vocales que componen la Junta y los dos mayores tal como esta en el folio n. 26 una nota de las entradas y salidas y al final de cada acta la cuenta de cargo y data como estan en el folio n. 17 y 27 la conservacion de lo recibos de un año para otro con el fin de que vean los hermanos claridad en todo.

Queda aprobado el presente Reglamento y para que conste lo firmaron los señores que a continuacion siguen. Alcira, 12 de abril de 1868. Andrés Gomez, Bernardo Bono, Antonio Goig, Antonio Fontana, José España.

FONTS MANUSCRITES

(ACNSS) ARXIU CONFRARIA NUESTRA SEÑORA DE LA SOLEDAD

Libro de Actas de la Cofradía de Nuestra Señora de la Soledad (1859-1980)

(AMA) ARXIU MUNICIPAL D'ALZIRA

Matèria finida (0). Justícia (0.5.). Jutjat de 1ª Instància (0.5.1.). Causes criminals (0.5.1.0.) i Testimonis de condemna (0.5.1.1.).

Causes criminals 1864-1868 (Sig. 0.5.1.0./ 1-8).

Testimonis de condemna (Sig. 0.5.1.1./1-13 i 181-198 -1856-1863-).

Matèria finida (0). Justícia (0.5.). Ordre Públic (0.5.5.) Presons (0.5.6.). Nomenaments de personal (0.5.6.0.). Registres de reus (0.5.6.1.).

Ordre Públic (anys 1859-1892): 0.5.5/ 1 a 11.

Acta de toma de posesión: 1890 (0.5.6.0./1).

Cárceles Nacionales del Partido Judicial de Alcira. Inventario de los efectos existentes en las mismas: 1864, 1872, 1882, 1883, 1890, 1891, 1893 (0.5.6.0./II)

Registro de penados que se hallan a disposición de esta Alcaldía para extinguir sus condenas en las cárceles de esta villa (1855- 1867), (0.5.6.1./II).

Govern (1). Corporació Municipal (1.1.). Actes de sessions (1.1.3.). Ajuntament (1.1.3.0.). Llibres d'Actes (1.1.3.0.1.).

Llibres d'Actes, 1834, 1835, 1836, 1837, 1838, 1839, 1840, 1841, 1842, 1843, 1849, 1855, 1856, 1857, 1858, 1859, 1860, 1862, 1863, 1864, 1865, 1866, 1867

Hisenda (2). Padrons de riquesa (2.2.). Rústica, urbana i ramadera (2.2.0.).

Padró de riquesa. Any 1861.

(ARV) ARXIU DEL REGNE DE VALÈNCIA

Clero, n. 340: *Libro único de entrada y salida del Convento de Capuchinas de Nuestra Señora de los Ángeles de la Villa de Alcira por el qual se ajustan las cuentas en adelante, años 1787-1836*.

BIBLIOGRAFIA

- ALEMÁN GONZÁLEZ, F. H.: *Estudio de las interacciones mentales, económicas y sociales en la Gran Canaria de la Edad Moderna. Un proceso de conformación: las cofradías y hermandades*. Tesis presentada en la Universidad de Las Palmas de Gran Canaria, 2012.
- AMIGO Y VÁZQUEZ, L.: «Del patíbulo al cielo. La labor asistencial de la Cofradía de la Pasión en el Valladolid del Antiguo Régimen», *La Iglesia española y las Instituciones de caridad* (Coor. F.J. CAMPOS Y FERNANDEZ DE SEVILLA), 2006.
- ANÒNIM: *Historia de Alzira*, Entitat Cultural “Grup d’Acció Valencianista d’Alzira”, 1980, núm. 2.
- ARENAL, C.: *El reo, el pueblo y el verdugo, o la ejecución pública de la pena de muerte*, Madrid, 1867.
- ARIÈS, P.: *El hombre ante la muerte*, Taurus, Madrid, 1999.
- BASCUÑÁN AÑOVER, Ó.: «La pena de muerte en la Restauración: una historia del cambio social», *Historia y política*, núm 35, enero-junio, 2016.
- BURILLO ALBACETE, F.: «Las cárceles del partido judicial (1834-1854)», *ADPCP*, V. LIV, 2001.
- BURRIEZA SÁNCHEZ, J.: «Las seguridades de las cofradías. El caso del Valladolid moderno (ss. XVI-XVIII)», *Trouver sa place: individus et communautés dans l’Europe moderne*, Casa de Velázquez, 2011, p.17-34.
- CADALSO, F.: *Instituciones penitenciarias y similares en España*, Madrid, 1921.
- CAMPOS Y FERNÁNDEZ DE SEVILLA, F. J.: *Textos legales de las desamortizaciones eclesiásticas españolas y con ellas relacionadas. La desamortización: el ex-polio del patrimonio artístico y cultural de la Iglesia española: actas del simposium 6/9-IX- 2007* (Coor. F.J. CAMPOS Y FERNÁNDEZ DE SEVILLA), Estudios Superiores del Escorial.
- CARRIÓ CARRASCOSA, B.: «4ª ejecución. Alzira (Valencia)», *Archicofradía Virgen de la Soledad y de la Preciosísima Sangre de NSJC*, Alzira, 2016 (Referencia del artículo: GARCÍA GIMÉNEZ, S.: *El último verdugo*).
- CHECARIVERA, N.: *El sistema penitenciario. Origen y evolución histórica*. Universidad de Alcalá de Henares, 2017.
- COLECCIÓN LEGISLATIVA DE ESPAÑA. Edición oficial; segundo semestre de 1864. T. XCII, Madrid, 1864.
- COMINS I TELLO, J.: «Breviari històric: un passeig pel llibre d’actes», *Archicofradía de la Virgen de la Soledad*, Alzira, 2004, p. 35-38.
- «D’un colp d’ull (quasi més d’una atenta miradeta)», *Archicofradía Virgen de la Soledad*, 2005, p. 35-38.
- «A vueltas con el Libro de Actas de la Archicofradía», *Archicofradía de la Virgen de la Soledad*, Alzira, 2007, p. 36-40.
- «Por un puñado de Reales de Vellón», *Archicofradía Virgen de la Soledad y de la Preciosísima Sangre de NSJC*, Alzira, 2020, p. 41-42.

- CUELLO CALÓN, E.: «Contribución al estudio de la historia de la pena de muerte en España» *Anuario de derecho penal y ciencias penales*. T. 10, Fasc/mes 1, 1957.
- *Penología. Las penas y las medidas de Seguridad. Su ejecución*, Biblioteca jurídica de autores españoles y extranjeros, V. XXXV, Madrid, Editorial Reus, 1920.
- CUENCA, J.M.: *La Iglesia española ante la revolución liberal*, Madrid, Rialp, 1971.
- DIAZ SAMPEDRO, B.: «La investigación histórica y jurídica de las cofradías», *Foro, Nueva época*, n. 14, 2011.
- DUBY G.: *Arte y Sociedad en la Edad Media*, Madrid, Taurus, 2011.
- ESTEVE MARTÍ, J., GARCÍA MOSCARDÓ, E.: «La construcció de l’Estat Liberal a Alzira (1808-1875)», *Història d’Alzira des de la Prehistòria fins a l’actualitat*, (ALBA PAGÁN E., I LAIRÓN PLA, A. J. (Direcció); Facultat de Geografia i Història, Universitat de València, València, 2020.
- FERRER CLARI, A.: «La ermita de la sangre y el informe Fabián y Fuero (siglo XVIII)», *Archicofradía Virgen de la Soledad*, Alzira, 1999, p. 38-40.
- «La ermita de la Sangre, lugar de reflexión», *Archicofradía Virgen de la Soledad*, Alzira, 2002, p. 18-20.
- «Una historia de familia», *Archicofradía Virgen de la Soledad*, Alzira, 2004, p. 41-42.
- «El libro de actas de la cofradía de Nuestra Señora de la Soledad (1868-1981)», *Archicofradía Virgen de la Soledad*, 2005, p.18-19.
- FERRER CLARI, A., PELUFO PÉREZ, M^a.: «La Ermita de la Sangre: un edificio consagrado al servicio del pueblo, ejemplo de la necesidad de espacio y de aprovechamiento de los recursos urbanos», *Al-Gezira*, 1997,
- «La ermita de la Sangre: capilla de la cofradía de la Preciosísima Sangre de Nuestro Señor o de la Soledad», *Archicofradía Virgen de la Soledad*, Alzira, 1998, p. 30-42.
- GARCÍA GIMÉNEZ, S.: *El último verdugo*, Carena Editors, València, 2009.
- *No matarás, célebres verdugos españoles*, Melusina, Santa Cruz de Tenerife, 2010.
- GARÉS, TIMOR V.M.: «Mossén Pere Primo: sia possat en confrare de les lloables confraries de la Sanch de Jesuchrist e del benaventurat Sanct Agostí de la Vila d’Algezira», *Archicofradía de la Virgen de la Soledad y de la Preciosísima Sangre de NSJC*, Alzira, 2016, p. 49-53.
- «El cavaller alzireny Jaume Garí i la confraria de la Sang de Jesucrist», *Archicofradía de la Virgen de la Soledad y de la Preciosísima Sangre de NSJC*, Alzira, 2019, p. 46-47.
- GARÉS TIMOR, V.M. i LAIRÓN PLA, A.J.: «Alzira a finales del siglo XVIII: hermandades, cofradías, fiestas de calle y solemnidades», *Confraria del Devallament de la Creu* (JUAN REDAL, E., I JUAN REDAL, E., Coord.), Alzira, 2020, p. 139-146.
- GIL SALINAS, R.: «¡Condenados a muerte! Delitos, castigos, dolor y muerte en el arte espanyol del siglo XIX», *Eros y Thánatos: Reflexiones sobre el gusto III:*

[Simposio, Zaragoza, Paraninfo de la Universidad de Zaragoza, 16,17 y 18 de abril de 2015]/ (Coord. A. CASTÁN CHOCARRO, C. LOMBA SERRANO, 2017).

GÓMEZ BRAVO, G.: *Crimen y castigo: Cárceles, delito y violencia en la España del siglo XIX*, tesis doctoral (bajo la dirección del doctor Luis Enrique Otero Carvajal), Universidad de Madrid, 2004.

GUTIÉRREZ, J. M.: *Práctica criminal de España*, I., Fondo Antiguo de la Universidad de Salamanca.

LAIRÓN PLA, A. J.: «En torno a la ermita de la Sangre», *Archicofradía Virgen de la Soledad*, Alzira, 1998, p. 23-24.

-«Consideraciones sobre la Archicofradía de la Sangre, su capilla e imagen titular», *Archicofradía Virgen de la Soledad*, Alzira, 1999, p. 33-37.

- «De como pudo haberse convertido el patio de la capilla de la Sangre en hospital municipal», *Archicofradía Virgen de la Soledad*, Alzira, 2002, p. 33-35.

- «Año 1853. Medidas dictadas por la autoridad municipal tendentes a que los actos de la Semana Santa se desarrollen con normalidad», *Archicofradía Virgen de la Soledad*, Alzira, 2003, p. 40-41.

- «Los Cofrades de la Virgen de la Soledad, ya en 1780, no querían ser los últimos», *Archicofradía Virgen de la Soledad*, Alzira, 2005, p. 43-45.

- «Dos dades més sobre la Confraria de la Sang», *Las Provincias*, Valencia, 13 de març de 2005.

- «Noticias sobre la cofradía de la preciosísima sangre», *Archicofradía de la Virgen de la Soledad*, Alzira, 2008, p. 14-15.

- *Documentos de la Pasión, Semana Santa de Alzira*, Comissió Falla Plaça Major d'Alzira, Alzira, 2008.

- «A la recerca d'una devoció», *Archicofradía Virgen de la Soledad*, Alzira, 2009, p. 14-15.

- «En Alzira y en la Ribera la Cofradía de la Sangre», *Archicofradía de la Virgen de la Soledad*, Alzira, 2010, p. 19-20.

- *Pregó de la Setmana Santa d'Alzira, 2013*. Alzira, 2013.

LAIRÓN PLA, A. J., i PASTOR BAUTISTA, R.: *Alzira, places i carrers* (De la A a la F), Ajuntament d'Alzira, 2015, p. 27-28.

LLORCA ORTEGA, J.: *Capilla de reos de muerte, depósitos de cadáveres y sepulturas de ajusticiados en la Valencia del siglo XIX*. Academia Valenciana de Jurisprudencia y Legislación. Cuaderno núm. 64, Valencia, 1990.

MADOZ P.: *Diccionario geográfico-estadístico-histórico de Alicante, Castellón y Valencia*, T. 1, Institució Alfons el Magnanim. Diputació Provincial de València, València, 1982.

MARQUÉS SUAREZ, E.: «Intimidación y dignidad bajo especial sujeción. Antecedentes y evolución. Desde los ancestrales pensamientos filosóficos a la inteligencia artificial del siglo XXI. Especial incidencia en la pena de prisión española dentro del marco europeo y la Constitución de 1978», tesis doctoral presentada en la UNED (Dir. Fernando L. Ibáñez López-Pozas), 2021.

MONTIEL ALVAREZ, T.: «Pragmática de Felipe V contra el abuso de trajes y gastos superfluos», *ArtyHum Revista Digital de Artes y Humanidades*, 2015.

OLIVER OLMO, P.: «La pena de muerte en la España contemporánea; cambios y pervivencias desde el Antiguo Régimen», *Historia del delito y del castigo en la Edad Contemporánea* (Coord. J. ALVARADO PLANAS, M. A. MARTORELL LINARES), 2017.

PART DALMAU, E.: *La Semana Santa alzireña*, Junta de Hermandades y Cofradías de la Semana Santa de Alzira, Alzira, 1982.

PASCUAL ESPAÑA, B.: «Reflexions sobre la capella i la confraria de la Sang», *Archicofradía Virgen de la Soledad*, Alzira, 2014, p. 48-51.

- «Caritat, història, records», *Confraria Virgen de la Soledad y de la Preciosísima Sangre de NSJC*, Alzira, 2019, p. 54-57.

PASTOR BAUTISTA R.: «Els itineraris al llarg de la història de la Processó General del Sant Soterrar del Divendres Sant pels carrers d'Alzira. Estudi pormenoritzat», *Confraria del Devallament de la Creu*, 2020, p. 70-79.

PÉREZ PÉREZ, I.: «Las cofradías religiosas en la diócesis de Teruel durante la Edad Moderna», *Jerónimo Zurita*, n. 83, 2008, p. 161-198.

PERIS FERRERO, Mª J.: «El arte del bordado en la Archicofradía», *Archicofradía Virgen de la Soledad*, Alzira, 1999, p. 18-20.

PUERTA ESCRIBANO, R.: «Reyes, moda y legislación jurídica en la España Moderna» *Ars Longa*, 2000, p. 9-10.

PUYOL, J.M.: *La publicidad en la ejecución de la pena de muerte. Las ejecuciones públicas en España en el siglo XIX*, Universidad Complutense, Madrid, 2001.

RESEÑA HISTÓRICA de la provincia Santo Domingo de Guzmán. Anunciata (1904-2004), Dominicas de la Anunciata.

RETA MUNARRIZ, R.: *Ten valor y confía en Dios*. Hermandad de la Paz y la Caridad. Pamplona, 2010.

ROMERO SAMPER, M.: *Las cofradías en el Madrid del siglo XVIII*. Universidad Complutense de Madrid, 1998.

ROVIRA MARÍN, A.: «Trazos de la historia de la Semana Santa de Alzira», *Archicofradía Virgen de la Soledad y de la Preciosísima Sangre de NSJC*, Alzira, 2016, p. 26-29.

SÁNCHEZ SANTOS, J.N.: «Cofradías y ajusticiados en Madrid», *El mundo de los difuntos, culto, cofradías y tradiciones*. San Lorenzo del Escorial, 2014, p. 1051-1070.

SANCHIS BOTELLA, B.: «Cincuenta años», *Archicofradía Virgen de la Soledad*, Alzira, 1990, p. 6-9.

- «Una advocación a recuperar», *Archicofradía Virgen de la Soledad*, Alzira, 2001, p. 8-9.

- «475 años de historia», *Archicofradía Virgen de la Soledad*, Alzira, 2014, p. 44-47.

- «La confraria de la Sanch 475 años después», *Confraria Virgen de la Soledad y de la Preciosísima Sangre de NSJC*, Alzira, 2015, p. 47-49.

- «Durante el traslado: Memoria de nuestra historia», *Cofradía Virgen de la Soledad y de la Preciosísima Sangre de NSJC*, Alzira, 2019, p. 50-51.

SANZ DELGADO, E.: *La asistencia religiosa en la ejecución penal hasta el siglo XX*. Anuario de Derecho Eclesiástico del Estado, V. XXV, Universidad de Alcalá, 2009.

VALBUENA GRANDE, D.: «El arte de vestir a la Soledad de Alzira: origen e historia de las imágenes vestideras en España», *Confraria Virgen de la Soledad y de la Preciosísima Sangre de NSJC*, Alzira, 2022, p. 52-56.

VIADERO CERVERA, D.: *Historia del sistema penitenciario en España. Siglo XIX*, Facultad de Filosofía y Letras Grado en Historia (Tutor: Germán Rueda Hernanz), Universidad de Cantabria, curso académico 2015-2016.

VVAA. *Novísima Recopilación de las leyes de España*, Libro I, Título II, Ley VI, 1805.

Aquest llibre s'acabà d'imprimir
el dia 22 de febrer de 2023, Dimecres de Cendra,
als tallers gràfics de setiset